

Juan Valera

PEPITA JIMÉNEZ

JUAN VALERA

Pepita Jiménez
Ljubav jednog sjemeništara

Sa španjolskoga preveo
Josip Tabak

Naslov izvornika:
Pepita Jiménez

Sadržaj

I. PISMA MOGA SINOVCA

22. ožujka

28. ožujka

4. travnja

8. travnja

14. travnja

20. travnja

4. svibnja

7. svibnja

12. svibnja

19. svibnja

23. svibnja

30. svibnja

6. lipnja

11. lipnja

18. lipnja

II. DODACI

III. EPILOG — PISMA MOGA BRATA

Pogovor

Nescit labi virtus

(Vrlina ne zna griješiti)

Dekan stolne crkve u..., koji je umro prije nekoliko godina, ostavio je među spisima svežanj rukopisa što su išli od ruku do ruku i naposljetku završili u mojima a da se, na divno čudo, nije izgubio ni jedan jedini list. Kao naslov svežnja stoji latinska izreka što mi služi kao natpis, i možda je upravo ona pridonijela da su se listovi sačuvali: misleći da su valjda posrijedi kakve propovijedi ili pak bogoslovni spisi, nitko prije mene nije razvezao vrpcu niti pročitao jednu jedinu stranu.

Svežanj ima tri dijela. Prvome je naslov: Pisma moga sinovca; drugome: Dopune, a trećem: Epilog — Pisma moga brata.

Sve je napisano jednim te istim rukopisom, za koji bi se moglo pomisliti da je dekanov. A kako je sve složeno u obliku romana, iako sa malo ili ništa zapleta, u početku mi se činilo da je to gospodin dekan možda u časovima dokolice htio ogledati svoj um slažući roman; ali kad sam pobliže promotrio manuskript i razabrao prirodnost i jednostavnost onog stila, sada sam sklon mišljenju da nije tako, nego da su pisma prijepis pravih pisama što ih je gospodin dekan poderao, spalio ili vratio pošiljačima, i da je njegov samo pripovjedni dio što nosi biblijski naslov *Paralipomena*, to jest *Dopune*: one sliku upotpunjuju događajima o kojima se u pismima ne kazuje.

Bilo kako bilo, priznajem da me nije zamorilo, nego me, naprotiv, zanimalo čitanje tih spisa; a kako se danas sve objavljuje, i ja sam odlučio da ih objavim, ne istražujući ništa dalje: samo sam promijenio osobna imena kako se ličnosti u njima označene, ako još žive, ne bi našle u romanu bez svoje volje i pristanka.

Pisma što se nalaze u prvome dijelu napisao je, čini se, mladac s ponešto teoretskog znanja o životu ali nimalo praktičnoga — momak odgojen pokraj svoga strica dekana, u sjemeništu, s velikim vjerskim žarom i čvrstom odlukom da postane svećenik.

Toga mladića zvat ćemo Luis Vargas.

Spomenuti *rukopis* prenosimo, evo, u potpunosti.

I. PISMA MOGA SINOVCA

22. ožujka

Dragi striče i poštovani učitelju: Ima nekoliko dana kako sam sretno stigao u ovaj kraj svoga rođenja, gdje sam u dobru zdravlju zatekao svoga oca, pa gospodina nadžupnika, prijatelje i rođake. Zadovoljstvo što ih vidim i što razgovaram s njima, nakon toliko godina odsutnosti, tako mi je obuzelo dušu i zauzelo vrijeme da vam još nisam mogao pisati.

Nadam se da ćete mi oprostiti.

Kako sam odavde otišao kao dijete i vratio se kao odrastao čovjek, neobično me se doima sve ovo što sam sačuvao u sjećanju. Sve mi se ovdje čini manjim, kudikamo manjim, ali i ljepšim nego što je bilo u mome sjećanju. Očeva kuća, koju je moja mašta zamišljala golemom, nesumnjivo je velika kuća bogata posjednika, ali i manja od moga sjemeništa. A što sada bolje shvaćam i cijenim to su ovdašnja polja. Napose su divni voćnjaci. Kakvih li lijepih staza među njima! Na jednoj strani, a često i na obadvjema, uza sladak žubor teče kristalno bistra voda. Obale kanala za navodnjavanje prekrivene su mirisnim biljem tisuću vrsta. Učas može čovjek ubrati kitu ljubica. Po stazama bacaju sjenu gizdava i moćna orahova stabla, smokve i drugo drveće, a ogradu tvore grmovi kupina, ruža, šipka i kozje krvi.

Čudesno je mnoštvo ptica što razveseljuju ova polja i ove lugove zasađene topolama.

Oduševljen sam ovim voćnjacima, i svakog predvečerja provodim ovdje koji sat u šetnji.

Otac hoće da me povede u svoje maslinike, vinograde, posjede; ali još ništa od toga nismo vidjeli. Nisam izišao iz mjesta i lijepih voćnjaka što ga okružuju. Toliko je posjeta da jedva stižem na štogod drugo.

Čak mi je pet žena došlo u posjet; zagrlile su me i poljubile tvrdeći da su bile moje dadilje.

Svi me zovu Luisito ili pak sinak Don Pedra, iako sam navršio dvadeset i dvije godine. A kad nisam kod kuće, svi moga oca pitaju za dječaka.

Čini mi se da su nepotrebne knjige što sam ih donio za čitanje, jer me okolina ni časka ne ostavlja na miru.

Dostojanstvo poglavara, koje sam uzimao kao nešto šaljivo, ozbiljna je stvar. Moj je otac mjesni poglavar.

Nitko ovdje ne shvaća ono što nazivaju mojom manijom, to jest moju namjeru da postanem svećenik, i dobri mi ovi ljudi, u svojoj priprostoti, vele da objesim mantiju o klin, jer samo siromasi idu u svećenike, a da se ja, kao bogat nasljednik, trebam oženiti i utješiti oca u starosti sa jedno pol tuceta lijepe i krepke unučadi.

Da polaskaju meni i ocu, muškarci i žene vele da sam zgodan i duhovit momak, svima drag, i da su mi oči obješenjačke, i sve takve besmislice što su mi neugodne, rastužuju me i postiđuju, iako nisam plah i poznajem nevolje i ludosti ovog života dovoljno da se ne sablaznim i ne prepadnem.

Jedini nedostatak što ga na meni nalaze jest to da sam tanak — od mnogog učenja, vele. Da bih se udebljao, uzeli su u glavu da me ne puste da studiram i čitam sve dokle sam ovdje, a natjerat će me da jedem sva vrsna jela i kolače što se ovdje priređuju. Jasno je, hoće da me ugoje. Nema poznate obitelji da mi nije poslala kakav dar. Sad mi pošalju tortu, sad kakvo jelo od mesa; jednom eto ih s čitavom hrpom slatkiša od badema, drugi put nose bokal pun šerbeta.

I ne samo da mi šalju darove kući nego me oni najviđeniji u mjestu pozivaju na ručak ili na večeru.

Sutra sam pozvan u kuću čuvene Pepite Jiménez, o kojoj ste zacijelo čuli. Svatko zna da moj otac traži njezinu ruku.

Moj otac, unatoč tome što mu je pedeset i pet, tako se dobro drži da mu mogu zavidjeti najnaočitiji momci u mjestu. Osim toga na njemu je neka privlačnost te je neodoljiv nekim ženama; krasi ga slava nekadašnjih osvajanja, bio je neka vrsta Don Juana Tenorija.

Još ne poznajem Pepitu Jiménez. Svi vele da je vrlo lijepa. Sva je prilika da ide u one domaće ljepojke, ladanjske, da ne kažem seoske. Po onome što o njoj pripovijedaju, ne mogu prosuditi je li dobra ili zla; ali je svakako bodra i vesela. Bit će joj dvadeset godina; udovica je, bila je udata samo tri godine. Ona je kći done Franciske Gálvez, udovice, kao što znate, jednoga umirovljenog kapetana koji joj je

*na samrti ostavio
samo častan mač u nasljeđe*

— kako veli pjesnik. Do svoje šesnaeste godine živjela je Pepita s majkom u najvećoj oskudici, gotovo u bijedi.

Imala je ujaka, zvao se don Gumersindo, a posjedovao je bijedno imanje, naslijeđeno po pravu prvenstva, jedno od onih što ih je u stara vremena zasnivala besmislena taština. S prihodom od toga posjeda svatko bi normalan živio u vječnoj nevolji, ali ne i don Gumersindo, koji bijaše neobičan čovjek, majstor štednje. Ne može se reći da je stvarao bogatstvo, ali je imao izvanrednu sposobnost da upija tuđe, a što se tiče trošenja vlastitog, teško da bi se na svijetu našao čovjek za čije bi se uzdržavanje i udobnost majka priroda i ljudska umješnost manje brinula i zalagala. Ne zna se kako je živio, ali je dogurao do osamdesete, štedeći svoje prihode i uvećavajući svoju glavnica tako što je davao zajmove na sigurnoj osnovi. Nikom ovdje nije palo na pamet da ga nazove lihvarom; naprotiv, smatrali su da je dobrostiv, jer, umjeren kakav bijaše u svemu, bijaše umjeren i u lihvarenju, i nije uzimao više od deset posto kamata na godinu, dok inače u ovome kraju uzimaju dvadeset, pa i trideset posto, i još smatraju da je to malo.

Tako, s tom domišljatosti, i s dušom što se sva predala uvećavanju imutka, a ne dopustivši sebi luksuz da se oženi i da ima djecu, čak ni da puši, dohvatio se don Gumersindo dobi koju spomenuh i kapitala koji bi se svagdje smatrao znatnim, a koji bijaše golem u ovome siromašnom kraju što je tako sklon uvećavanju.

Uvijek čist i uredan, don Gumersindo bijaše starac koji se nije doimao odbojno.

Dijelovi njegove odjeće bijahu doduše ponešto izlizani, ali čisti, bez ijedne mrlje, premda iz davnih dana. Nosio je uvijek isti plašt, isti kaput, iste hlače, isti prsluk. Ljudi su se kadikad uzalud pitali je li ikad itko vidio štogod novo na njemu.

Sa svim tim nedostacima, što ih ovdje i drugdje mnogi uzimaju za vrline, premda ponešto pretjerane, don Gumersindo imao je izvrsnih svojstava: bio je ljubazan, uslužan, samilostan, nastojao da se svidi drugima i da bude koristan svima, premda ga je stajalo truda i muke, ali ne i novčića. Veseo i sklon šali i zabavi, nalazio se na svim sastancima i proslavama gdje nije trebalo ništa platiti, i tu je unosio vedro raspoloženje svojim dosjetkama i duhovitim ali ponešto plitkim razgovorom. Nikad nije pokazivao ljubavne sklonosti prema nekoj

ženi; ali je uživao u svima, sviđale mu se sve odreda, i nije u tome bilo nikakve zlonamjernosti; najviše je volio starac laskati djevojkama, i u tome mu nije bilo ravna na deset milja unaokolo.

Već sam rekao da je bio Pepitin ujak. Kad se dohvatio osamdesete, ona je navršila šesnaestu. On bijaše bogat i moćan, ona siromašna, nezbrinuta.

Njezina je majka bila priprosta žena kratke pameti i grubih instinkata. Obožavala je kćer, ali se neprestano, u dubokoj ogorčenosti, jadala zbog žrtava što ih podnosi za nju, zbog oskudice u kojoj se zavrće i zbog žalosne starosti i tužne smrti što će je snaći posred toga siromaštva. Imala je i jednog sina, starijeg od Pepite, koji je bio hrđa i velik nevaljalac u mjestu, kartaš i prznica, i koga su nakon mnogih neugodnosti smjestili u Havanu, u neko tričavo zapošljenje, i tako ga se riješili. Ipak, nakon koje godine boravka u Havani, momak je zbog lošeg vladanja izgubio posao, te je svojim pismima zagorčavao majci život tražeći novac od nje koja je jedva štogod imala za se i za Pepitu. Majka očajavala, ljutila se, proklinjala sebe i svoju sudbinu, nimalo evanđeoski strpljiva, i svu svoju nadu polagala u to da dobro uda kćer i da se tako izbavi iz nevolje. U tim mučnim prilikama počeo je don Gumersindo posjećivati kuću Pepite i njezine majke i udvarati djevojci upornije nego što je udvarao drugima. Bilo je nevjerovatno i besmisleno pretpostaviti da čovjek koji je prešao osamdesetu ne hoteći se oženiti pomišlja na takovu ludost sada gdje mu je jedna noga već u grobu — bilo je to tako nevjerovatno da ni majci ni kćeri ne bijaše ni nakraj pameti što li to smjera don Gumersindo. Može se zamisliti kako su se začudile i zabezegnule kad je nakon različitih laski, napol u šali, napol u zbilji, don Gumersindo sasvim iznebuha upitao:

— Onda, djevojko, hoćeš li se udati za me? Iako je pitanje došlo nakon mnogih šala te se moglo uzeti za šalu, te iako je Pepita bila neiskusna u stvarima svijeta, ipak je ona, po nekom instinktu što ga posjeduju žene, a pogotovu djevojke, ma kako naivne bile, odmah razabrala da je pitanje zazbiljno, te je pocrvenjela poput višnje, ali nije protisnula ni riječi. Umjesto nje progovorila je majka:

— Ne budi neuljudna, kćeri moja. Odgovori ujaku kako treba odgovoriti: »Vrlo rado, ujače, kad vi zaželite.«

To »vrlo rado, ujače kad vi zaželite« djevojci je, vele, mehanički prešlo preko drhtavih usana tada i nekoliko puta poslije; morala je popustiti majčinim opomenama, savjetima, jadanjima i naposljetku odlučnoj zapovijedi njezinoj.

Ponešto sam odužio pišući vam o Pepiti Jiménez i njezinoj povijesti. Ali me ona zanima, jer će ona, po onome što ovdje kazuju, biti vaša snaha a moja maćeha. Nastojat ću da se ne zadržavam na pojedinostima, nego da vam ukratko pripovjedim ono što možda već znate, iako ste poodavno otišli odavde.

Pepita Jiménez udala se za don Gumersinda.

Dakako, zavist se razmahala protiv nje onih dana prije svadbe i nekoliko mjeseci poslije.

Uistinu, moralna vrijednost takva braka prilično je prijeporna; ali što se tiče djevojke, imamo li na umu molbe njezine majke, ona jadanja i čak zapovijedi; imamo li na umu Pepitinu namjeru da priskrbi majci mirnu i bezbrižnu starost i da izbavi brata iz nečasnog položaja i sramote postajući njegovim anđelom čuvarom i njegovim skrbnikom — velim., imamo li sve to na umu, valja priznati da njezin čin zaslužuje ublaženu kritiku. S druge strane, kako prodrijeti u nečije srce, u tajne osjećaja, u skrivenu misao jedne djevojke, odgojene u izvanrednoj povučeniosti, neiskusne u svemu? I kakav je pojam mogla ona imati o braku? Možda je shvatila da udati se za onog starca znači posvetiti svoj život brizi oko njega, njegovati ga, biti njegova bolničarka, zasladiti mu posljednje godine života, ne ostaviti ga u njegovoj nemoći i samoći, okružena samo najamničkim rukama, nego mu, naposljetku, uljepšati posljednje dane sjajnom i blagom zrakom svoje ljepote i mladosti, kao anđeo što je uzeo ljudsko obličje. Ako je štogod od toga ili sve to mislila djevojka, a njezina bezazlenost očito nije smjerala na drugo, onda svaka čast njezinu djelu.

Bilo kako bilo, ostavljajući po strani ova psihološka istraživanja, na koja nemam prava jer još ne poznajem Pepitu Jiménez, jedno ostaje sigurno: tri je godine živjela sa starcem u svetom miru; starac je izgledao sretniji nego ikad; ona ga je brižno pazila i tetošila i u njegovoj posljednjoj i mučnoj bolesti neumorno i puna ljubavi bdjela nad njim, dok starac nije izdahnuo na njezinim rukama, ostavljajući je nasljednicom velika bogatstva.

Iako je prije više od dvije godine izgubila majku i prije više od godinu i pol obudovjela, Pepita još nosi udovičku crninu. Njezina čednost, njezina povučenost i tuga takve su te bi čovjek pomislio da plače zbog smrti muža kao da je bio mlađan i lijep momak. Možda tkogod misli da njezin ponos i sadašnja spoznaja o malo poetičnim sredstvima kojima je došla do bogatstva, bune njezinu savjest i da ona, postuđena u vlastitim očima i u očima svijeta, traži u povučenosti i u strogom načinu života utjehu i lijek svome ranjenom srcu.

Ovdje, kao i svagdje, ljudima je važan novac. Pogrešno rekoħ ono kao i svagdje. Naime, u mnogoljudnim gradovima, u velikim središtima civilizacije, ima drugih načina da se čovjek istakne, ima mnogo toga za čim ljudi žude više negoli za novcem, jer ti načini ostvaruju putove i priskrbuju ugled i poštovanje u svijetu. A u malim mjestima, gdje se ni književna ni znanstvenička slava, ni otmjeno ponašanje ni profinjen ukus, ni razboritost ni ljupkost u držanju, ne cijene i ne shvaćaju — u malim mjestima, velim, ono što se broji nije ništa od toga, i nema drugoga stupnjevanja na društvenoj ljestvici doli novca i onoga što se njime mjeri. S novcem, i onako lijepa, i dobro raspoređujući svojim bogatstvom, Pepita je ovdje izvanredno uvažena i poštovana. Iz ovog mjesta i svih okolnih nudile joj se sjajne partije, prosili je najugledniji i najbogatiji momci. Ali, čini se, ona sve odbija, nadasve uljudno i ljupko, nastojeći da se nikom ne zamjeri i da ne stvara neprijatelje, te s pravom uzimaju da joj je duša puna najgorljivije pobožnosti i da joj je jedina misao posvetiti svoj život djelima vjere i milosrđa.

Moj otac, vele, nije pokročio dalje negoli ostali prosci. Pepita, da se ispuni poslovice koja kaže kako uljudnost ne isključuje otvorenost, nastoji da mu pokaže najiskrenije i najprostodušnije prijateljstvo. Iskazuje mu pažnju i poštovanje. Ali svaki put kad joj moj otac pokuša govoriti o ljubavi, ona ga vrati u kolotečinu kakvom ljupkom prodičicom, dozivajući mu u sjećanje njegove prošle grijehe i nastojeći da ga opameti i da ga odvraći od njegovih razmetanja.

Priznajem vam da postajem radoznao da se upoznam s tom ženom — toliko svuda slušam o njoj. Ne vjerujem da mojoj radoznalosti nedostaje osnove, niti da u njoj ima štogod isprazno ili grešno. I ja mislim kao i Pepita; i ja želim da moj otac, u toj svojoj zreloj dobi, krene boljim putem te da zaboravi a ne da obnavlja nemir i strasti

svojeg momaštva, i da doživi mirnu starost, sretnu i poštovanu. Samo se u jednom ne slažem s Pepitom: mislim, naime, da moj otac ne mora ostati udovcem da bi postigao rečeno; može se on i oženiti, ali ženom koja je dostojna, dobra i koja bi ga voljela. Zbog toga se i želim upoznati s Pepitom i vidjeti bi li ona mogla biti ta žena.

Da sam u drugoj prilici, volio bih da mi otac ostane neoženjen. Tada bih, kao njegov jedinac, naslijedio sve njegovo imanje, i mjesno glavarstvo uza nj; ali dobro znate kako je čvrsta moja odluka.

Iako sam nedostojan i priprost, osjećam da sam pozvan da budem svećenik, pa ne hlepim za zemaljskim dobrima. Ako u meni ima nešto žara mladosti i žestine strasti svojstvene ovoj dobi, želim da sve to daje povoda djelatnom i plodnom dobročinstvu. I mnoge knjige što ste mi ih dali na čitanje, i moje poznavanje povijesti drevnih civilizacija azijskih naroda, ujedinjuje u meni znanstvenu radoznalost sa željom da širim vjeru i potiču me da odem kao misionar na Daleki istok. Mislim, čim odem iz ovog mjesta, kamo ste me poslali da provedem neko vrijeme s ocem, i čim se zaredim, premda neznanica i grešnik kakav jesam, otići ću iz Španjolske da propovijedam Evanđelje.

Ne potiče me nikakva taština i ne želim vjerovati da sam viši od bilo kojeg čovjeka. Za snagu svoje vjere i za postojanost za koju se ćutim sposobnim, za sve to, poslije milosti Božje, imam zahvaliti mudrom odgoju, svetoj pouci i dobrom primjeru vašem, dragi moj striče.

Ima nešto što se gotovo ne usuđujem priznati samome sebi; ali, protiv moje volje, to nešto, tu misao, tu zaokupljenost što mi je često u pameti, želim i moram priznati vama; ne smijem sakriti pred vama ni najskrovitije i najnehotičnije misli; učili ste me da raščlanjujem ono što duša osjeća, da tragam za dobrim ili zlim izvorom svake misli, da zavirujem u najdublje kutke srca, da, jednom riječi, pravim najstroži ispit savjesti.

Puno sam puta razmišljao o dvjema suprotnim metodama odgoja: o metodi onih koji nastoje sačuvati bezazlenost, zamjenjujući bezazlenost s neznanjem i vjerujući da se nepoznato zlo bolje izbjegava negoli poznato — i o metodi onih koji učeniku hrabro, tek što se dohvatio zrele dobi, pokazuju zlo u svoj njegovoj groznoj ružnoći i u svoj njegovoj zastrašnoj razgoličenosti, kako bi ga prezreo i kako bi mu se uklonio. Mislim da zlo treba poznavati da bi

se bolje cijenila beskrajna božanska dobrota, idealni i nedostižni cilj svake časne želje. Zahvaljujem vam što ste učinili da spoznam, kako veli Sveto pismo, medom i mlijekom vaše pouke, sve zlo i sve dobro, kako bih osudio jedno i težio drugom, mudrom upornosti i potpunom spoznajom uzroka. Radujem se što nisam naivan i što idem pravo vrlini i, koliko je čovjeku dopušteno, usavršenju, svjestan svih muka i neravnina što ih moramo proći u ovoj dolini suza, znajući ujedno kako je ravan, lagan, sladak i cvijećem posut put koji vodi u propast i vječnu smrt.

Još za nešto treba da vam zahvalim: to je praštanje, snošljivost, iako ne popustljiva i opuštena, nego stroga i ozbiljna, koju ste mi udahnuli — snošljivost prema pogreškama i grijesima bližnjega svoga.

Velim vam sve ovo jer želim da vam govorim o temi što je tako osjetljiva, tako kliska, te jedva nalazim riječi da je izrazim. Kadikad se pitam: nema li ova moja odluka za osnovu, barem djelimično, narav mojih odnosa s ocem? Jesam li u dnu srca znao da mu oprostim njegovo ponašanje prema mojoj jadnoj majci, žrtvi njegovih lakoumnosti?

Pažljivo se ispitujem, i ne nalazim ni mrve kivnosti na njega. Sasvim suprotno, osjećam da me ispunja zahvalnost. Otac me odgojio s ljubavlju; nastojao je da u poštovanju čuvam uspomenu na majku i reklo bi se da je, odgajajući me i trudeći se oko mene dok bijah malen, nastojao ublažiti njezinu srditu sjenu, ako je sjena, ako je duh te žene koja bijaše anđeo dobrote i blagosti, bila kadra da se srdi. Velim i opet, pun sam zahvalnosti prema ocu; on me razumio i, kad sam navršio desetu, poslao me vama, kome dugujem za ono što jesam.

Ako u mome srcu ima koja klica vrline, ako u mome duhu ima koji zametak znanja, ako u mojoj volji ima kakva časna i dobra namisao — vama je dugujem.

Izvanredna je i velika ljubav moga oca prema meni; njegovo visoko mišljenje o meni kudikamo je više od mojih zasluga. Možda tu taština ima udjela. U očinskoj ljubavi ima nešto sebično; ona je produžetak egoizma. Svu moju vrijednost, ako je imam, moj otac smatra za svoju tvorevinu, kao da sam emanacija njegove ličnosti, tijelom i dušom. Svakako vjerujem da me voli i da u toj ljubavi ima nešto

nezavisno i više od onoga opravdanog egoizma o kojem sam govorio.

Osjećam veliku radost, velik mir u svojoj savjesti, te usrdno zahvaljujem Bogu kad vidim da me moć krvi, prirodna veza, taj tajanstveni spoj što nas ujedinjuje, tjera, bez obzira na dužnost, da volim oca i da ga poštujem. Bilo bi strašno kad ga ne bih volio tako i kad bih se silio da ga volim kako bih slušao zapovijed Božju. Ipak — evo moje sumnje — moja namjera da postanem svećenik ili redovnik, da ne prihvatim ili da prihvatim samo malen dio imutka koji mi ima pripasti u nasljedstvo, i koji mogu uživati već za očeva života — dolazi li to samo od moga prezira zemaljskih stvari, od istinske sklonosti prema vjerskom životu, ili pak dolazi i od ponosa, od skrivenog zlopamćenja, od gnjeva, od nečega što je u meni i što ne oprašta ono što je moja majka oprostila u uzvišenoj plemenitosti? Ta me sumnja kadikad spopada i muči ali je gotovo uvijek rješavam u svoju korist, i vjerujem da nisam ponosan svojim ocem; vjerujem da bih prihvatio sve što ima ako bi mi trebalo, i radujem se što sam mu tako zahvalan za sitno i za krupno.

Zbogom, striče. Uбудuće ću vam često pisati i opširno kako ste zaželjeli, premda ne toliko kao danas, da ne zapadnem u preopširnost.

28. ožujka

Umara me boravak u ovome mjestu, i svakog mi je dana sve veća želja da se vratim vama i da se zaredim. Ali otac želi da me prati, hoće da prisustvuje toj velikoj svečanosti i traži od mene da ostanem ovdje s njime barem dva mjeseca. Tako je ljubazan i pažljiv prema meni te bi mi bilo nemoguće da mu ne udovoljim u svemu. Ostat ću, dakle, ovdje koliko želi. Da mu ugodim, silim se i trudim da pokažem kako mi se sviđaju zabave ovdje, obilaženje poljima i čak lov, sve u čemu ga pratim. Nastojim da se pokažem veselijim i bučnijim nego što zapravo jesam. Kako me u mjestu, napol u šali, napol u pohvalu, nazivaju svecem, ja u skromnosti nastojim prikriti te privide svetosti ili ih ublažiti razbibrigom, pokazujući vedru ili pristojnu veselost, koja nikad nije bila u zavadi ni sa svetošću ni sa svecima. Priznajem da me umaraju ovdašnje šale i zabave, grube domišljatosti i bučno veselje. Ne bih htio da zapadnem u prigovaranje ni da budem opadač, iako je sve tajna između vas i mene, ali često pomišljam da je možda logičnije i zaslužnije i da je teži pothvat moralizirati i evangelizirati ove ljude negoli ići u Indiju, Perziju ili Kinu, ostavljajući ovdje tolike zemljake, ako ne izgubljene a ono svakako ponešto iskvarene.

Tko će znati! Vele neki da su moderne ideje, materijalizam i nevjera krivi svemu. Ako je tako, ako izazivaju tako pogubne posljedice, zacijelo dolaze čudnovatim putovima, na đavolski način, a ne prirodno, jer je pouzdano da nitko ovdje ne čita nikakvu knjigu, ni dobru ni lošu, te ne dokučujem kako se mogu iskvareti lošim idejama koje su sada u modi. Zar te opake ideje plove zrakom kao zarazne klice kakve pošasti? Ili je možda (žao mi je što dolazim na tako zlu misao, koju samo vama otkrivam), ili je možda, velim, samo svećenstvo krivo? Je li ono u Španjolskoj na visini svoje misije? Dopire li njegov nauk dovde, u sela i zabiti? Osjećaju li oni koji se posvećuju vjerskom životu pravi poziv dušobrižnički, ili to uzimaju kao svaki drugi zanat, s tom razlikom što se danas njemu posvećuju samo najsiromašniji, najbeznačajniji, baš kao što i ta »karijera« pruža manje budućnosti negoli ikoja druga? Bilo kako bilo, ta nestašica obrazovanih i kreposnih svećenika potiče u meni još veću želju da budem svećenik. Ne bih htio da me samoljublje prevari: uviđam i

priznajem sve svoje mane i nedostatke, ali osjećam u sebi istinski poziv, a mnoge moje slabosti moći će se popraviti s Božjom pomoći.

Prije tri dana, kako sam vam već pisao, bili smo pozvani u kuću Pepite Jiménez. Kako ta žena živi tako povučeno, nisam sve do poziva imao prilike da se s njom upoznam. Učinila mi se zaista lijepom kako o njoj pripovijedaju, te sam zapazio kako je prema mome ocu vrlo ljubazna, tako te bi se, barem na prvi pogled, moglo zaključiti da će na kraju prihvatiti njegovu bračnu ponudu.

Kako je moguće da postane mojom maćehom, promatrao sam je pažljivo i sa zanimanjem, i učinila mi se ženom kojoj moralne kvalitete ne mogu točno odrediti. Ima u njoj neka spokojnost, neki izvanji mir, koji može potjecati od plahoće duha i srca; čini se da vlada sobom i da sve proračunava, da osjeća malo ili ništa — a možda sve to dolazi i od drugih svojstava njezine duše: od mirne savjesti, od čistote njezinih težnja i od uvjerenja da u ovome životu izvršava dužnosti što ih društvo nameće, upravljajući duh višem cilju.

Jedno svakako ostaje: bilo zato što je u toj ženi sve račun, pa joj se duh ne uzdiže u više sfere, ili pak zato što ona spaja prozu života s poezijom svojih snova u savršen sklad, nema u njoj ništa što bi iskakalo iz opće slike u koju je smještena, a ipak je u nje neka prirodna odvojenost i razlika koja je ističe, uzdiže i odvaja od svega oko nje. Nošnja joj nije seoska, a opet nije ni na gradsku: miješa oba stila u odijevanju, te izgleda kao gospođa, ali gospođa iz provincije. Prikriva, ako se ne varam, brigu što je posvećuje svojoj osobi; ne vide se na njoj kozmetički zahvati, ne vide se nikakva ličila; ali bjelina njenih ruku, njegovani nokti, i sva njena čistoća, ljupkost i ljepota pokazuju da se ona brine za se više nego što bi se moglo misliti za osobu koja živi u pokrajini i o kojoj se kaže da prezire ispraznosti svijeta te samo misli o stvarima nebeskim.

Kuća joj je nadasve čista i sve je ondje u savršenu redu. Namještaj nije ni umjetnički ni elegantan; ali, isto tako, ne zamjećuje se na njemu ništa naduto ni neukusno. Da unese nešto poezije u svoje boravište, drži obilje cvijeća i biljaka kako na dvorištu tako i na trijemu i po dvoranama. Nema zapravo nikakvih rijetkih biljaka ni egzotičnog cvijeća; ali njene biljke i cvijeće, premda ovdje najobičniji, izvanredno su pažljivo gajeni.

Nekoliko kanarinaca u pozlaćenim krletkama oživljuju svu kuću svojim pjevom. Vidi se da gospodar te kuće potrebuje žive stvorove u koje će unijeti svoju ljubav; i zaista, osim sluškinja koje su brižno odabrane, jer nije puka slučajnost što su sve lijepe, drži, kao stare usidjelice, različite životinje koje joj prave društvo: jednu papigu, jednu vunastu kujicu savršeno opranu i dvije-tri mačke, tako pitome i umiljate da odmah posjetitelju skaču u krilo.

Na jednom kraju glavne dvorane ima nešto kao molitveni kutak, gdje se sja Dijete Isus od drveta, figura blijeda i svijetlokosa, s modrim očima, prilično ljepušasta. Odjevena je u bijeli saten, s plavim plaštem što je osut zlatnim zvjezdicama, i sva prekrivena ukrasima i draguljima. Mali oltar na kojemu stoji Dijete Isus ukrašen je cvijećem, naokolo se vide lonci sa zelenikom i lovorom. Na samom oltaru, koji ima male stube, gore mnoge voštanice.

Kad vidim sve to, ne znam što da mislim; ponajviše sam sklon vjerovanju da udovica nadasve voli samu sebe i da za zabavu i za izljev te ljubavi drži mačke i kanarince i gaji cvijeće, i da joj ni samo Dijete Isus u dnu duše nije na puno višem mjestu nego kanarinci i mačke.

Ne može se reći da Pepita Jiménez nije pametna i diskretna: nije joj preko usana prešla nijedna glupa šala i nijedno neprilično pitanje o mome pozivu i skorom zaredenju. Razgovarala je sa mnom o mjesnim prilikama, o poljskim radovima, o posljednjoj jematvi, o berbi maslina i o načinu kako da se poboljša prerada vina, i ni u čemu nije pokazivala neumjerenosti i neprirodnosti, nije pokazivala želje da se pravi osobito pametnom.

Moj je otac bio uglađen i ljubazan; činio se kao pomlađen, i njegova je krajnja pažnja prema ženi njegovih misli dočekivana ako ne s ljubavlju a ono svakako sa zahvalnošću.

Za stolom bijahu još liječnik, bilježnik i upravitelj župe, veliki prijatelj kuće i duhovni otac Pepitin.

Gospodin nadžupnik očito ima visoko mišljenje o njoj, jer mi je više puta napose spominjao njezino milosrđe i mnoge milodare što ih daje, spominjao kako je samilosna prema svima; jednom riječi, kazao je da je naprosto svetica.

Kad sam čuo gospodina nadžupnika, a pouzdavajući se u njegov sud, ne mogu drugo nego željeti da se moj otac oženi Pepitom. Kako

mome ocu nije ni nakraj pameti da provodi pokajnički život, ta bi ženidba bila jedini način da promijeni život, dosad tako buran, i da postane, ako ne primjeren, a ono barem sređen i miran.

Kad smo otišli iz kuće Pepite Jiménez i vratili se svojoj, otac mi je odlučno govorio o svojoj osnovi: rekao mi je da je bio lakouman i da je vodio naopak život te ne vidi puta ni načina kako da se popravi, unatoč svojim godinama, ako ga ta žena, u kojoj vidi svoj spas, ne zavoli i ne uda se za nj. Uzimajući već da će ga zavoljeti i udati se za njega, okrenuo mi je govoriti o poslovima: reče mi da je vrlo bogat i da će u oporuci dati meni prednost, ako i bude imao i druge djece. Odgovorih mu da mi za osnove i svrhe moga života treba malo novaca, i da će mi najveće zadovoljstvo biti da ga vidim sretna sa ženom i djecom i oslobođena starih skretanja.

Zatim mi je otac govorio o svojim ljubavnim nadama tako prostodušno i živo te bi se reklo da sam ja otac i star, a on momak moje dobi ili još mlađi. Da bi mi prikazao Pepitinu vrijednost i sve poteškoće što ih valja prijeći do uspjeha, iznizao mi je svojstva i vrline petnaestak ili dvadesetak prosaca što ih je Pepita imala i što su svi dobili košaru, to jest ona ih odbila. Što se tiče njega, koliko mi je objasnio, i on je unekoliko otpravljen; ali laska sebi da to odbijanje nije i konačno, jer ga Pepita toliko uvažava i tako je ljubazna s njime da sve to, ako već nije ljubav, može lako okrenuti u ljubav dugim ophođenjem i upornom pažnjom koju joj posvećuje.

Pepita se, dakako, nije kanila povući u samostan niti je težila tome da vodi pokajnički život: unatoč svojoj povučenosti i pobožnosti, uživala je u tome da se sviđa i da joj se dive. Briga koju je posvećivala svojoj osobi nije bila nimalo redovnička. Uzrok što je odbijala prosce, govorio je moj otac, bez sumnje je u njezinu ponosu, ponosu dobrim dijelom opravdanu: ona je sva otmjenost i finoća, ona je superiorno biće po svojoj volji i razumu, premda sve prikriva skromnošću: kako da onda preda svoje srce neotesancima koji su je dosad prosili? Ona zamišlja da joj je duša puna mistične ljubavi Božje i samo u mislima na Boga osjeća lagodnost, jer joj još na put nije izišao ni jedan smrtnik dovoljno pametan i ugodan da bi zaboravila na svoga malog Isusa. Iako je neskromno, zaključio je moj otac, laska sebi da je on taj sretni smrtnik.

Takve su, dragi striče, brige i zaokupljenosti moga oca u ovome mjestu, nešto meni tako čudno i daleko od mojih namjera i misli, a o čemu mi često govori i traži moje mišljenje.

Čini se da je vaša velika milostivost prema meni poznata i ovdje, tako te smatraju da sam čovjek kadar da daje savjete: zdenac mudrosti. Svi mi iznose svoje jade i mole da im pokažem put kojim trebaju ići. Čak i dobri gospodin nadžupnik, izlažući se opasnosti da mi otkrije dio ispovjedne tajne, pitao me za savjet o različitim slučajevima savjesti koji su mu iskrslili na ispovijedi.

Jako mi je zanimljiv jedan od tih slučajeva o kojima mi je govorio nadžupnik, moleći me da dobro čuvam tajnu, a ne otkrivajući mi ime dotične osobe. Govorio mi je o jednoj mladoj ženi koja mu dolazi na ispovijed, a u teškoj je dvoumici jer osjeća neodoljivu potrebu za samotnim i kontemplativnim životom, ali se boji da sav njezin pobožni žar nije praćen istinskom poniznošću: kadikad podliježe demonu oholosti.

Ljubiti Boga iznad svega, tražiti ga u dubini duše gdje se nalazi, osloboditi se svih zemaljskih strasti i sklonosti da bi se čovjek ujedinio s Njim, sve su to pouzdano pobožne želje i dobre odluke; ali evo nedoumice: nisu li nikle iz pretjeranog samoljublja? Možda dolaze, misli pokajnica, odatle što ja, premda nedostojna i grešnica, uzimam da moja duša vrijedi više od duša mojih bližnjih; da bi se unutar nje ljepota moga duha i moje volje smutila i zamračila ljubavlju ljudskih bića koje poznajem i za koje vjerujem da me ne zaslužuju? Ljubim Boga ne iznad svega i neizmjerne, nego iznad one malenkosti koju znam i prezirem i koja ne može ispuniti moje srce?

Ako je mojoj pobožnosti takav temelj, onda su u njoj dvije velike zablude: prva je u tome što ta pobožnost ne počiva na čistoj ljubavi prema Bogu, ljubavi punoj poniznosti, nego na ponosu; a druga je u tome što ta pobožnost nije čvrsta i valjana, nego stoji u zraku, jer — tko jamči da duša neće zaboraviti ljubav prema Stvoritelju, kad ga ne ljubi ljubavlju neizmjernom nego samo zato što ne nalazi stvorenje koje bi smatrala dostojnim ljubavi koju je spremna pružiti?

O tome slučaju savjesti došao je da se sa mnom savjetuje pater nadžupnik — slučaju tako zamršenu i osjetljivu da je ozbiljno zaokupio dušu te žene iz pokrajine. Htio sam se ispričati da ne kažem ništa, pozivajući se na svoje neiskustvo i mladost; ali je

gospodin nadžupnik toliko upeo te nisam mogao na ino nego raspravljati o tome slučaju. Rekao sam, a bilo bi mi drago kad biste odobrili moje mišljenje, kako je za tu zabrinutu ženu važno da s više dobre volje gleda na ljude koji je okružuju; umjesto što razglaba njihove nedostatke i skalpelom kritike prodire u njihove mane, bolje bi bilo da nastoji prekriti ih plaštem milosrđa, tako da iskoče njihova dobra svojstva kako bi ih mogla mjeriti, cijiniti i voljeti; mora nastojati da u svakom ljudskom biću vidi objekt dostojan ljubavi, da vidi istinskog bližnjega svog, sebi jednaka, dušu kojoj se na dnu nalazi riznica vrijednosti i vrlina — jednom riječi, biće na Božju sliku i priliku.

Uzdižući tako sve što nas okružuje, voleći i poštujući ljude po onom što jesu i po onom što su još i više od toga, nastojeći da se ni u čemu ne držimo višim od njih, nego, naprotiv, ispitujući dubinu svoje savjesti da bismo otkrili sve svoje grijehe i nedostatke, i stječući svetu poniznost i samoprezir, srce će se osjetiti punim ljubavi prema ljudima, i neće omalovažavati nego će cijiniti vrijednost stvari i ljudi. Na takvu temelju niknut će ljubav božanska s nepobjedivom snagom, i otpast će strah da se ta ljubav razvila iz pretjerana samoljublja, iz ponosa i iz nepravednog prezira prema bližnjemu, nego će se roditi iz čistog i svetog poštovanja prema neizmjernoj ljepoti i dobroti.

Ako je, kako mislim, Pepita Jiménez ta koja se savjetovala s gospodinom nadžupnikom o tim sumnjama i mukama, čini mi se da moj otac još ne može sebi polaskati da je mnogo voljen. Ali ako nadžupnik odluči da joj dade moj savjet, i ona ga prihvati i počne provoditi, ona će ili postati Maria de Agreda^[1] ili štogod slično, ili će pak, što je vjerojatnije, odbaciti sve sumnje i svu mistiku te će pristati i zadovoljiti se time da prihvati ruku i srce moga oca, koji ni u čemu nije niži od nje.

4. travnja

Jednoličnost mog života u ovome mjestu počinje mi prilično dosadivati; i ne zato što bi moj život drugdje bio tjelesno aktivniji; naprotiv, ovdje puno pješačim i jašem, idem u polja, i da ugodim ocu odlazim u društva i sudjelujem u razgovorima. Sve u svemu, živim kao izvan svoga središta i izvan svoje naravi. A moj je intelektualni život spao na ništicu: niti čitam niti me i časak ostavljaju nasamu, da bih u miru razmišljao. A kako se čar moga života nalazio upravo u tim mislima i razmišljanjima, ovaj mi se sadašnji život čini jednoličnim. Ipak ga podnosim, zahvaljujući strpljenju koje ste mi preporučili u svakoj prilici.

Drugi uzrok s kojega mi duh nije posve miran jest želja, koja me sve više potiče, da stignem cilju kojem odlučno idem svih ovih godina. U ovim časovima, kad je tako blizu ostvarenje neprestanog sna moga života, čini mi se profanacijom rasipati duh na drugo. Toliko me muči ta pomisao i toliko mudrujem o njoj da moje divljenje ljepoti svega stvorenog uokolo, divljenje zvjezdanom nebu ovih vedrih proljetnih noći u ovome kraju Andaluzije; ovim veselim poljima što ih sada pokriva zelenilo, i ovim svježim i ljupkim voćnjacima i povrtnjacima s tako krasnim i sjenovitim drvoredima topola, s tolikim umilnim potocima i kanalima za navodnjavanje, s toliko ubavih kutaka, s toliko milozvučnih ptica pjevica — to moje divljenje i oduševljenje, velim, koje mi je u drugo vrijeme izgledalo kao potpun sklad s vjerskim osjećajem što mi ispunjavaše dušu, potičući je i uzdižući umjesto što je slabi, danas mi se gotovo čini grešnom rasonodom i neoprostivim zaboravom vječnoga radi vremenitoga, onoga što postoji samo po sebi i svega natčutilnog radi čutilnog i stvorenog.

Iako s malim napredovanjem u vrlini; iako mi duh nikad nije slobodan od utvara mašte; iako je u meni unutarnji čovjek sputan izvanjim dojmovima i mučnim raščlanjivanjem; iako nesposoban da se usredotočim na samo središte jednostavnog razbora, u vrh duha, da ondje vidim istinu i ljepotu, lišenu slika i oblika, uvjeravam vas da me strah ovih molitava što ih izriče tjelesni čovjek, tako pun osjećaja i tako malo ustrajan kao što sam ja. I samo razumsko razglabanje ispunja me sumnjičavošću. Ne bih htio ulaziti u raspravu sa samim sobom da bih spoznao Boga ni tražiti dokaze ljubavi da bih ga volio. Htio bih se uzdići do bitnog i prisnog razmatranja. Tko bi mi mogao

dati golubinja krila da bih uzletio u naručje onoga koji voli moju dušu? Ali kakve su i gdje su moje zasluge? Gdje su pregaranja, duge molitve i post? Što sam učinio ja, Bože moj, da me ti štitiš?

Vrlo dobro znam da danas bezbožnici optužuju, bez ikakve osnove, našu svetu vjeru da pokreće duše da preziru sve stvari ovozemaljske, da zaziru od prirode koje se, možda, čak i boje, kao da je u njoj nešto đavolje, i da usredotočuju svu svoju ljubav i sve osjećaje na ono što nazivaju čudovišnom sebičnosti ljubavi Božje, jer vjeruju da duša voli samu sebe voleći Boga. Ali također dobro znam da nije tako, da to nije istinsko naučavanje, jer je ljubav Božja milosrđe i da voljeti Boga znači voljeti sve, jer sve je u Bogu i Bog je u svemu. Dobro znam da ne griješim voleći stvari za ljubav Božju, i da je ta ljubav ispravna i čista; jer što su one doli izraz i djelo ljubavi Božje? A ipak, ne znam kakav me neobičan strah, kakva me čudna sumnja, kakva me to jedva zamjetljiva i neodređena grižnja savjesti muči sada, kad u sebi, kao prije, kao u danima svoje mladosti, kao u samome svom djetinjstvu, zapazim kakav izljev nježnosti, kakav ushit kad zađem u bujan splet granja, kad čujem slavujev poj u noćnoj tišini, kad slušam cvrkut lastavica ili grgut grlice, kad gledam cvijeće ili zvijezde.

Čini mi se kadikad da u svemu tome ima nešto od osjetilne slasti, nečeg što me tjera da, barem časovito, zaboravim uzvišenije težnje. Ne želim da u meni duh griješi protiv puti; ali isto tako ne želim da ljepote stvari, njezine čari, ma bile i najnježnije, najsuptilnije, one što se bolje zamjećuju duhom negoli tijelom, kao nježni huj svježeg zraka natopljen poljskim mirisima, kao ptičji poj, kao veličanstvena tišina noćnih sati — ne želim, rekoh, da me sve te krasote odvuku od promatranja najuzvišenije ljepote ni da mi, ma i za časak, umlače ljubav prema onome koji je stvorio sve te skladne divote svijeta.

Jasno mi je da su sve te materijalne draži kao slova u knjizi, one su kao znakovi pomoću kojih duša, pažljivo čitajući, može prodrijeti u duboki smisao i čitati i otkriti ljepotu Božju. Velim samom sebi: ako volim ljepotu stvari zemaljskih, takvih kakve jesu, te ako je volim pretjerano, onda je to idolopoklonstvo: jer trebam je voliti kao znak, kao prikaz jedne skrivene i božanske ljepote, koja vrijedi tisuću puta više, jer je neusporedivo viša od svega.

Prije nekoliko dana navršio sam dvadeset i dvije godine. Takav je dosad bio moj vjerski žar da nisam osjećao druge ljubavi doli neokaljane ljubavi prema Bogu i njegovoj svetoj vjeri, koju bih htio širiti i vidjeti je kako pobjeđuje u svim dijelovima svijeta. Priznajem da se stanovit profani osjećaj pomiješao sa čistotom ove ljubavi. Vi već znate, rekao sam vam tisuću puta; a vi ste mi, gledajući me sa svojom uobičajenom blagosti, odgovorili da čovjek nije anđeo i da već samo traženje takva savršenstva znači oholost; moram unijeti umjerenost u te osjećaje, a ne truditi se da ih sasvim ugušim. Ljubav prema znanosti, ljubav prema slavi, koja se stječe samom znanošću, sve do vjere u nama da nešto značimo — sve to ako je i umjereno, zakoprenjeno i ublaženo kršćanskom smjernosti i upravljeno dobroj svrsi, nosi u sebi, bez sumnje, svoj dio egoizma; ali može služiti kao poticaj i oslonac čvršćim i plemenitijim odlukama.

Dvouvica u koju danas zapadam nije dakle od moje oholosti ni od mnogog samopouzdanja; nije od puste slavičnosti ni odatle što bih hlepio za znanjem; nije ništa od svega toga; ništa što bi imalo veze sa samoljubljem, nego je, u neku ruku, upravo suprotno. Zapao sam u neku malodušnost, osjećam neku klonulost, popuštanje volje, lako mi na oči navru suze; tako zaplačem od nježnosti kad vidim lijep cvijetak ili kad promatram tajanstvenu zraku, tananu i lagašnu, kakve udaljene zvijezde, tako te me gotovo strah obuzima.

Recite mi što mislite o svemu tome; ima li štogod bolesno u ovome stanju moga duha.

8. travnja

Nastavljaju se ovdašnje zabavice, u kojima, na svoju veliku žalost, moram i sam sudjelovati.

Pratio sam oca u obilasku gotovo svih njegovih posjeda. Otac i njegovi prijatelji čude se kako nisam potpuna neznalica u onom što pružaju polja. Čini se da je njima studij teologije, kojemu sam se posvetio, nešto posve suprotno poznavanju prirode. Koliko su se samo čudili kad su vidjeli da u vinogradima, gdje su istom probili izdanci, znam razlikovati čokote loze zvane *Pedro Jiménez* od one loše i one zvane *Don Bueno!* Koliko su se divili što u poljima znam razlikovati ječam od pšenice i aniš od boba; što poznajem mnoge voćke i druga stabla i što mnogim biljkama koje slobodno rastu u polju pogađam imena i različita im svojstva!

Pepita Jiménez, koja je od mog oca doznala koliko mi se sviđaju ovdašnji voćnjaci, pozvala nas da pogledamo jedan njezin nedaleko od mjestanca i da kušamo rane jagode što ondje uspijevaju. Taj Pepitin hir da posvećuje osobitu pažnju mome ocu, koji je salijeće a ona ga odbija, čini mi se da ima nešto od koketerije koja je za osudu; ali kad poslije vidim Pepitu onako prirodnu, otvorenu i jednostavnu, nestaje ta ružna misao i dolazi druga: zamišljam da ona sve to čini u prostodušnosti i da nema druge namjere doli da sačuva dobro prijateljstvo koje ju vezuje s mojom obitelji.

Bilo kako bilo, prekjucher smo popodne išli u Pepitin voćnjak. Ubav je to kutak, jedan od najprijatnijih i naj slikovitijih što se mogu zamisliti. Rječica što natapa gotovo sve te voćnjake i povrtnjake, iz koje teče tisuća odvodnih jaraka za navodnjavanje, oplakuje i obalu voćnjaka koji smo posjetili; stoji ondje kao neka brana, odakle voda za navodnjavanje pada u duboku jarugu što joj se s obje strane nižu bijele i crne topole, vrbe, leandri u cvatu i drugo lisnato drveće. Buk bistre i prozirne vode izljuje se u dubinu, pjeni se i nastavlja svoj vijugavi tok prokopom što ga je otvorila sama priroda i obale mu ukasila različitim biljem i cvijećem, među kojim je sada ponajviše ljubica. U pobrdalju na jednom kraju voćnjaka uzdižu se stabla orahova i smokvova, lijeske i druge voćke. A u poravnom dijelu stere se lijeha do lijehe: ovdje jagode, ondje rajčice, tu krumpir, a tamo grah i paprika, i svuda u vrtu cvijeće i opet cvijeće, ponajviše ono što se ovdje najčešće uzgaja. Uokolo ružino grmlje raste u obilju, a po

grmovima osule se ruže u tisuću različitih vrsta. Vrtlareva kućica ljepša je i urednija od drugih što se vide u ovom kraju, a pokraj nje stoji drugo malo zdanje za gospodara posjeda: tu nas je Pepita počastila sjajnom užinom, pod izlikom da ćemo kušati jagode, što bijaše glavna svrha ovog posjeta. Količina jagoda bila je zapanjujuća u ovo rano doba, a priredili su ih s kozjim mlijekom, jer Pepita drži i nekoliko koza.

Našli smo se na okupu liječnik, bilježnik, moja tetka doña Casilda, moj otac i ja; nije izostao ni neizbježni gospodin nadžupnik, duhovni otac, i više negoli duhovni otac — obožavatelj i vječni hvalitelj Pepitin.

Po nekoj čulnoj istančanosti, nije nam užinu poslužio ni vrtlar ni njegova žena, ni njegov sin niti itko drugi, nego dvije lijepe djevojke, sluškinjice i kao pouzdanice Pepitine, odjevene na seosku, ali ukusno i ljupko. Imale su haljine od guste pamučne tkanine upadljivih boja, kratke i stegnute u pasu; svilen rubac zaogrtao im ramena; na glavi, otkrivenoj, sjala se bujna crna kosa, spletena u pletenicu, vezanu vrpcom i ukosnicom uzdjevenu u zvrk što ga ovdje zovu *puž*; i jedna i druga djevojka zadjenula u kosu svježju ružu.

Ni Pepita se nije odjenula na gradsku, iako joj ruho bijaše crno i skupocjeno. Nosila je vunenu haljinu istog oblika kakvu su nosile dvije sluškinjice, samo dužu, ali ne toliko dugačku da bi skutima kupila prljavu prašinu na putu. I njoj je, po ovdašnjem običaju, rubac od crne svile zaogrtao ramena i grudi, a na glavi nije imala druge pokrivke, ukrasa ni cvijeta doli svoje svijetle kose. Razlikovala se od drugih ovdje jedino po tome što je nosila rukavice. Vidi se da njeguje ruke, i možda je tašta, želi da joj budu bijele i lijepe, s noktima sjajnim i ružičastim; ako je tašta, to je u ljudskoj slabosti — uostalom, ako se ne varam, i sveta je Tereza imala takvu taštinu kad je bila mlada, a nije ju to spriječilo da postane velika svetica kakva bijaše. Zapravo, shvaćam iako ne opravdavam tu vragolansku taštinu. Tako je otmjeno, tako je aristokratski imati lijepu ruku! Čak mi se ponekad čini da ima u tome nešto simbolično. Ruka je oruđe naših djela, znak naše plemenitosti, sredstvo s pomoću kojega raznim oblikom zaodijeva svoje umjetničke misli, daje život tvorevinama volje i vrši svest vlast što ju je Bog dao čovjeku nasuprot svima ostalim svojim stvorenjima. Gruba, jaka i žuljevita ruka radnikova plemenito

pokazuje tu moć, ali u smislu mehaničkom, u smislu snage. Naprotiv, ruke Pepitine, gotovo prozirne kao ubjel, premda prelivene blagom ružičastom bojom, na kojima se čovjeku čini da vidi kako onuda kola čista i fina krv što podlijeva modrikaste žile — te ruke, velim, s tankim, fino izdjelanim prstima, čine se simbolom magične svesti, tajanstvene moći što je ima i vrši ljudski duh, bez materijalne snage, nad svim vidljivim stvarima što ih je Bog izravno stvorio i što ih Svevišnji pomoću čovjeka dopunjuje i usavršava. Čini se nemogućim da bi onaj tko ima ruke kao što su Pepitine mogao doći na zlu misao, nesklapnu ideju ili pak nisku namjeru koja bi bila u neskladu s čistim rukama što je imaju izvršiti.

Ne treba ni govoriti koliko je moj otac, kao i uvijek, bio zadivljen Pepitom, a ona tako fina i pažljiva prema njemu, iako pažljiva kćerinski više nego što bi on to želio. Sigurno je da se moj otac, unatoč tome što ga bježe glas da je uglavnom slabo pažljiv i prilično neuljudan prema ženama, ponaša prema ovoj s poštovanjem i s pažnjom — veću nije pokazivao ni Amadis^[2] prema gospođi Oriani u najsmjernije doba svog udvaranja. Ni jedne neprilične riječi, ni jedne grube i neprikladne laske, ni jedne ljubavne pošalice kakve sebi često dopuštaju Andaluzani. Jedva da bi se Pepiti usudio reći »lijepo oči imaš«, a istina je da ne bi slagao kad bi to rekao. Jer jesu joj lijepe, krupne, zelene i čarobne kao u Kirke.^[3] I najljepše na njima jest to što ona kanda i ne zna za njihovu ljepotu, jer se ne pokazuje u njoj ni najmanja namjera da se komu svidi ili da koga privuče slatkoćom svoga pogleda. Rekao bih, ona i ne misli da bi oči mogle služiti za drugo doli da gledaju i vide, i ništa više. Sasvim suprotno većini drugih mladih i lijepih žena koje, koliko sam čuo i vjerujem, oči pretvaraju u borbeno oruđe i u neku vrstu električnog i praskavog oružja kojim zarobljuju muška srca.

Ne, zaista, nisu od te vrste oči Pepitine: u njezinim je očima vedrina i mir kao na nebeskom svodu. Ali se ne može zbog toga reći da one gledaju s hladnom ravnodušnosti. Njezine su oči pune dobrote i slatke blagosti. Pogled im s ljubavlju pada na zraku svjetlosti, miluje cvijet, spušta se na beživotni predmet; ali s još više ljubavi, naklonosti i ljudskog suosjećanja počiva na bližnjemu, a da se taj bližnji, ma kako bio mlad, smion i umišljen, ne usuđuje pretpostavljati

ništa više od blagonaklonosti i ljubavi prema bližnjemu ili, još najviše, prijateljske sklonosti.

Pomišljam nije li u svemu tome štogod prijetvorno, nije li ta Pepita velika pretvorica; ali mi se čini nemogućim toliko pretvaranje i tolika skrivena himba. Sama dakle priroda vodi i upravlja onaj pogled i one oči. Pepita je, nema sumnje, najprije voljela svoju majku, a poslije su je prilike navele da voli starog Gumersinda, po dužnosti, kao pratitelja njezina života; potom se, bez sumnje, iscrpla u njoj sva strast što je mogla doći od zemaljskih stvari, pa je voljela Boga, i sve za ljubav Božju, i tako se možda našla u mirnu i gotovo zavidnu duševnom stanju, u kojem, ako možda ima štogod za pokudu, ostaje stanovit egoizam kojega nije svjesna. Ugodno je voljeti tako staloženo, ne mučeći se ljubavlju; ne imati strasti s kojima ćeš se boriti; činiti od ljubavi prema drugima kao neki dodatak samoljublja.

Kadikad se pitam: kudeći u sebi ta Pepitina svojstva, ne kudim li samog sebe? Što ja znam o tome što prolazi glavom te žene da bih joj išta zamjerao? Možda vidim svoju dušu misleći da vidim njezinu? Ja nisam imao niti imam kakvu strast da je u sebi pobjeđujem: sve moje sklonosti dobro su upravljene, svi moji instinkti, dobri i loši, zahvaljujući vašoj mudroj pouci, idu bez zapreka i poteškoća istom cilju; kad ga dosegnem, ispunit će se ne samo moje plemenite i nesebične želje nego i one sebične: moja slavičnost, moja težnja za znanjem, moja radoznalost da vidim daleke zemlje, moja žudnja da steknem ime i glas. Sve to ulazi u moje ciljeve, sve odgovara svrsi koju sam nakanio postići. S te strane čini mi se ponekad da ja više zaslužujem prijekor negoli Pepita, ako je u nje uopće štogod za osudu. Već sam primio niži red; iščupao sam iz svoje duše sve ispraznosti svijeta; redovnik sam s tonzurom; posvećen sam oltaru, a ipak mi ambiciozna budućnost lebdi pred očima, i sa zadovoljstvom vidim da je mogu doseći, i radujem se što vidim da imam sposobnosti za to, iako kadikad dozivam skromnost sebi u pomoć, da se ne bih previše pouzdao u svoje snage. A ta žena — čemu teži i što hoće? Ja joj zamjeram što neguje ruke i što uživa u svojoj ljepoti; gotovo joj zamjeram njezinu ljupkost, njezinu brižljivost u odijevanju, njezinu ne znam kakvu koketeriju u svoj skromnosti i jednostavnosti kojom se odijeva. Pa što! Zar vrlina treba biti u zapuštenoj vanjštini? Zar uz čistu dušu ne ide i čisto tijelo? Zaista je

čudna ova moja nesklonost s kojom gledam Pepitinu ljepotu i pomnju u svemu. Dolazi li mi to odatle što će mi ona biti maćeha? Ali ako ona to ne želi biti? Ako ne voli moga oca? Istina je da su žene čudne. Tko zna ne osjeća li u dnu svoje duše već sada sklonost da voli moga oca i da se uda za nj, samo što je ona, držeći se one: što mnogo vrijedi, mnogo i stoji, namjerila — oprostite mi riječ — da ga samelje nehajem kako bi ga potčinila sebi i kako bi on dokazao postojanost svoje ljubavi prije nego što ona spokojno izrekne svoje da. Živi bili pa vidjeli!

Sve u svemu, zabavica na imanju bila je ugodna i vesela: govorilo se o cvijeću, o voću, o cijepljenju, o nasadima i o tisuću drugih stvari što se tiču zemljoradnje, i Pepita je blistala znanjem o tome i nadmašivala moga oca i mene, i gospodina nadžupnika, koji zine od čuda svaki put kad Pepita govori, i zaklinje se da u svojim sedamdeset godina i još nešto povrh toga, i za svojih dugih putovanja po gotovo svoj Andaluziji, nije nikad naišao na ženu tako spretnu i tako pametnu u svemu što misli i govori.

Kad se vraćamo kući s kojega od takvih izleta ponovno nastojim sklonuti oca da se vratim vama kako se dalje ne bi odlagao željno očekivani čas u koji ću se uzdići u svećeničko zvanje. Ali je moj otac toliko zadovoljan što sam kraj njega, i tako se dobro osjeća u ovome svome mjestu brinući se za svoje posjede, izvršujući svoju vlast poglavara, obožavajući Pepitu i savjetujući se s njome o svemu kao da je ona njegova nimfa Egerija — da uvijek nalazi i nalazit će, možda i nekoliko mjeseci, opravdane razloge da me zadrži ovdje. Sada veli da mu valja pročistiti ne znam koliko bačava vina u konobi; sad opet drugo pretočiti; pa okopati vinograd, pa preorati maslinike i ogrtati maslinova stabla; sve u svemu, zadržava me ovdje protiv moje volje — iako ne bih smio reći »protiv moje volje«, jer mi je ugodno i s voljom živjeti uz oca koji je tako dobar prema meni.

Zlo je što živeći ovakvim životom previše zapadam u materijalne stvari, a ništa se ne produhovljujem: čini mi se da osjećam neku suhoću ruku dok se molim; moj vjerski žar opada; vulgarni život malo-pomalo prodire i uvlači se u moje biće. Kad se molim, nekako sam rastresen; u ono što u samoći govorim, kada se duša treba uzvinuti Bogu, ne unosim onu duboku pažnju kakvu sam prije unosio. I još gore: nježnost moga srca ne zna zastati na jednome

dostojnom predmetu čija bi me pojava potpuno obuzela, nego provaljuje i prelijeva se na predmetima i u prilikama što su beznačajne i gotovo smiješne, te se poslije zbog toga stidim.

Kad se probudim u tišini, u gluho doba noći, te začujem kako uza zvuke razdešene gitare kakav zaljubljeni seoski momak pjeva kiticu fandanga ili koji drugi pučki napjev, ni jako pametan, ni jako poetičan, ni baš osjećajan, raznježim se kao da čujem ne znam kakvu nebesku melodiju. Kadikad ćutim kako se u meni javlja preveliko suosjećanje s drugima, osjećaj lud, nezdrav. Neki dan djeca upravitelja imanja mog oca našla vrapčje gnijezdo; kad sam vidio ptičad bez perja, onako nasilno otrgnutu od brižne majke, osjetih krajnju žalost, i, priznajem, suze mi navriješe na oči. Koji dan prije toga neki seljak donio iz polja malo tele što je slomilo nogu; nosio ga je u klaonicu i pitao mog oca što želi od njega za svoj stol. Moj je otac zatražio koju funtu mesa, glavu i nožice; ganuo me prizor s malim teletom, i samo me sram spriječio da u čovjeka kupim ono tele i pokušam ga izliječiti i održati na životu.

Vidite, dragi striče, treba imati veliko povjerenje, kakvo ja imam u vas, da bih vam iznio sve one primjere mojih nejasnih i neskladnih osjećaja, kako bih vam pokazao da mi se valja vratiti starome životu, svojim studijama i svojim uzvišenim mislima, da postanem svećenik i da pravom i zdravom hranom pothranim ovaj žar i plam kojim mi duša plamti.

14. travnja

Sveudilij nastavljam uobičajeni život, zadržan ovdje molbama svoga oca.

Nakon zadovoljstva što se nalazim pokraj oca najveći mi je užitak razgovor s gospodinom nadžupnikom, s kojim odlazim na duge šetnje. Čini se nemogućim da je čovjek njegovih godina — a bit će da se dohvaća osamdesete — tako krepak i pokretan. Prije se umorim ja negoli on, i nema te strmeni, divljine ni vrha vrletnog brda u okolini a da nismo onamo išli.

Gospodin nadžupnik zaista mi pomaže da se pomirim sa španjolskim svećenstvom koje sam nekoliko puta, u razgovoru s vama, ocrnio kao slabo obrazovano. Koliko li više, često kazujem u sebi, vrijedi ovaj čovjek, jednostavan i dobronamjeren, srdačan i bezazlen, negoli ma koji drugi što se nagutao knjiga a u čijoj duši ne gori tako živo kao u njegovoj ogranj dobrote s najiskrenijom i najčistijom vjerom!

Nemojte misliti da ima vulgarnosti u ovom što izlaže gospodin nadžupnik: on je neobrazovan duh, ali koliko pronicljiv i jasan! Čini mi se kadikad da dobro mišljenje što ga imam o njemu dolazi odatle što me uvijek pažljivo sluša; no, i da nije tako, rečeno ostaje, jer on sve shvaća s izrazitom oštroumnosti i zna ljubav prema našoj svetoj vjeri spajati s uvažavanjem svega lijepog što nam je donijela moderna civilizacija. Divim se, nadasve, jednostavnosti, trezvenosti i prirodnosti s kojom izvršava najteža djela ljubavi prema bližnjemu. Nema nesreće u kojoj on neće pomoći, nema jada u kojem on neće priskočiti s utjehom, ni bijede iz koje on ne bi našao izlaza.

Za sve to, valja priznati, ima moćna pomoćnika u Pepiti Jiménez, koje pobožnost i samilost on uvijek uznosi do zvijezda.

Ta vrsta visokog poštovanja što ga nadžupnik pokazuje prema Pepiti ide zajedno i gotovo se miješa s izvršavanjem tisuću dobrih djela: s milodarima, molitvama, vjerskim dužnostima i pomaganjem potrebitih. Pepita ne daje samo za siromašne nego i za devetnice, propovijedi i različite crkvene svetkovine. Ako u župi oltari sjaju ukrašeni prekrasnim cvijećem, to cvijeće potječe od darežljivosti Pepite, koja ga je dala donijeti iz svoga cvjetnjaka. Ako umjesto staroga, istrošenog plašta što ga je imala Djevica od Sedam Žalosti blista danas divan plašt od crnog baršuna vezena srebrom, zna se:

nabavila ga je Pepita. Te i druge takve darove nadžupnik uvijek hvali i veliča do neba. I tako, ako ne govorim ja o svojim nakanama, o svome unutarnjem pozivu, o svome studiju, čemu se gospodin nadžupnik uvelike divi, nego ako govori on a ja slušam, razgovor se, nakon tisuću zaokreta, uvijek svodi na Pepitu Jiménez. A o kome bi mi, uostalom, govorio gospodin nadžupnik? Njegovo prijateljevanje s ovdašnjim liječnikom, ljekarnikom i bogatim zemljoposjednicima jedva da daje prilike za nekoliko riječi u našem razgovoru. Kako gospodin nadžupnik ima nadasve rijetko svojstvo u jednoga provincijalca da nije sklon pripovijedati o tuđim životima ni zavirivati drugome pod kožu, on nema drugoga zahvalnog predmeta za razgovor doli o Pepiti, koju često posjećuje i s kojom, koliko se može razabrati iz njegova kazivanja, vodi najusrdnije razgovore.

Ne znam kakve je knjige mogla čitati Pepita Jiménez ni kakvo joj je obrazovanje; ali po onome što kazuje gospodin nadžupnik može se zaključiti da je u nje nemiran duh, pun radoznalosti, duh koji postavlja beskrajna pitanja i probleme i čeka odgovore i objašnjenja te tako gospodina nadžupnika ostavlja ugodno zbunjena. A on, onako odgojen na seosku, duh priprost ili, kako pučki kažu, »svećenik od mise i lonca«, ostaje sa svojim razborom otvoren svakom svjetlu istine, iako mu nedostaje inicijativa, i Pepitina mu pitanja i problemi, kako se čini, otvaraju nova obzorja i nove putove, premda zamagljene i ponešto neuhvatljive, o kojima on nije ni slutio, a koja ga zadivljuju svojom neodređenosti, novinom i tajnom.

Zna otac nadžupnik da tu leže mnoge opasnosti i da se on i Pepita i nehotice izlažu da upadnu u kakvo krivovjerje; ali se poslije umiruje, jer ipak on, iako daleko od toga da bude velik teolog, ima svoj katekizam u malom prstu; uzda se u Boga da će mu pamet prosvijetliti, i nada se da neće skrenuti s puta, i uzima za sigurno da će se Pepita držati njegovih savjeta i da neće nikad udariti stranputicom.

I tako njih dvoje iznalaze tisuću lijepih priča, iako rasplinutih i neuhvatljivih, o svim tajnama naše vjere i o zakonima našeg vjerovanja. Golema je njihova pobožnost što je iskazuju Presvetoj Mariji, našoj Gospi, i napose se čudim kako znaju povezati pučko poimanje Blažene Djevice s nekima od najsavršenijih bogoslovnih misli.

Po onome što pripovijeda otac nadžupnik, razabirem da u duši Pepite Jiménez, usred prividne vedrine i mira, stoji zabodeno oštro koplje boli; u nje je očita težnja za čistotom koju zasjenjuje i kojoj se isprečava njezin prošli život. Pepita je voljela don Gumersinda kao svoga druga i pratitelja, kao svoga dobrotvora, kao čovjeka kome sve duguje, ali je muči i postiduje sjećanje da je don Gumersinda bio njezin muž.

U pobožnosti što je iskazuje Blaženoj Djevici otkriva se osjećaj bolnog poniženja, neka patnja, tuga što joj pritište duh dok je salijeću uspomene na njezin nedostojni i jalovi brak.

Čak i u njezinu obožavanju Djeteta Isusa, prikazana divnim kipom što ga ima u kući, javlja se neizražena majčinska ljubav, ona majčinska ljubav što traži svoju svrhu u biću koje nije rođeno u grijehu i bludu.

Gospodin nadžupnik veli da se Pepita klanja Djetetu Isusu kao svome Bogu, ali da ga ljubi majčinskom utrobom kao što bi ljubila sina kad bi ga imala, i kad u začecu toga sina ne bi bilo nečeg zbog čega bi se morala stidjeti. Otac nadžupnik kaže da Pepita zamišlja idealnu majku i idealnog sina, sanja o njima neokaljanim dok se moli Blaženoj Djevici i dok se brine oko kipa što prikazuje Dijete Isusa.

Uvjeravam vas da zaista ne znam što da mislim o svim tim neobičnostima. Tako malo poznajem žene! Ono što mi o Pepiti pripovijeda otac nadžupnik dovodi me u čudo, te iako iz njegovih riječi razabirem da je ona dobra i da nije zla, ipak se kadikad bojim za svog oca. Iako mu je pedeset i pet na grbači, mislim da je zaljubljen, a Pepita bi, premda dobra i razborita, mogla i nehotice, bez ikakve nakane, biti oruđe zloduhovo; mogla bi pokazati nepromišljenu koketeriju koja je kobnija i teže ju je pobijediti negoli ono što dolazi od predumišljaja i proračuna.

Tko zna, velim kadikad u sebi, nema li unatoč dobrim djelima Pepitinim, unatoč njezinim molitvama, njezinu pobožnom i povučenom životu, njezinim milodarima i poklonima crkvi, unatoč svemu onome što je u ocu nadžupniku izazvalo odanost i poštovanje prema njoj — tko zna, velim, nema li u svemu tome neke svjetovne čarbine, nema li đavolske magije i dražesti kojom se ona okružuje i kojom ushićuje bezazlenog oca nadžupnika, tako te on ni o čemu ne misli i ne govori nego uvijek samo o njoj.

Pa i ono kako je Pepita ovladala čovjekom koji je tako malo lakovjeran kao što je moj otac, ovladala prirodom tako muškom i tako malo osjećajnom, zaista je nešto što se izrijetka vidi.

Ni dobra djela Pepitina nisu objašnjenje za ljubav i poštovanje što ga ona općenito uživa među tim priprostim svijetom. Mala djeca trče da je vide i hoće da joj poljube ruku kad izrijetka iziđe na ulicu; muškarci svi redom skidaju šešir kad ona naiđe i klanjaju se u najiskrenijem poštovanju i u najjednostavnijoj blagonaklonosti.

Pepita Jiménez, koju mnogi znaju kad se rodila, koju su mnogi vidjeli u nekadašnjoj bijedi dok je živjela s majkom, i koju su kasnije vidjeli udanu za staroga i škrtog don Gumersinda, tjera ih da zaborave na sve to, te se javlja kao neko izuzetno biće, došlo iz neke daleke zemlje, iz neke više sfere, čiste i sjajne, te svakoga među svojim sumještanima obavezuje i pokreće na poštovanje i posvemašnje divljenje.

Evo, i sam smeten zapadam u istu grešku koju zamjeram ocu nadžupniku, te vam ne govorim ni o čemu drugom doli o Pepiti Jiménez. Ali, ovo je prirodno. Ovdje se ne govori o drugom. Cijelo je mjesto, kanda, ispunjeno duhom, mišlju, slikom ove jedincate žene, o kojoj ja baš ne umijem pogoditi je li anđeo ili je prepredena namiguša puna nagonске lukavosti, iako se te riječi čine međusobno suprotnim. Jer o jednom sam sasvim osvjedočen: ta žena nije namiguša niti sanja o tome da osvaja oko sebe kako bi udovoljila svojoj taštini.

Ima iskrenosti i bezazlenosti u Pepiti Jiménez. Dovoljno ju je vidjeti pa da se čovjek o tome uvjeri. Njezin odmjereni i otmjeni hod, njezina vitka pojava, njezino visoko i vedro čelo, blaga i čista svjetlost što izbija iz njezina pogleda, sve to stvara u njoj divan ritam, sve se slijeva u savršen sklad, ničega što bi stršilo u tome suglasju nema.

Koliko mi je žao što sam došao ovamo i što sam ovdje ostao toliko vremena! Sav život proveo sam u vašoj kući i u Sjemeništu; viđao sam samo svoje suučenike i učitelje i samo s njima dolazio u dodir; ništa nisam znao o svijetu osim ono iz teorije; i odjednom, premda u malom mjestu, evo me usred svijeta, evo me odvučena od mojih studija tisućama svjetovnih primama, odvučena od mojih razmatranja i molitava.

20. travnja

Vaša posljednja pisma, dragi striče, bila su pravi melem mojoj duši. Blagonakloni kao uvijek, vi me opominjete i oči mi otvarate svojim korisnim i umjerenim savjetima.

Zaista: moja žestina zaslužuje prijekor. Želim postići cilj ne brinući se o sredstvima; želim stići na kraj putovanja a da prije toga ne idem korak za korakom trnovitim putem.

Jadikujem da mi je duh opor u molitvi, da sam rastresen, da svoje osjećajne mogućnosti rasipam na djetinjarije; žudim da se uzvinem Bogu, da se uzdignem do bitnih spoznaja, a zaboravljam unutarnju molitvu i razborito i duboko razmatranje. Kako mogu biti dionikom prave ljubavi Božje ako ne težim za čistotom i ne tragam za svjetlošću?

Ima ponositosti u meni, i nije ona baš mala; i valja mi nastojati da se ponizim u vlastitim očima ne želim li da me ponizi zloduh, po volji Božjoj, da kazni moju uznositost i moju oholost.

Ne vjerujem ipak, kao što me vi upozoravate, da bih lako mogao završiti u kakvu glupu i nepromišljenu grijehu. Ne pouzdajem se u sebe nego u milost Božju da se to neće dogoditi.

Uza sve to, pravo imate sa svojim savjetima: ne trebam vezati preveliko prijateljstvo s Pepitom Jiménez. Vjerujem, ipak, da sam daleko od te pogibli.

Dobro znam: istinski pobožni ljudi i sveci, koji nam trebaju biti primjerom i uzorom, kad su bili prisni sa ženama, događalo im se to u odmakloj dobi, ili kad su već bili duhom osnaženi i tjelesno smireni pokorom, ili kad je postojala znatna razlika u godinama između njih i pobožnih prijateljica koje su birali, kao što se pripovijeda o svetom Jerolimu i svetoj Paulini, i o svetom Ivanu od Križa i svetoj Terezi. Pa i tada, iako je posrijedi čisto duhovna ljubav, dobro znam da se može puno griješiti. Jer samo Bogom treba biti ispunjena naša duša, njime koji je njezin gospodar i zaručnik, i svako drugo biće koje u njoj obitava treba u njoj prebivati samo kao prijatelj ili sluga ili kao slika zaručnika.

Nemojte misliti da se hvalim kako sam nepobjediv, kako prezirem opasnosti te ih izazivam. Kad je kralj prorok, tako blizak i drag srcu Gospodnjem, bio zbunjen i griješio, i kad je Salamon, unatoč svojoj golemoj natprirodnoj mudrosti, i sam bio grešan — kako onda da se

ne bojim ja, bijedni grešnik, tako mlad, tako neiskusni u lukavstvima zlođuha, i tako malo čvrsti i tako neokušan u borbama što vode istinskoj vrlini.

Pun korisna straha Božjeg, svjestan svoje slabosti, neću s uma smetnuti vaše savjete i razborite opomene, moleći se usrdno i razmišljajući o božanskim stvarima da bih prezreo svjetske; ali vas uvjeravam da do sada, koliko god zalazio u dubinu svoje savjesti te istraživao njezine najskrovitije kutke, ne otkrivam ništa što bi me nagonilo da se bojim onoga čega se pribojavate vi.

Ako mi je u prijašnjim pismima promakla koja pohvala duhu Pepite Jiménez, kriv je za to moj otac i gospodin nadžupnik, a ne ja, jer sam u početku, daleko od toga da budem naklon toj ženi, imao predrasuda o njoj, i to neopravdanih.

Što se tiče ljepote i tjelesnih draži Pepitinih, vjerujte mi da sam sve promatrao u potpunoj čistoti misli. I premda mi je teško reći, i premda će vas ponešto boljeti, priznajem vam: ako je kakva laka maglica zamaglila bistro i sjajno ogledalo moje duše u kojem se Pepita ogledavala, onda je to bila stroga vaša sumnja, koja me načas navela da i sam posumnjam.

Ali ne! Što sam to ja mislio o Pepiti, što sam gledao i što slavio na njoj, po čemu svatko ne bi mogao zaključiti da prema njoj osjećam samo prijateljstvo i ono nedužno i čisto divljenje što ga osjećamo prema umjetničkom djelu, pogotovu kad to djelo potječe od najvišeg Umjetnika i Tvorca i kad to djelo nije drugo doli njegov hram?

S druge strane, dragi striče, meni valja živjeti među svijetom, valja mi s njim dolaziti u dodir, moram ga gledati a ne sebi iskopati oči. Tisuću ste mi puta rekli da me želite u aktivnom životu, da propovijedam o božanskim zakonima, šireći ih svijetom, a ne da se predam kontemplativnom životu u samoći i odvojenosti od svijeta. Onda, kad je tako kao što jest — kako da se ponašam da ne gledam u Pepitu Jiménez? Ne želim li da budem smiješan zatvarajući oči pred njom, moram gledati i vidjeti ljepotu njezinu, onu rumenilom podlivenu bjelinu njezina lica, dva ravna sedefasta reda zuba što ih često otkriva kad se smiješi, svježu crven njezinih usana, ono visoko i vedro čelo, i tisuću drugih draži što ih je Bog sabrao u njoj.

Jasno je: za onoga koji u duši nosi zametak razuzdanih misli, kvasac poroka, svaki dojam što ga u njemu ostavlja Pepita može biti

kao udarac kresivom što izvija iskru koja sve pali i guta. Ali kad je čovjek pripremljen na takvu opasnost kao što sam ja, koga štiti i zakriva štit kršćanske razboritosti i smotrenosti, onda se, mislim., nema čega bojati. K tome, ako je ludo hrabro tražiti opasnost, kukavnost je ne znati joj se suprotstaviti te pobjeći kad se pojavi.

Ne sumnjajte: u Pepiti Jiménez vidim lijepo Božje stvorenje, i u Bogu je volim kao sestru. Ako osjećam neku sklonost prema njoj, to dolazi od pohvala što ih o njoj neprestano slušam od oca, od gospodina nadžupnika i od sviju u ovome mjestu.

Od ljubavi prema ocu želio bih da Pepita odustane od svojih namisli i nauma o životu u povučenosti te da se uda za nj; ali ako bih sutra razabrao da osjećaj moga oca nije istinska ljubav nego hir, radovao bih se da Pepita ostane čvrsta u svome čistom udovištvu, i kad bih se nalazio daleko odavde, tamo u Indiji ili u Japanu, ili pak u nekim pogibeljnijim misijama, bila bi mi utjeha da joj pišem što god o svojim putovanjima i o svom radu. I kad bih se, već star, vratio ovamo, uživao bih da prijateljujem s njom starom i da s njome razvodim duhovne razgovore kakve sada s njom razvodi otac nadžupnik. Ali danas, dok sam još momčić, malo se približujem Pepiti i jedva s njom razgovaram. Radije da me smatraju plašljivkom, tupavkom, slabo odgojenim i divljim nego da dam i najmanjeg povoda sumnji i zlim jezicima.

Što se tiče Pepite, ni izdaleka se ne slažem s vama u onome što ste natuknuli u posljednjem pismu. Kakve bi ona misli mogla namatati oko čovjeka koji će do dva-tri mjeseca postati svećenikom? Ona koja je tolike odbila, zašto bi se imala ushititi mnome? Dovoljno poznajem sebe i znam da ne mogu, srećom, ulijevati ljubav i strasti. Vele da nisam ružan, ali jesam nezgrapnan, tupav, nimalo zabavan; ukratko na meni se i vidi što sam: skroman student. I što vrijedim ja pokraj naočitih momaka, ponešto priprostih, doduše, koji su tražili njezinu ruku, spretnih jahača, vedrih i duhovitih u razgovoru, lovaca kao biblijski Nimrod, okretnih tijelom i duhom, slavni pjevača na svim andaluškim svetkovinama, elegantnih i stasitih plesača. Ako je Pepita sve to odnemarila, zašto bi sada zapela na meni i ponijela se đavolskom željom i više negoli đavolskom namisli da pomuti mir moje duše, da ostavim svoje zvanje i da možda propadnem? Ne, nije to moguće. Ja sam uvjeren da je Pepita dobra, a što se mene tiče,

velim to bez lažne skromnosti, vjerujem da sam beznačajan. Razumije se, mislim da sam beznačajan da se u mene zaljubi, a ne da budem njezinim prijateljem; ne da bi me ona poštovala i jednog dana pokazala stanovitu naklonost prema meni, kad postanem dostojan te naklonosti svojim svetim i radom ispunjenim životom.

Oprostite mi što se previše žarko branim od nekih sumnja u vašem pismu, sumnja koje u mom uhu zvone kao optužba i zloslutna proricanja.

Ne jadam se zbog tih sumnjičenja; vi mi dajete razborite savjete, koje najvećim dijelom prihvaćam i kojih ću se držati. A što malko pretjerujete u strahovanju, dolazi svakako odatle što se brinete za mene, na čemu vam od srca zahvaljujem.

4. svibnja

Čudno je kako tolike dane nisam imao vremena da vam pišem; ali je tako. Otac me ne pušta da odahnem, a posjeti me već dotukoše.

Lako je u velikim gradovima izmaknuti posjetima i primanjima, osamiti se, stvoriti svoju osamu, svoju Tebu usred vreve; ali u jednom mjestu u Andaluziji, pogotovu kad čovjek ima čast da bude sin poglavarev, valja živjeti javno, među svijetom. Ne samo da prodiru u sobu u kojoj pišem nego i u spavaonicu a da se nitko ne usuđuje oprijeti se — prodire gospodin nadžupnik, gospodin bilježnik, moj bratić Currito, sin done Casilde, i mnogi drugi, koji me bude ako spavam i vode me kamo hoće.

Ovdašnji *casino* nije samo mjesto odmora i zabave uvečer i noću nego svakog sata danju. Od jedanaest ujutro pun je svijeta koji brblja i razgovara, koji lista novine da dozna vijesti i koji se karta. Ima ljudi što provode i desetak i dvanaestak sati kartajući se. Ukratko, ovdje vlada takva začudna dokolica kakvu čovjek jedva može zamisliti. Mnoge i različite zabavice podržavaju tu dokolicu. Osim briškule ovdje se igra preferans i dvadesetijedan. Dama, šah i domino, dakako, ne izostaju. Naposljetku u svem ovome kraju vlada golemo zanimanje za borbu pijetlova.

Sve to, s posjetima na sve strane, s odlascima u polje da se nadziru radovi, pak svakodnevno svođenje računa s upraviteljima, posjeti dućanima i konobama, pretakanje vina i briga o njemu, pregovaranje s Ciganima i prepredenim trgovcima o kupnji, prodaji i trampima konja, mazgi i magaradi, ili s ljudima iz Jéreza što dolaze da kupuju naše vino da bi ga pretvorili u čuveno jeresko — sve to ide u poslove s kojima se svednevice susreću ovdašnji gospari, posjednici, domaćini ili kako se već zovu.

U izvanrednim prilikama ima drugih poslova, radova i zabave što sve oživljuju, tako u vrijeme sjetve i žetve, trganja grožđa i berbe maslina, ili pak kad je sajmeni dan ili borba s bikovima ovdje ili u kojem obližnjem mjestu, ili opet kad se ide na poklonstvo kakvu svetištu, kojem čudotvornom kipu Presvete Marije, kamo, istina, neki idu od radoznalosti i na rasonodu, da svojim prijateljicama kupuju amordine i škapulare, ali mnogi odlaze i od pobožnosti, da ispune kakvo obećanje ili izvrše kakav zavjet. Poneko od tih svetišta nalazi se navrh kakva visoka brda, pa ipak ima nježnih i slabunjavih žena

što se onamo uspinju bosonoge, ranjavajući se na kupinjači, na trnju i kamenju, po strmeni i po mučnim stazama.

Život ovdje ima stanovitih čari. Za onoga tko ne sanja o slavi, tko nije častohlepan, razumijem da ima ovdje miran i sladak život. I samoća se ovdje može postići uz nešto napora. Kako sam ja ovdje privremeno, ne mogu se i ne smijem upustiti u taj napor; ali kad bih ovdje ostao zauvijek, ne bi mi bilo teško, ne vrijeđajući nikoga, zatvoriti se i povući na mnoge sate ili čitav dan, da bih se posvetio svome studiju i razmišljanju.

Vaše najnovije pismo ponešto me ožalostilo. Vidim da i dalje ostajete pri svojim sumnjama, te ne znam što da vam odgovorim kako bih se opravdao osim onoga što sam vam već odgovorio.

Velite da se velika pobjeda u nekim bitkama sastoji u bijegu: pobjeći znači pobijediti. Kako bih mogao nijekati ja ono što je rekao Apostol i toliki sveti oci i doktori? S druge strane, i predobro znate da bijeg ne ovisi o mojoj volji. Otac ne želi da idem; zadržava me unatoč mojoj želji da odem; moram ga slušati. Trebam pobjedu iznijeti drugim sredstvima, a ne bijegom.

Da vas umirim, ponovit ću da se bitka istom zapodjela; vama se čini da je sve uznapredovalo više nego što jest.

Nema ni najmanjeg znaka da me Pepita Jiménez voli. Sve ako bi me i voljela, ta bi ljubav bila drukčija od ljubavi žena što ih navodite meni za pouku. Jedna dobro odgojena i časna gospođa, u naše dane, nije tako upadljiva i bezobzirna kao što su bile one matrone što su ih pune drevne pripovijesti.

Odlomak što ga navodite o svetom Ivanu Zlatoustom dostojan je najvećeg poštovanja, ali mi se čini da nije posve u skladu s prilikama. Velika dama što se u Ofu, Tebi ili u Diospolisu Velikom zaljubila u sina mezimca Jakovljeva zacijelo je bila veoma lijepa; samo se tako razumije tvrdnja Svečeva da je veće čudo bilo što Josip nije usplamtio nego što nisu u pepeo sagorjela tri mladića što ih je babilonski kralj Nabukodonozor bacio u zažarenu peć.

Iskreno priznajem, što se tiče ljepote, ne mogu zamisliti da nadmašuje Pepitu Jiménez žena onoga egipatskoga kneza, glavnog nadglednika ili što je već bio onaj u faraonovoj palači; ali ni ja nisam kao Josip obdaren onolikim ljupkostima i milinom, niti je Pepita žena bez vjere i dostojanstva. A sve kad bi tako i bilo, i pretpostavljajući

sve ove strahote, ne mogu objasniti ono kako se izrazio sveti Ivan Zlatousti osim time što je živio u pokvarenoj, još napola idolopokloničkoj prijestolnici Donjega carstva; na onome dvoru čije je poroke tako oštro osuđivao i gdje je sama carica Eudoksija davala primjer pokvarenosti i sablazni. Ali danas, kad je evanđeoski moral tako duboko prodro u srce kršćanskog društva, čini mi se pretjeranim mišljenje da je veće čudo onaj čisti prezir što ga je pokazao sin Jakovljević negoli tjelesna nesagorivost triju mladića u Babilonu.

Još jedno pitanje dodirujete u svome pismu koje me bodri i veoma mi laska. Osuđujete, sasvim opravdano, ovu moju pretjeranu osjećajnost, ovu moju sklonost da se raznježim i plačem ni zbog čega. To raznježeno stanje moje duše, kad je već u meni a treba ga se osloboditi, neka se, velite, ne miješa s molitvom i razmatranjem i neka ne utječe ni na jedno ni na drugo. Priznajete i hvalite moje zaista muško pregnuće kakvo je uvijek u srcu i u duši onih koji teže da se uzvinu Bogu. Um koji se bori da spozna Boga treba biti žustar; volja koja mu se potpuno podvrgava također je takva, jer najprije odnosi pobjedu nad samom sobom, vodeći hrabre bitke protiv svih nagona i porazujući i nagoneći u bijeg sve napasti; i sama ljubav, žarka i lišena ljage, ljubav koja se i u bićima priprostim i klonulim može ushićenjem uzdići Bogu, uspijevajući da ga spozna natprirodnim nadahnućem — i samo ta ljubav kći je čvrsta i potpuna karaktera više negoli božanske milosti.

Malaksalost, klonulost volje, boležljiva raznježenost nema ništa zajedničko s milosrđem, s pobožnošću i s božanskom ljubavi. Ona je obilježje bića još slabijih nego što su žene; a milosrđe, pobožnost i božanska ljubav, to su strasti, ako se mogu strastima nazvati, anđeoske više negoli ljudske. Da, imate pravo što vjerujete u me i što se nadate da se neću izgubiti jer mekoća i nježnost otvara vrata moga srca i pušta unutra kojekakve mane, pomirujući se s njima. Bog će me spasiti, a ja ću se boriti da se spasim s njegovom pomoći. Ali ako se izgubim, neprijatelji duše i smrtni grijesi ne smiju ući ni prurušeni ni predajom tvrđave moje svijesti, nego s razvijenim zastavama, pretvarajući sve u krv i oganj, i poslije ogorčene bitke.

Ovih posljednjih dana imao sam prilike da uvelike iskušavam svoju strpljivost i da najokrutnije umrtvljujem svoje samoljublje.

Moj je otac htio Pepiti uzvratiti užinu što nam ju je priredila u svome voćnjaku, pa ju je pozvao da posjeti njegovo imanje u Pozo de la Solana. Išlo se onamo 22. travnja. Neću zaboraviti taj dan.

Pozo de la Solana nalazi se na više od dvije milje odavde, i onamo se stiže samo konjskom stazom. Svi smo morali jahati. Kako nikada nisam učio jahati, na svim sam prijašnjim izletima pratio oca na vrlo pitomoj mazgi koja ne kasa i koja je, prema riječima mazgara Dientesa, plemenitija negoli zlato i mirnija negoli kočija. Na putu onamo jahao sam na istoj mazgi.

Moj otac, bilježnik, ljekarnik i moj rođak Currito jahali su lijepe konje. Moja tetka doña Casilda, koja teži više od sto kila, jahala je na ženskom sedlu, na velikoj i snažnoj magarici, a gospodin nadžupnik na krotkoj i mirnoj mazgi kao što je moja.

Pepita Jiménez, za koju sam mislio da će jahati također na ženskom sedlu na magarici, jer mi nije bilo poznato da zna jahati, iznenadila me pojavivši se na vrlo živu i vatrenu šarcu, odjevena kao amazonkinja, upravljajući svojim konjem nadasve spretno i okretno.

Obradovao sam se kad sam vidio Pepitu tako smionu i naočitu na konju; ali me u isti čas poče mučiti neugodna i smiješna uloga pokraj pokrupne tetke done Casilde i velečasnog nadžupnika, jer je trebalo da nas troje jašemo u začelju, mirno kao u kočiji, dok će sjajni prednji skup jahača jahati u trk i u kas te izvoditi tisuću manevara, vještina i poskoka.

Ubrzo mi se učini da me Pepita promatra nekako sažalno, jer uistinu nisam bio nimalo sjajna spodoba na svojoj skromnoj mazgi. Moj rođak Currito gledao me podrugljivo, i odmah je okrenuo da se šali na moj račun i da mi se podsmjehuje.

Valja pohvaliti moje pomirenje sa sudbinom i moju hrabru strpljivost. Svemu sam se podvrgao drage volje tako te je Currito ubrzo prestao sa svojim šalama kad je vidio da sam neranjiv. Ali koliko sam trpio u sebi! Oni udarali u trk, galopirali i ostavljali nas za sobom i na odlasku i na povratku. Nadžupnik i ja jahali smo mirno korakom, kako su već mazge išle, držeći donu Casildu u sredini.

Nisam imao ni užitak da razgovaram s ocem nadžupnikom s kojim inače tako rado razgovaram, ni da se zatvorim u se i maštam i sanjam, ni da se nasamu divim ljepoti krajine kojom smo prolazili. Doña Casilda razvalila usta te govori li, govori, tako te nadžupnik i ja

nikako do riječi: nije nam ostalo drugo nego da nju slušamo. Zaredala ona ogovarati cijelo mjesto, pričala nam o svima svojim sposobnostima, objašnjavala kako se nadijevaju kobasice, kako se prave krvavice s mozgom, kako se razvija lisnato tijesto, kako se priprema tisuću jela i zaslada. Nitko je, veli, ne nadmašuje u kuhinjskom umijeću i u klanju svinja osim Antoñone, dadilje Pepite Jiménez, koja sada vodi njezinu kuću. Već poznajem tu Antoñonu, neprestano dolazi u našu kuću s porukama i poklonima, i valja priznati, zaista je vrlo spretna, brbljava je kao i tetka Casilda, ali kudikamo manje dosadna.

Put u Pozo de la Solana prava je divota; ali sam ja bio tako neraspoložen da nisam u njemu nimalo uživao. Kad smo stigli na poljsko gospodarstvo i sjahali, pao je s mene golem teret, kao da sam ja nosio mazgu a ne ona mene.

Pješke smo prolazili posjedom, koji je krasan, raznolik i golem. Ima ondje više od stotinu i dvadeset *fanega* starog i mladog vinograda, sve u jednom komadu; isto toliko i više ima maslinika i, na kraju, tu je hrastova šuma s najmoćnijim hrastovima što ih još ima u svoj Andaluziji. Voda na Pozu de la Solana zapravo je potok, bistar i bujan, kamo dolaze piti sve ptice iz okolice i gdje se love na stotine zamkom, ljepkom ili mrežom kojoj se u sredini stavi mamac. Tu sam u sjećanje dozvao svoje dječje zabave, spomenuo se koliko sam puta išao onako loviti ptice.

Niz potok, osobito kraj dubljih mjesta, rastu mnoge topole i drugo visoko drveće što sa žbunjem i travama stvara zamršen splet i nedohod s debelom hladovinom. Na tisuće šumskih mirisavih biljaka raste ondje samoniklo, i teško je zamisliti išta osamljenije, ugodnije i mirnije nego što su ona mjesta. Za podnevne pripeke, kad sunce izljuje rijeku svjetla s neba bez oblaka, u vruće sate podnevnog počinka, čovjek osjeća isti tajanstveni strah kao za noćnih sati. Poima ondje život drevnih patrijarha i pradavnih junaka i pastira, poima kako su im se priviđale nimfe, božanstva i anđeli posred podnevne jasnoće.

Hodeći onim guštikom, nađosmo se, ne znam kako, Pepita i ja sami, jedno pokraj drugoga. Ostali su išli za nama. Osjetih kako mi cijelim tijelom prođe nekakav srh. To sam se prvi put našao sam s onom ženom, na odvojenu mjestu, upravo kad sam mislio na one

podnevne pričine, čas strašne, čas slatke, a uvijek natprirodne, ljudi iz dalekih vremena.

Pepita je u naselju ostavila dugu jahaću suknu, te je išla u kratkoj odjeći koja nije smetala lakoći njezinih kretanja. Na glavi je imala andaluški šeširić što joj tako zgodno pristaje. U ruci je držala bič, činio mi se kao čarobni prut kojim me mogla začarati ona čarobnica.

Ne bojim se ovdje ponoviti pohvale njezinoj ljepoti. U onome prirodnom okolišu učinila mi se još ljepšom. Oprez što ga preporučuju isposnici, misliti na nju poružnjelu od godina i od bolesti, zamišljati je mrtvu, punu smrada i truleži i prekrivenu crvima — da, došla mi je ta misao na um, na moju žalost. velim: na moju žalost, jer mi se ne čini da je potrebna takva strašna opreznost. Ni jedna zla misao nije me se dotakla, ni jedan nagovor duha nije pomutio moj razum niti je uspio zaraziti moju volju i moja ćutila.

Naprotiv, ponijela me misao da je posve izlišna ta opreznost i ta obrana. Ljepota, djelo vrhunske i božanske umjetnosti, može biti trošna, prolazna, može učas nestati; ali je kao pojam vječna, i kad je jednom shvaćena, živi u čovjekovoj misli vječnim životom. Ljepota ove žene, onakva kakvom mi se danas prikazuje, nestat će u nekoliko godina: ono divno tijelo, oni vitki oblici, ona plemenita glava, onako otmjeno uzdignuta nad ramenima, sve će postati hranom gnusnih crva; ali ako se tvar mora izmijeniti, oblik, umjetničku misao, samu ljepotu — tko će razoriti? Zar sve to nije božanski izraz? Ovakva kakvu sam je ja shvatio — zar neće živjeti u mojoj duši, pobjednica nad starošću i čak nad smrću?

Tako sam razmišljao kad smo se Pepita i ja približili. Tako sam umirivao svoj duh i stišavao opreznost i sumnje koje ste ulili u me. Želio sam i ujedno nisam želio da pristignu ostali. Radovao sam se i u isto vrijeme bio tužan što sam nasamu s onom ženom.

Srebrni Pepitin glas prekinuo je tišinu; prenuvši me iz mojih razmišljanja, ona reče:

— Kako ste šutljivi i tužni, don Luis! Teško mi je pri pomisli da vam možda mojom krivnjom, barem dijelom, otac danas nanosi neugodnost što vas vuče ovamo, u ovu zabit, a odvlači vas od vaših molitava i pobožnog štiva.

Ne znam više što sam na to odgovorio. Zacijelo sam uzvratio kakvom besmislicom, jer sam bio smućen. A nisam htio Pepiti uputiti

nikakvu glupu lasku ni odgovoriti joj štogod neskladno.

Ona međuto nastavi:

— Morate mi oprostiti ako vam se činim malko zlobnom. Dakako, neugodno vam je što ste ovdje, daleko od svojih poslova koji su vam dragi, ali imam dojam da još nešto utječe na vaše neraspoloženje danas.

— Pa što bi to još bilo? — rekoh. — Kažite kad već sve otkrivete, ili mislite da otkrivete.

— To još nešto — dočeka Pepita — nije osjećaj svojstven nekome koji će ubrzo postati svećenikom, ali jest svojstven mladiću od dvadeset i dvije godine.

Kad sam to čuo, osjetih kako mi krv navire u lice i kako mi se obrazi žare. Pomislio sam na tisuću ludosti, bijaše mi kao da me spopala kakva opsjednutost. Smatrao sam da me Pepita izazvala, pokazuje mi, eto, kako zna da mi se sviđa. Zatim moja plašljivost okrenu u smion ponos, te sam je netremice promatrao. Zacijelo je štogod smiješno bilo u mome pogledu, ali Pepita ili nije zamijetila, ili se mudro pravila da ne zamjećuje, te je rekla najjednostavnije:

— Nemojte se uvrijediti ako vam kažem jedan vaš nedostatak. Uostalom, posrijedi je sitnica! Zacijelo vam je dodijao Currito sa svojim šalama i nije vam bilo po volji jahati, kao gospodin nadžupnik, sa njegovih osamdeset godina, na krotkoj mazgi umjesto na vatrenu konju, kako bi pristajalo momku vaše dobi i vaših prilika. Krivnja je na gospodinu dekanu koji nije mislio na to da trebate naučiti jahati. To umijeće nije u suprotnosti sa životom koji kanite voditi, i mislim, kad ste već ovdje, trebalo je da vas otac u malo dana nauči jahati. Ako jednom zaista odete u Perziju ili u Kinu, valja vam znati da ondje još nema željeznice, i neće vam biti nimalo ugodno što ne znate jahati. Zbog te sitnice misionar može izgubiti na ugledu među onim barbarima, i teško će to poslije nadoknaditi propovijedima.

Te i druge razloge navodila mi je Pepita uvjeravajući me kako trebam naučiti jahati, i sasvim me uvjerila kako je to umijeće korisno misionaru, te joj obećah da ću to odmah početi, uzimajući oca za učitelja.

— Na prvome novom izletu na koji pođemo — rekoh — jahat ću na konju vatrelijem nego što je očev, a ne na sporoj mazgi na kojoj sada jašem.

— Bit će mi veoma drago — prihvati Pepita s neizrecivo ljupkim smiješkom.

Uto stigoše ostali do mjesta na kojem smo se nalazili, i ja se obradovah, ne zbog čega drugog nego zato što sam se bojao da neću moći dugo nastavljati razgovor s Pepitom jer nemam nikakva iskustva u razgovoru sa ženama.

Poslije šetnje očeve nam sluge prirediše obilatu užinu na seosku, na svježoj travi i na najljepšem mjestu kraj potoka. Poveo se živahan razgovor, i Pepita je pokazala puno oštroumnosti i duhovitosti. Moj rođak Currito opet okrenuo u šale o mome jahanju i o krotkosti moje mazge; nazvao me bogoslovom i rekao da jašući na onoj mazgi izgledam kao da dijelim blagoslove. Ovaj put, u čvrstoj nakani da postanem jahač, odgovarao sam na šale vedro i jetko. A ništa nisam spomenuo o tome kako sam obećao da ću naučiti jahati. Pepita, iako se ni o čemu nismo dogovorili, bez sumnje je mislila kao i ja da je potrebna tajna za kasnije iznenađenje, i nije spomenula naš razgovor. Tako je došlo sasvim jednostavno da postoji tajna među nama, i odatle neobičan osjećaj u mojoj duši.

Ništa se više nije dogodilo toga dana što bi zaslužilo da se pripovjedi.

Podvečer vratismo se kako smo i došli, s tom razlikom što se ja, na svojoj krotkoj mazgi, a pokraj tetke Casilde, nisam dosađivao niti sam bio neraspoložen na povratku kao što bijah na odlasku. Cijelim putem slušao sam kako tetka Casilda neumorno pripovijeda svoje priče, i na časove misli bi mi daleko odlutale.

Ništa od toga što se zbiva u mojoj duši ne treba biti tajnom za vas. Velim odmah da je Pepitina figura bila kao središte ili, bolje, kao jezgra i žarište moje razigrane mašte.

Ona njezina sjajna pojava, u onome guštiku, u sjenovitom i tihom spletu od zelenog granja, dozvala mi je u sjećanje sve pojave, dobre ili zle, čudesnih bića o kojima sam čitao u svetih pisaca i u svjetovnih klasika. U mojim očima, u unutarnjem pozorju moje mašte, Pepita se pokazivala, ne kako jaše na konju ispred nas, nego kao nešto što postoji samo u mislima, kao nešto nadzemaljsko, i u onoj šumovitoj osami, kao Eneji njegova majka, kao Kalimahu Palant, kao češkom pastiru Kroku vila koja je zatim začela Ljubušu, kao Dijana Aristeovu

sinu, kao Patrijarhu anđeli u dolini Mambre, kao svetom Antonu hipocentaur u pustinji.

Nalazim da je sasvim prirodno kako se Pepita u mome duhu prometnula u nešto čudesno. Načas, zbog trajnosti te slike, pomislih da sam opsjednut; pomislih, jasno, kako se u ono nekoliko trenutaka što sam nasamu bio s Pepitom kraj potoka nije dogodilo ništa što ne bi bilo prirodno i obično, a poslije, dok sam mirno jahao na svojoj mazgi, činilo mi se da se neki zloduh nevidljivo mota oko mene šapćući mi tisuću nesklapnosti.

Te večeri rekoh ocu kako želim naučiti jahati. Nisam mu htio sakriti da me Pepita na to potakla. Otac se silno obradovao. Zagrlio me i poljubio, i rekao kako niste samo vi moj učitelj nego će me i on nečemu naučiti. Tvrдио mi je na kraju kako će u dva-tri tjedna načiniti od mene najboljeg jahača u svoj Andaluziji, jahača kadra da ide u Gibraltar u krijumčarenje i da se odande vrati rugajući se straži, s vrećom duhana i dobrim tovarom pamuka — jahača, konačno, kadra da zapanji sve jahače što se diče na sajmovima u Sevilji i Maireni i da stiže rebra Babieki i Bukefalu^[4] i samim konjima Sunčevim, ako bi slučajno sišli na zemlju i ja ih uhvatio za uzde.

Ne znam što ćete vi misliti o ovom umijeću jahanja što ga učim; ali uzimam da nećete u tome gledati neko zlo.

Da samo vidite koliko se raduje i koliko uživa moj otac dok me poučava! Počeo sam vježbati već sutradan poslije izleta o kojem sam vas izvijestio, i svakog dana imam dvije pouke. Poneki dan pouka je neprekidna, jer ga provodimo na konju. Prvog tjedna vježba je bila u velikom kućnom dvorištu, koje nije popločano te je služilo kao jahalište.

Već smo jahali i u polje, ali pazeći da nas nitko ne vidi. Moj me otac ne želi pokazati javno sve dok u sedlu ne budem sjedio kako treba, tako da zinu od čuda oni koji me vide. Ako ga ne vara njegova očinska taština, bit će to ubrzo, jer, veli, imam sve preduvjete da budem dobar jahač.

— Jasno se vidi da si moj sin! — uzvikuje otac sretan, gledajući kako napredujem.

Tako je dobar moj otac te se nadam da ćete mu oprostiti njegov bezbožni jezik i njegove nepristojne šale. Žalostim se u duši, ali sve podnosim.

Zamorio sam se od ovih neprestanih vježbi te me već sve tijelo boli. Otac veli neka vam pišem da se trapim.

Kako misli da ću domala izučiti jahačko umijeće, a on kao učitelj ne kani u mirovinu, predlaže mi drugu obuku, iz drugih neobičnih vještina što nimalo ne priliče onome koji će uskoro postati svećenikom. Tako jednom želi da me pouči u borbi s bikovima da bi me zatim odveo u Sevilju, gdje će izvaliti oči razmetljivci kad me vide s kopljem u ruci na ravnica Tablade. Drugi put sjeća se svoje mladosti, kad je bio u kraljevoj tjelesnoj straži, pa veli kako će potražiti svoje florete, rukavice i maske te me učiti mačevanju. Naposljetku, smatrajući da umije rukovati nožem kao nitko, ponudio mi je da me pouči u toj vještini.

Ne trebam vam kazati što odgovaram na tolike ludosti. Ali moj otac uzvraća kako su u dobra stara vremena ne samo klerici nego čak i biskupi jahali na konjima i mačem sjekli nevjernike. Ja mu velim da je to moglo biti u barbarska vremena, ali da sada slugama Svevišnjega ne treba drugog oružja doli uvjeravanja.

— A što kad uvjeravanje nije dovoljno? — nadovezuje moj otac. — Nije li onda red potkrijepiti argumente kojim udarcem?

Potpun misionar, po shvaćanju moga oca, mora kadikad posegnuti za tim junačkim sredstvima; kako je čitao mnoge pripovijesti i romane, navodi primjere koji potkrepljuju njegovo mišljenje. Navodi na prvome mjestu svetog Jakova, koji, na svom bijelcu, nimalo nauštrb svog apostolstva, više siječe Maure nego što im propovijeda; spominje nekog gospodara od Vere koji je u nekom poslanstvu Katoličkih kraljeva išao na dvor Abdulahu-Ibn-Dalkinu u Granadu i koji se u Dvorištu lavova zapleo s Maurima u vjerske prepirke, pa kad više nije imao argumenata, isukao mač i jurnuo na njih da ih naposljetku obrati; navodi, na kraju, baskijskog viteza Ignacija Loyolu, koji je, u sporu s nekim Maurinom o bezgrešnoj Djevici Mariji, sit već bezbožnih i strašnih hula kojima mu je Maur protivrječio, navalio na njega s mačem u ruci, i da Maur nije odande strugnuo, bio bi ga više negoli uvjerio. Na tu zgodu o svetom Ignaciju odgovaram ocu da se to dogodilo prije nego što je svetac postao svećenikom, a što se tiče drugih primjera, velim da tu nema usporedbe.

Sve u svemu, branim se od tih očevih šala kako već umijem; međuto nastojim postati dobar jahač, a ne marim za ona druga umještva što su tako neprikladna za klerike, iako me otac uvjerava da ih mnogi španjolski klerici znaju i često ih pokazuju u Španjolskoj, čak i dan-danas, da bi vjera slavila pobjedu i da bi se sačuvalo ili uspostavilo katoličko jedinstvo.

Boli me u duši što mi je otac takav; što u nepoštovanju i u šali govori o najozbiljnijim stvarima; ali smjeran sin ne treba ići dalje od onoga što činim ja suzbijajući njegove ponešto volterijanske izljeve. Nazivam ih volterijanskim jer ne znam kako drukčije da ih nazovem. U biti je moj otac dobar katolik, i to me tješi.

Jučer se slavio dan Križa, pa je mjesto živnulo. Svaku je ulicu krasilo šest-sedam svibanjskih križeva punih cvijeća, ali nijedan nije bio tako lijep kao onaj što ga je Pepita podigla na vratima svoje kuće: bijaše sav prekriven morem cvijeća.

Uvečer smo imali slavlje u Pepitinoj kući. Križ, koji se nalazi na ulici, unijeli su i smjestili u veliku dvoranu u prizemlju, gdje je i glasovir, i Pepita nam je priredila skroman i poetičan prizor kakav sam vidio u djetinjstvu, iako se slabo prisjećam.

S vrha križa visjelo je sedam širokih traka ili vrpca, dvije bijele, dvije zelene i tri crvene; to su simbolične boje teoloških kreposti. Osmero djece od pet ili šest godina, prikazujući sedam sakramenata, držeći krajeve sedam vrpca što su visjele s križa, plesalo ljupku četvorku. *Krštenje* prikazivao mališan odjeven kao katekumen u bijelu halju; *red* drugo dijete odjeveno kao svećenik, *krizmu* mali biskup; *posljednju pomast*, hodočasnik s kabanicom i štapom, i na kraju jedan Nazarejac s križem i trnovom krunom prikazivaše *pokoru*.

Ples, više negoli ples, bijaše niz naklona, koraka, pokreta i klecanja uz pratnju glazbe, ne loše, nečega kao koračnica, što ju je svirač izvodio na klaviru prilično spretno.

Mališani, djeca slugu i prijatelja Pepitine kuće, pošto su odigrali svoju ulogu, odoše na počinak tetošeni i darivani.

Posijelo potraja do ponoći, a bijaše i okrepe: osvježujućih napitaka i, na kraju, čokolade s kolačima.

Povučenost i osama u kojoj živi Pepita postaje sve manja s dolaskom proljeća, na veliko zadovoljstvo moga oca. Od sada pa

dalje Pepita će primati goste svake večeri, a moj otac želi da i ja budem na posijelu.

Pepita je skinula crninu, i sada je naočita i sjajna u lakoj, gotovo ljetnoj odjeći, iako uvijek vrlo skromnoj.

7. svibnja

Svake večeri, od devet do deset, imamo, kako sam vam već pisao, posijelo u Pepitinoj kući. Dođe ovamo četiri-pet gospođa i isto toliko gospođica iz ovog mjesta, a tu je i tetka Casilda; okupi se i šest-sedam momaka, koji se s djevojkama igraju zaloga. Kao što je obično u ovakvim prilikama, vezane su tu i troje-četvere zaruke.

Službeni gosti, da ih tako nazovemo, uvijek su isti: moj otac, koji je poglavar; zatim bilježnik, ljekarnik, liječnik i gospodin nadžupnik.

Pepita igra briškule s mojim ocem, s gospodinom nadžupnikom i još s kime drugim.

Ja ne znam kamo da se djenem. Priklonim li se mladima, svojom ozbiljnosti smetam u njihovim igrama i njihovim ljubavnim razgovorima. Pridem li starijima, onda sam samo promatrač u njihovim kartaškim igrama koje ne razumijem. Ne znam ni jednu kartašku igru osim žandara i malko dvadesetijedan.

Najbolje bi bilo da i ne idem na posijelo; ali moj otac uvijek navaljuje da idem. Jer ako ne bih išao, veli on, ispao bih smiješan.

Moj se otac ne može dovoljno načuditi kad vidi kakav sam nevježa u nekim stvarima. Na silno mu je čudo što ne znam igrati briškulu — čak ni briškulu.

— Tvoj te stric — veli on — odgojio pod staklenim zvonom, i samo te tjerao da gutaš teologiju i ništa drugo, a ostavio te u neznanju u svemu drugom što valja znati. Baš zato što ćeš biti svećenik i nećeš moći plesati ni udvarati se na sastancima, trebaš znati igrati briškulu. Ako ne, pa što ćeš onda raditi, nesretniče?

Na te i druge takve riječi nije mi preostalo ništa drugo nego da se predam, i tako me otac kod kuće uči igrati briškulu, da bih je, čim je naučim, igrao u Pepitinoj kući. Htio je, kako sam vam već govorio, da me nauči mačevati se, a zatim pušiti i gađati pištoljem i strijelom. Dakako, nisam pristao.

— Kakve li razlike — uzvikuje otac — između tvoje i moje mladosti!
A zatim u smijehu dodaje:

— U biti na isto izlazi. I ja sam imao svoje crkvene sate, tamo u kraljevoj gardi: cigara mi bijaše kadionica, a slog karata crkvena pjesmarica, i nikad mi nisu nedostajale druge pobožnosti i manje-više duhovne vježbe.

Iako ste me upozorili na ove osobine moga oca, zbog kojih ste me i držali pokraj sebe dvanaest godina, od moje desete do dvadeset i druge, još me zbunjuju i još me ozlovoljuju očeva preklapanja, ponekad i suviše slobodna. Ali što da radimo? Iako ih ne mogu kuditi, ja ih ne odobravam niti im se smijem.

Nevjerojatno je kako je moj otac posve drugi čovjek kad je u Pepitinoj kući. Ma ni slučajno mu se ne omakne ni jedna rečenica, ni jedna jedina šala od onih što ih tako lako prosipa na drugim mjestima. U Pepitinoj kući moj je otac sama pristojnost. I svaki dan sve je ushićeniji Pepitom i sve se više nada uspjehu.

I dalje je otac vrlo zadovoljan mnome kao učenicom u jahanju. Za četiri-pet dana, tvrdi, moći ću već jahati, a jahat ću na *Luceru*, vrancu koji potječe od jednoga arapskog konja i kobile iz staja u Guadalcazaru: vranac je skakač i trkač, pun vatre i uvježban u svakovrsnu propinjanju.

— Tko pojaše na *Luceru* — veli moj otac — taj se može kladiti da će jahati i same centaure, a jahat ćeš na njemu uskoro.

Iako cio dan provodim u polju na konju, u društvu ili pak na posijelu, ukradem nekoliko sati sna, sad namjerno, sad opet zato što se probudim, i razmišljam o svome položaju i provodim ispit savjesti. Pepitina slika uvijek mi je prisutna u duši. Nije li to ljubav? — pitam samog sebe.

Moja moralna obveza, moje obećanje da ću se posvetiti oltaru, iako još ništa nisam potvrdio, za me je valjano i potpuno. Ako je u moju dušu prodrlo štogod što se opire izvršenju tog obećanja, treba to suzbiti.

Moram reći kako zamjećujem — a nije ovo pusta taština — da vlast moje volje, kako ste me lijepo učili, vlada svim mojim osjetilima. Dok je Mojsije na Sinajskoj gori razgovarao s Bogom, svjetina se dolje u ravnici otpadnički klanjala teletu. Iako mi je malo godina, moj se duh ne boji takva otpadništva. Mogao bih mirne duše i ja razgovarati s Bogom kad neprijatelj ne bi došao da se bori protiv mene u samom svetištu. Slika Pepite javlja mi se u duši. Taj duh vodi rat protiv moga duha; misao o njezinoj ljepoti u svoj njenoj nematerijalnoj čistoti neprestano mi se javlja te izlazi na put koji vodi u dubinu duše gdje nas Bog pohodi, i priječi me da dođem do njega.

Uza sve to ne obmanjujem se. Jasno vidim i razlikujem, ne zasljepljujem se. Iznad te duhovne sklonosti koja me vuče Pepiti nalazi se ljubav prema beskrajnom i vječnom. Iako sebi Pepitu predočujem kao zamisao, kao poeziju, ipak ta zamisao, ta poezija, ima u sebi nešto dovršeno, omeđeno, konkretno, dok ljubav prema Bogu, pojam o Bogu, obuhvaća sve. Ma koliko se upinjao, ne uspijevam da imaginarnim oblikom zaodjenem taj najviši pojam, objekt najuzvišenije ljubavi, da se borim sa slikom, sa sjećanjem na tu prolaznu i kratkotrajnu stvarnost koja me neprestano truje. Žarko molim nebo da se u meni probudi imaginativna moć i stvori simbol toga pojma što sve obuhvaća i razumije, kako bi se izbrisala ova slika i ugasilo ovo sjećanje na tu ženu. Neodređen je, taman, neopisiv, kao duboka tama, taj najviši pojam, meta moje ljubavi — dok mi se ona, žena, javlja s određenim obrisima, jasna, bjelodana, sjajna.

Nijedno drugo razmatranje, nijedan drugi oblik ne uspijeva razoriti sliku te žene. Postavlja se između raspela i mene. Postavlja se između presvete slike Blažene Djevice i mene, javlja se i na stranici pobožne knjige koju čitam.

Vjerujem ipak da nisam ranjen osjećajem što ga u svijetu nazivaju ljubav. A kad bih i bio time ranjen, borio bih se i pobijedio.

Svakodnevnici susreti s tom ženom i neprestane hvalopojke što ih o njoj čujem, ponajviše od gospodina nadžupnika, sve me to zaokuplja, upravlja moj duh prema svjetovnim stvarima i udaljava ga od dužne pribranosti. Ali ne, ne, još ne ljubim Pepitu. Otići ću odavde i zaboraviti je.

A dok ostajem ovdje, hrabro ću se boriti. Borit ću se s pomoću Božjom da pobijedim ljubav i ovo podvrgavanje. Moji povici doprijet će do Višnjega kao plamene strijele i maknut će štit kojim se brani i sakriva očima moje duše. Borit ću se kao Izrael, u noćnoj tišini, i Bog će me raniti u bedro i slomit će me u toj borbi, da pobijeđen budem pobjednik.

12. svibnja

Prije nego što sam i pomislio, dragi striče, otac je odlučio da pojašem *Lucera*. Jučer, u šest sati ujutro, uzjahao sam tu lijepu zvijer, kako ga naziva moj otac, te krenusmo u polje. Moj je otac jahao na riđoj kobili.

Tako sam dobro i sigurno jahao na plemenitoj životinji te moj otac nije mogao odoljeti napasti da malko pokaže svog učenika. Pošto smo se odmorili na jednom majuru pol milje odavde, negdje oko jedanaeste vratismo se u mjesto, prolazeći središnjom, najživljom ulicom, nadižući buku i svraćajući pozornost na se. Nije ni potrebno da kažem kako smo prošli i ulicom u kojoj živi Pepita, koja se od nekog vremena navadila sjediti kraj prozora. Nalazila se uz rešetku, na prozoru u prizemlju, skrivena iza zelenih rebrenica.

Čim je čula buku, svrnula je pogled onamo te nas vidjela. Ustala je, odložila ručni rad iz ruku pa nas uzela gledati. *Lucero* je, kako sam kasnije saznao, običavao razmetati se kad bi prolazio ispred Pepitine kuće, pa je i sad poskakivao i propinjao se. Htio sam ga umiriti, a on, osjećajući tuđu ruku i drugog jahača, koga je možda potcjenjivao, sve se više i više uzbuđivao, te je počeo frktati, vrtjeti se i skakati upropanj. Ali sam se ja čvrsto i hrabro držao, pokazujući da sam njegov gospodar; kažnjavao sam ga ostrugama, šibao ga po prsima i pritezao mu uzde. *Lucero*, koji se gotovo uspravio na stražnjim nogama, najposlije se primirio; na kraju je poklekao na prednje noge i tako kao da je napravio naklon.

Mnoštvo radoznalih što se okupilo naokolo provali u bučan pljesak. Moj otac reče:

— Eto vidiš kako biva kad je čovjek jak i hrabar!

A kad je zatim opazio Currita, koji kao da nije imao drugog posla nego se samo šetao pa se i on našao među gledateljima, moj mu se otac obrati riječima:

— Vidiš li, lupežu, sada teologa! Umjesto da se rugaš, zinuo si od čuda!

I doista, Currito je razvalio usta, nepomičan, zapanjen.

Moj je uspjeh bio velik i svečan, premda nimalo u skladu s mojim karakterom. Nepriličnost tog uspjeha preplavila me stidom, rumenilo mi navrlo u obraze. Pocrvenio sam do ušiju, a pogotovu kad sam

opazio kako mi Pepita plješće i ljubazno me pozdravlja, smiješeći se i mašući rukama.

Naposljetku stekao sam potvrdu da sam hrabar čovjek i spretan jahač.

Moj je otac prezadovoljan i ponosan; tvrdi da on upotpunjuje moj odgoj; veli da ste mu u meni poslali mudru knjigu, ali nesređenu i neukoričenu, i on je sada sređuje i uvezuje.

Ako i briškula ide u to sređivanje i povezivanje, eto sam i nju naučio.

Dvije sam se večeri kartao s Pepitom.

Uvečer nakon moga jahačkog pothvata Pepita me oduševljeno dočekala i učinila ono što nikad nije htjela niti se usudila: pružila mi je ruku.

Nemojte misliti da sam smetnuo s uma ono što preporučuju toliki moralisti i asketi, ali, da vam pravo kažem, mislim da preuveličavaju opasnost. Ono o Duhu Svetom, kako se čovjek koji pruža ruku ženi izvrgava pogibli kao da u ruku uzima otrovnog štipavca, mislim da je rečeno u drugom smislu. Nesumnjivo se u svetim knjigama, u najboljoj namjeri, kruto tumače stanovite rečenice i izreke iz Svetog pisma. Kako shvatiti da je ženina ljepota, to savršeno djelo Božje, samo uzrok propasti? Kako shvatiti u općem i trajnom smislu, da je žena gorča od smrti? Kako shvatiti da onaj koji dodirne ženu, u svakoj prilici i sa bilo kakvom mišlju, time samo stječe ljagu?

Na kraju, brzo sam u duši odgovorio na ta i druga upozorenja, te sam uzeo ruku koju mi je Pepita tako ljubazno pružila i stegnuo je u svojoj. Finoća one ruke pomogla mi je da bolje shvatim njezinu ljepotu i vrsnoću, koju sam dotad poznavao samo očima.

Po običaju, ruka pružena jednom, pruža se uvijek, pri dolasku i na odlasku. Nadam se da u tome obredu, u tome dokazu prijateljstva, u tom očitovanju naklonosti, ako se pristupa u čistoti i bez trunka lakoumnosti, nećete gledati nikakvo zlo i nikakvu opasnost.

Kako moj otac mora mnogu večer ostati s upraviteljem imanja pa do deset i pol ili do jedanaest nije slobodan, ja ga pokraj Pepite zamjenjujem za kartaškim stolom. A gospodin nadžupnik i bilježnik gotovo uvijek upotpunjuju broj. Igramo u sitan novac, u desetinu reala, tako da se ne može izgubiti više od jednog ili dva *dura* čitave večeri.

Ne mareći jako za igru, često je prekidamo ugodnim razgovorom i raspravama koje su daleko od igre, a Pepita tada pokazuje takvu jasnoću misli, takvu živost mašte i takvu izvanrednu ljupkost u govoru da se neprestano čudim.

Ne nalazim dovoljno razloga da mijenjam mišljenje u onome što sam vam već rekao o vašim bojaznima da bi Pepita mogla osjećati stanovitu naklonost prema meni. Odnosi se prema meni prirodno kako se i treba odnositi prema sinu svoga udvarača don Pedra de Vargasa, a ujedno s plašljivošću i suzdržanošću koju joj udahnjuje čovjek moga položaja koji još nije svećenik ali će to ubrzo postati.

Ipak, želim i moram vam reći, jer vam uvijek pišem kao da sam na koljenima pred vama, pred ispovjedaonicom — moram vam iznijeti zanimljiv letimičan osjećaj što sam ga dva-tri puta zamijetio.

Već sam vam napomenuo u drugim pismima da Pepitine oči, zelene kao Kirkine, imaju miran i nadasve čist pogled. Reklo bi se da ona ne zna moć svojih očiju, ne zna da služe za nešto više osim da gledaju. Kad ih na koga upravi, tako je jasna, otvorena i čista slatka svjetlost njezina pogleda da se čini da izaziva najčistije i najuzvišenije misli; umiruje čiste i nedužne duše, a ubija i razara svaki poticaj u dušama koje nisu takve. Ništa od goruće strasti, ništa od ognja nema u Pepitinim očima. Zraka je njezina pogleda kao blaga svjetlost mjeseca.

Uza sve to čini mi se da sam dva-tri puta opazio nekakav časovit blijesak, trenutačan uništavajući sijevak u onim očima što im se pogled spustio na me. Pusta taština kojom me dohvatio sam zloduh?

Čini mi se da je tako, mislim da je tako.

Strelovitost dojma navodi me na pomisao da i nije nikad bio zazbiljan; samo moj san, možda, i ništa drugo.

Nebeski mir, hladnoća ljubavne ravnodušnosti, ublažena slatkoćom prijateljstva i dobrodušnosti — to je ono što uvijek otkrivam u Pepitinim očima.

Muči me ipak ovaj san, ovaj privid čudnog i žarkog pogleda.

Moj otac veli da nisu muškarci oni koji daju poticaj, ne oni nego žene, i da ga daju neodgovorno, tako da mogu sve zanijekati i povući se kada žele. Žena se, kako veli moj otac, izjašnjava letimičnim pogledima, koje sama kasnije niječe vlastitoj savjesti, ako je potrebno: značenje tih pogleda čovjek komu su upućeni ne čita

nego nagađa, odgonetava. Tako, gotovo kao električnom iskrom, istančanom i neobjašnjivom intuicijom, onaj koji je voljen, zapaža da je voljen, a onda, kad se odluči da govori, ide na sigurno, s punim uvjerenjem da je naišao na ljubav.

Tko zna nisu li mi te očeve teorije, koje slušam jer ne mogu ino, napunile i usijale glavu te umišljam ono što ne postoji.

Bilo kako bilo, kadikad se pitam: bi li takvo što bilo tako besmisleno, tako nevjerojatno kad bi se dogodilo? A kad bi se dogodilo da se Pepiti sviđam drukčije negoli kao prijatelj, ako bi se žena kojoj moj otac udvara zaljubila u me — zar ne bi bio strašan moj položaj?

Ali odbacimo ove bojazni što ih je, bez sumnje, smislila taština. Nemojmo od Pepite praviti Fedru ni od mene Hipolita.

Ono što me doista iznenađuje jest nemar i potpuna sigurnost mog oca. Oprostite mi i molite Boga da mi oprostimo moju taštinu: ovdje-ondje bode me i ozlovoljuje ta sigurnost. Zar sam, pitam se, tako smiješan i nezgrapnan te se moj otac ne boji da bi se Pepita, bez obzira na moju pretpostavljenu svetost, ili baš zbog nje, mogla bez moje ljubavi zaljubiti u me?

Čudno mi se rasuđivanje nameće te njime, ne ranjavajući svoje samoljublje, objašnjavam očev nehaj u ovoj važnoj stvari. Moj otac, premda bez osnove, već se smatrao kao Pepitin muž, te počinje zapadati u onu kobnu sljepoću kojom Asmodej ili kakav drugi još gori zloduh zahvaća muževe. Svjetovna i crkvena povijest puna je te sljepoće, koju Bog dopušta, zacijelo u svrhe svoje promisli. Možda je najočitiji za to primjer cara Marka Aurelija, čija je žena bila putena i pokvarena kao Faustina, a on, koji je bio tako učen čovjek i tako oštrouman filozof, nije nikad opazio ono što su svi znali u svem rimskom carstvu. I još u razmatranjima ili zapamćenjima što ih je napisao o vlastitom životu neizmjerljivo zahvaljuje besmrtnim bogovima što su mu dali tako vjernu i tako dobru ženu, i tako izaziva smijeh u svojih suvremenika i u budućih pokoljenja. I odonda neprestano vidimo kako se slično događa u svijetu: moćnici i uvaženi ljudi uzimaju sebi za tajnike i daju svu svoju zaštitu onima koji uživaju zaštitu njihove žene. Tako sebi tumačim to što moj otac pokazuje nehaj i ne sumnja da bi, na moju žalost, mogao u meni imati suparnika.

Bio bi nedostatak poštovanja, i smatrao bih se drskim i preuzetnim kad bih upozorio oca na opasnost koju ne vidi. Nema načina da mu išta kažem. Osim toga, što bih mu imao reći? Da mi se čini kako me Pepita dva-tri puta pogledala nekako drukčije negoli obično? Ne bi li to mogla biti moja obmana? Ne, nemam ni najmanjeg dokaza da Pepita želi očijukati sa mnom.

Što bih onda mogao reći ocu? Da mu kažem da sam ja zaljubljen u Pepitu, da ja priželjkujem blago koje on već smatra svojim? Ovo nije istina; i povrh, kako da to izjavim ocu, sve kad bi bila istina, na svoj grijeh i nesreću?

Najbolje je da šutim i da se borim u tišini, ako bi me napast zaista napala, i da nastojim što prije otići odavde i vratiti se vama.

19. svibnja

Bogu hvala i vama za nova pisma i nove savjete što mi ih šalžete. Danas su mi potrebniji nego ikad.

Pravo ima sveta Tereza kad u svome mističnom naučavanju razmatra velike muke bojažljivih duša koje dopuste da ih uznemiri i smuti iskušenje; ali je tisuću puta mučnija spoznaja i razočaranje onih što su, poput mene, bili ponosni i puni vjere u sebe.

Hramovi Duha Svetoga jesu naša tijela, ali ako oganj napadne njihove zidove, sve ako ih i ne sažegne, sigurno ih oprli i začadi.

Prvi nam nagovor dolazi od zmijske glave. Ako je ne zgazimo hrabrim i sigurnim stopalom, otrovni će se gmaz sakriti u našim njedrima.

Sok svjetskih užitaka, ma koliko bili bezazleni, slatka je okusa, ali se poslije pretvara u zmajevsku žuč i gorčinu i u zmijski otrov.

Jedno stoji, i ne mogu vam to zanijekati: nije trebalo da s tolikim zadovoljstvom upirem oči u tu nadasve opasnu ženu.

Ne smatram se izgubljenim, ali se osjećam smućenim.

Kao što žedan srndać traži izvor, tako moja duša sveudilj traži Boga. Njemu se obraća da joj dade mir, i žudi da pije na bujici njegovih naslada, čiji čudesni tok uljepšava raj i čiji nas bistri valovi čine bjeljima od snijega. Ali jedna provalija zove drugu, i moje su se noge zaglibile u mulju što leži na dnu.

Ipak, još mi ostaje uzdah i glas da zavapim s velikim Psalmistom: Ustaj, slavo moja! Ako staneš uza me, te me braniš, tko će me prevladati?

Govorim svojoj grešnoj duši, punoj tlapnja i nejasnih želja, njezine odrođene djece: O, bijedna kćeri babilonska, blažen onaj tko ti dade nagradu; blažen onaj koji će o stijene razbiti potomke što si ih rodila!

Trapljenje, post, molitva, pokora, to je oružje kojim ću se oboružati za borbu i pobjedu uz pomoć Božju.

Nije bio san, nije bila ludost: bila je stvarnost. Ona me, Pepita, kadikad gleda vatrenim pogledom o kojem sam vam govorio. Oči joj imaju neobjašnjivu magnetsku privlačnost. Privlači me, zavodi, na njoj zastaje moj pogled. Oči mi tada gore, kao njezine, kobnim plamenom; kao Amonove kad bi zastale na Tamari; kao oči kneza Sikenka kad bi se uprle u Dinu.

Dok ih gledam tako, čak i Boga zaboravljam. Njezina se slika izdiže iz dna moga duha, pobjednica nad svime. Njezina ljepota sja nad svakom ljepotom; rajске slasti blijede pred njezinom ljubavi; ni vječne muke, vjerujem, ne mogu naplatiti neizmjerно blaženstvo što ga izlijeva na me jednim jedinim blijeskom svoga pogleda.

Kad se vratim kući, kad ostanem sam u svojoj sobi, u noćnoj tišini, vidim svu strahotu svoga položaja i donosim dobre odluke koje se sve redom raspršuju.

Obećavam sebi da ću se graditi bolesnim, naći ma kakav izgovor samo da ne moram iduće večeri ići u Pepitinu kuću, a na kraju ipak idem.

Moj otac, krajnje povjerljiv, i ne sluteći što biva u mojoj duši, kazuje mi kad dođe vrijeme:

— Hajde na posijelo. Ja ću kasnije, pošto otpravim nadglednika.

A ja na to ne nalazim izgovora, ne nalazim izlike, i umjesto da kažem kako ne mogu ići, uzimam šešir i odlazim.

Kad dođem, rukujem se s Pepitom, a taj me dodir svega zatravljuje. Sve se moje biće mijenja. U srce mi prodire oganj što razara, i više ne mislim ni na što nego samo na nju. Izostanu li njezini pogledi, sam ih tražim. Gledam je uporno, nešto me neodoljivo tjera na to, i svakog trena mislim da u njoj otkrivam nove ljepote. Sad su to jamice na njezinim obrazima što se pojave kad se smije, sada pak rumenilom podlivena bjelina njezine kože; čas promatram pravilnost njezina nosa, čas malene ušne školjke; gledam onaj divno oblikovani vrat i milinu njezinih oblika.

Ulazim u njezinu kuću kao začaran, i tek što uđem, preplavi me moć Pepitinih čari; jasno vidim da me presvojila čarobnica što me drži svojom zamkom kojoj je nemoguće umaknuti.

I nije mila samo mojim očima nego mi i njezine riječi romone u ušima kao glazba dalekih sfera, otkrivajući mi sav sklad svemira, te čak umišljam da ćutim profinjeni miomiris što ga njezino čisto tijelo širi oko sebe: nadilazi blagovonje mirisne metvice što raste uz potoke i šumski mirluh majčine dušice što se u brdima nahodi.

Tako uzbuđen, zaista ne znam kako uopće igram briškulu; niti govorim, niti zalazim u rasprave, jer sam sav u njoj.

Kad god nam se sretnu oči, duše nam lete jedna drugoj, i u pogledima što se ukrštaju čini mi se da se ujedinjaju i prožimaju. U

taj tren otkriva se tisuća neiskazivih ljubavnih tajni, tu se izriču osjećaji koji se drukčije ne bi uspjeli iznijeti, prenosimo jedno drugome poeziju što se teško zaodijeva ljudskim jezikom, i pjevaju se pjesme za koje nema glasa da ih izrazi ni glazbala da ih oblikuje.

Od onog dana kad sam vidio Pepitu na onom izletu u Pozo de la Solana, nisam još s njom bio nasamu. Ništa joj nisam rekao, a ni ona meni, ali smo si ipak rekli sve.

Kad umaknem čaroliji, kad sam noću sam u svojoj sobi, uzmem hladno razmišljati o položaju u kojem se nalazim, i vidim kako mi pred nogama zjapi ponor u koji ću propasti, i već osjećam kako klizim dolje i kako tonem.

Preporučujete mi da mislim na smrt; ne na smrt ove žene nego na moju smrt. Preporučujete mi da mislim na nepostojanost, na neizvjesnost naše opstojnosti, i na ono što je onkraj toga. Ali te misli niti me plaše niti me zaustavljaju. Kako da se bojim smrti kad zapravo želim umrijeti? Ljubav i smrt, to su dvije sestre. Osjećaj samozataje uzdiže se iz dubine moga bića i zove me sebi, i veli mi kako se sve moje biće treba predati i izgubiti u voljenoj. Žudim da se utopim u njezinu pogledu; da rastopim i isparim sav svoj bitak na zraci svjetla što izlazi iz njezinih očiju; da umrem gledajući je, sve ako se time osuđujem na vječne muke.

Ako se sveudilj štogod u meni opire toj ljubavi, ne dolazi to od straha nego od same ljubavi. Protiv te nesumnjive ljubavi što mi je Pepita tako očito u srce ulijeva, snažno se u mome duhu diže ljubav božanska. Tada se sve mijenja u meni, tada još sebi obećavam pobjedu. Ta viša ljubav ukazuje se očima moga duha kao sunce što sve preplavljuje svojim svjetlom i toplinom i ispunjava prostore, dok mi se moja niža, zemaljska ljubav čini kao čestica praha što lebdi naokolo a sunce je pozlaćuje. sva njena ljepota, sav njezin sjaj, sva njezina privlačnost samo je odraz toga vječnog sunca, samo sjajna iskra, prolazna, nesvjesna onoga beskrajnog i vječnog ognja.

Moja duša, obuzeta ljubavlju, bori se da stekne krila, da poleti u visine, da se vine na onu lomaču, da ondje spali sve što je u njoj nečisto.

Moj život, ima nekoliko dana, neprestana je borba. Ne razumijem kako se ovi jadi što ih podnosim ne pokazuju na mome licu. Jedva da se i hranim, jedva da i spavam. Ako mi san i sklopi vjeđe, budim

se uzbuđen kao da sam se nalazio u bitki između pobunjenih i dobrih anđela. U toj bitki svjetla protiv tame ja se borim za svjetlo, ali možda zamišljam da prelazim na neprijateljsku stranu, da sam beskradni prebjeg, i već čujem glas orla s Patmosa gdje viče: »I ljudi radije izabraše tamu negoli svjetlost.« Tada me preplavi strah i smatram se izgubljenim.

Ne, nema mi druge nego da bježim. Ako mi u ovo nekoliko dana što ostaje do kraja mjeseca otac ne da dopuštenje i ne krene sa mnom, umaknut ću kao lupež; pobjeći ću ne kazujući nikome ništa.

23. svibnja

Ja sam bijedan crv, a ne čovjek; ja sam ruglo i sramota čovječanstva; ja sam licemjer.

Bolovi su smrtni navalili na me, bujice zla u meni se uskomešale.

Stid me pisati vam, a ipak vam pišem. Hoću da vam sve ispovjedim.

Ne uspijevam se popraviti. Daleko od toga da prestanem odlaziti u Pepitinu kuću, svake večeri idem onamo sve ranije. Reklo bi se da me sami demoni hvataju za noge i vode me onamo protiv moje želje.

Srećom, nikad Pepitu ne nalazim samu. I ne bih htio da je zatečem samu. Gotovo me uvijek pretekne časni otac nadžupnik, koji naše prijateljstvo pripisuje sličnosti naših pobožnih želja, kako je i njegovo prijateljstvo prema Pepiti: nadasve bezazleno.

Tijek moga zla sve je brži. Kao kamen što se odvali s krovnog vijenca kakva drevnog hrama te sve brže pada, takav je sada moj duh.

Kad Pepita i ja jedno drugome pružimo ruku, nije više kao prije. Oboje upinjemo volju te preko naših stegnutih desnica predajemo jedno drugome sve drhtaje srca. Reklo bi se da u đavolskoj lukavosti pretačemo i miješamo svoju krv. Ona mora da osjeća kako moj život struji njezinim žilama, kao što ja ćutim njezin u svojim.

Dok sam blizu nje, volim je; kad sam daleko, mrzim je. Kad je vidim, kad je preda mnom, ulijeva mi ljubav, privlači me, ovladava mnome, nameće mi slatki jaram.

Misao na nju ubija me. Ako mi iziđe na san, sanjam kako mi odsijeca glavu, kao Judita asirskome zapovjedniku, ili kako mi probija sljepoočice čavlom, kao Jaela Sisari. Ali kad sam opet kraj nje, čini mi se ona kao zaručnica iz Pjesme nad pjesmama, i dozivam je unutarnjim glasom, i blagosiljam je, i smatram je zapečaćenim izvorom, zatvorenim vrtom, cvijetom u dolini, ljiljanom u polju, svojom golubicom i sestrom.

Želim se osloboditi ove žene, ali ne mogu. Mrzim je i gotovo je obožavam. Njezin duh ulazi u me čim je vidim, ovladava mnome, rastačem se pred njom.

Svake večeri izlazim iz njezine kuće govoreći samom sebi: »Ovo je večeras posljednji put što sam ovamo ušao.« A sutradan uvečer opet idem onamo.

Kad ona govori, a ja sam pokraj nje, sva mi se duša usmjeri njezinim ustima; kad se smiješi, meni je kao da mi zraka nestvarnog svjetla prodire u srce te ga ispunja radošću.

Kadikad, dok igramo briškule, slučajno nam se dodirnu koljena, i tada me čudan srh svega prosrši.

Izbavite me odavde! Pišite mom ocu neka mi dopusti da odem. Ako treba, recite mu sve. Pomozite mi, zaštitite me.

30. svibnja

Bog mi je dao snage da se oduprem. Odolio sam napasti. Već nekoliko dana ne kročim nogom u Pepitinu kuću; ne viđam je.

Nema potrebe da posežem za izlikom da sam bolestan, jer sam zaista obolio. Blijed sam, oči mi upale. Moj otac, nadasve brižan, pita što mi je.

Kraljevstvo nebesko popušta sili, a ja ga želim osvojiti. Silovito udaram na njegova vrata da mi se otvore.

Gorkim pelinom hrani me Bog da me iskuša, i uzalud ga molim da otkloni od mene tu čašu, da me mine ta gorčina, i pošto sam proveo i provodim u bdjenju mnoge noći predan molitvi, naposljetku se nada me nadvio blagi i utješiteljski duh Svevišnjega te malko ublažio gorčinu što mi je namijenjena.

Očima duše vidio sam novu domovinu, i u najskrovitijem kutku moje duše zazvučala je nova pjesma nebeskog Jeruzalema.

Ako najposlije uzmognem pobijediti u bitki koju bijem, bit će slavna pobjeda, ali ću je dugovati Kraljici anđeoskoj, kojoj se neprestano preporučujem. Ona mi je pribježište i obrana; kula i tvrđa Davidova s koje vise tisuće štitova hrabrih boraca; cedar libanonski koji u bijeg tjera zmije otrovnice.

A ženu koja u meni izaziva ljubav zemaljsku nastojim prezreti i odagnati iz svojih misli, sjećajući se riječi Mudračevih.

Ti si lovačka zamka, govorim joj; tvoje je srce prijevarena mreža, i tvoje su ruke konopi što stežu; tko Boga ljubi, pobjeći će od tebe, i grešnik će biti tvoj zarobljenik.

Razmišljajući o ljubavi, nalazim tisuću razloga da volim Boga a ne ženu.

U dnu srca nalazim neizrecivu snagu koja me uvjerava da mogu sve prezreti zarad Boga: slavu, čast, moć i vlast. Ćutim se kadrim da nasljeđujem Krista, i ako bi me neprijatelj napasnik odveo na vrh brda i ponudio mi sva kraljevstva ovoga svijeta da bih preda nj pao na koljena, ja ih ne bih prignuo; a ipak, kad mi ponudi ovu ženu, sveudilj se skanjujem i ne odbacujem je. Zar ta žena više vrijedi u mojim očima negoli sva kraljevstva na zemlji? Zar vrijedi više nego slava, čast, moć i vlast?

Je li moć ljubavi, pitam se kadikad, uvijek ista, iako je upravljena u dva različita smjera? Ili pak postoje dvije vrste i dva oblika ljubavi?

Boga ljubiti čini mi se nijekanjem sebičnosti i sebeljublja. Ljubeći ga, hoću i želim da ga ljubim svega zbog njega, i ne smije se ljutiti i činiti ljubomornim što on voli sve. Nisam ljubomoran ni zavidan svecima, mučenicima, blaženima ni samim serafinima. Što više poimam Božju ljubav prema stvorenjima, i milosti i darove koje im udjeljuje, sve sam manje ljubomoran i sve više ljubim Svevišnjega, i osjećam ga bližim k sebi, i čini mi se da je sve bolji i samilosniji prema meni. Moje bratstvo, i više negoli bratstvo, sa svim bićima, postaje tako sve očitije i draže. Čini mi se da sam jedno sa svime, i da je sve na zemlji povezano vezama ljubavi Božje.

Sasvim je drukčije kad mislim na ovu ženu i na ljubav koju mi ona ulijeva. To je ljubav mržnje koja me odvaja od svega osim od mene samoga. Želim je za sebe, svu za sebe, i ja da budem sav njezin. Čak i privrženost njoj i žrtva za nju samo je sebičnost. Umrijeti za nju, da, bio bi to očaj što je ne mogu osvojiti drukčije; bila bi to nada da ću u potpunosti uživati njezinu ljubav samo tako u smrti, stapajući se s njom u vječnom zagrljaju.

Sva ova razmišljanja gomilam da bi mi postala mrska ljubav prema ovoj ženi, gledam u toj ljubavi nešto pakleno; nešto nadasve zlokobno; ali kao da imam dvije duše, dva razuma, dvije volje i dvije mašte, odmah se u meni javlja suprotna misao; odmah niječem što sam upravo tvrdio, i ludo nastojim pomiriti dvije ljubavi. Zašto ne pobjegnem od nje ljubeći je i dalje, a ne prestajući da se sa svim žarom posvećujem službi Bogu? I kao što ljubav prema Bogu ne isključuje ljubav prema domovini, prema čovječanstvu, znanosti, ljepoti prirode i umjetnosti, ne treba da isključuje ni ovu ljubav, ako je duhovna i neokaljana. Učinit ću od nje, velim sebi, simbol, alegoriju, sliku svega dobrog i lijepog. Bit će ona za me, kao Beatrice za Dantea, lik i slika moje domovine, znanja i ljepote.

Sve me ovo dovodi do strašne slike, navodi me na čudovišnu misao. Da od Pepite načinim taj simbol, tu tananu nebesku sliku, taj spoj svega onog što mogu voljeti pod Bogom i u Bogu, zamišljam je mrtvu, kao što je Beatrice bila mrtva kad ju je Dante opjevao.

Ako je ostavim među živima, neću je moći pretvoriti u čistu misao, a da je u nju pretvorim, ubijam je u svome duhu.

Zatim je oplakujem i zgražam se nad svojim zločinom; približavam se njoj u duhu, i toplinom svoga srca vraćam je u život, i vidim je, ne

prozirnu, gotovo isparenu među ružičastim oblacima i nebeskim cvijećem, kao što je divlji gibelin vidio svoju dragu navrh Čistilišta — nego jedru, čvrstu, dobro ocrtanu u njezinu blistavom ozračju, kao najsavršenija djela helenskog dlijeta, kao Galateu, već oživljenu ljubavlju Pigmalionovom, i kako puna života, topla od ljubavi, bujna u svojoj mladosti i ljepoti, silazi sa svoga mramornog postolja.

Tada uzvikujem iz dubine svoga uznemirenog srca: »Snaga mi malaksava, ne ostavljaj me, Bože! Pohitaj mi u pomoć, pokaži mi svoje lice, i bit ću spašen!«

Tako nalazim nove snage da odolim napasti. Tako se u meni nanovo rađa nada da ću naći stari mir čim se udaljim odavde.

Zloduh se bijesno žuri da ispije čistu vodu Jordana, a to su oni koji su posvećeni Bogu. Na njih ustaje pakao i protiv njih pušta sve svoje nemani. Rekao je sveti Bonaventura: »Ne trebamo se čuditi što su te osobe grijebile, nego što nisu grijebile.« Ja ću se ipak znati opirati i ne grijebiti.

6. lipnja

Pepitina dadilja, sada njezina pouzdanica, prava je vižlica, kako veli moj otac; brbljava je, vesela i spretna kao malo tko. Udala se za sina majstora što se zove Mnogostruki, i naslijedila je od oca ono što sin nije naslijedio: čudesnu sposobnost u različitim umješnostima i majstorijama. Razlika je u tome što stari zna izmijeniti dužicu na bačvi, umije popravljati kotače na kolima ili urediti plug, a njegova snaha zna praviti slatko, prirediti sirup i pekmez i kojekakve slastice.

Antoñona, jer tako se ona zove, uživa povjerenje u svim gosparskim obiteljima, ili si pak sama uzima to pravo. Ulazi u sve kuće kao u svoju vlastitu. Svim mladićima i djevojkama Pepitine dobi, ili četiri-pet godina starijima, govori *ti*, naziva ih djecom i odnosi se prema njima kao da ih je odnijela na svojim grudima.

I meni govori *ti* kao i drugima. Dolazi me obići, ulazi u moju sobu i već mi je nekoliko puta rekla da sam nezahvalnik i da zlo činim što ne idem u posjet njezinoj gospodarici.

Moj otac, ništa ne sluteći, optužuje me da sam mušičav, naziva me čudakom, te i sam nastoji da idem na posijelo. Sinoć nisam mogao odoljeti njegovu navaljivanju, pa sam rano otišao onamo, dok je otac još sređivao račune s upraviteljem.

Kamo sreće da nisam nikad otišao.

Pepitu sam našao samu. Kad smo se vidjeli i pozdravili, oboje smo pocrvenjeli. Bojažljivo smo jedno drugome pružili ruku ne kazujući ni riječi.

Nisam joj stisnuo ruku a ni ona meni, ali su nam časak ostale spojene.

U pogledu što ga je Pepita uprla u me nije bilo ništa ljubavna; ali jest bilo prijateljstva, sklonosti i duboke tuge.

Odgonetala je svu svoju unutarnju borbu, pretpostavljala je da je božanska ljubav odnijela pobjedu u mojoj duši; zaključila je da je moja odluka da je ne ljubim čvrsta i nepobjediva.

Nije se usuđivala požaliti na me; znala je da je razbor na mojoj strani. Uzdah, jedva zamjetljiv, što joj se oteo sa svježih poluotvorenih usana, pokazao je koliko joj je žao zbog moje odluke.

Ruke nam još bijahu spojene. Oboje smo šutjeli. Kako da joj kažem da ja nisam za nju ni ona za me? I da nam se valja rastati zauvijek?

Ipak, iako joj nisam rekao riječima, rekao sam joj očima. Moj strogi pogled potvrđivao je ono čega se bojala. Uvjerio ju je u neopozivost odluke.

Učas joj se orosiše oči. Cijelo se njezino lijepo lice, već blijedo prozračnom bjeloćom, steglo u prekrasan izraz sjete. Izgledala je kao Gospa od Sedam Žalosti. Dvije joj se suze polako iskradoše iz očiju i počеше kliziti niz obraze.

Ne znam što se tada dogodilo u meni. I kako to opisati i kada bih znao?

Primaknuo sam usne njezinu licu da otarem onaj plač, i naša se usta sjediniše u poljubac.

Neizreciva opijenost, nesvjestica, osjećaj padanja preplavi sve moje biće i njezino. Tijelo joj malaksalo, i ja je pridržah obujmivši je.

Htjelo je nebo da smo čuli korake i kašalj gospodina nadžupnika, koji je dolazio te se odmah odvojismo.

Došavši k sebi i sabravši svu snagu volje, uspio sam, tiho i ganuto, ispuniti onaj strašni prizor protisnuvši ove riječi:

— Prvi i posljednji!

Mislio sam time na onaj bezbožni poljubac. Ali kao da te riječi bijahu prizivanje, u duhu mi se javi apokaliptičko viđenje u svoj svojoj strašnoj veličanstvenosti. Vidjeh onoga koji je zacijelo prvi i posljednji, i dvosjeklim mačem što mu izlazi iz usta ranjavaše mi dušu, punu izopačenosti, poroka i grijeha.

Svu sam onu večer proveo u nekoj uzbuđenosti, u nekom unutarnjem bunilu, ni sam ne znam kako sam to uspio prikriti.

Otišao sam iz Pepitine kuće vrlo rano.

U samoći je moja gorčina postala još veća.

Pri pomisli na onaj poljubac i na one oproštajne riječi osjećao sam se kao izdajnik Juda, koji je poljupcem prodao Krista, i kao krvožedni i podmukli Joab, koji je Amasi,^[5] ljubeći ga, zario oštro željezo u utrobu.

Upao sam u dvije izdaje i dvije himbe.

Izdao sam Boga i nju.

Odvratam sam čovjek.

11. lipnja

Još se sve može popraviti. Pepita će ozdraviti od svoje ljubavi i zaboravit će slabost u koju smo oboje zapali.

Od one večeri nisam otišao u njezinu kuću.

Antoñona se ne pojavljuje u mojoj.

Molbama sam uspio nagovoriti oca da odemo odavde 25. ovog mjeseca, pošto prođe Ivanje, koje ovdje slave sjajnim svečanostima, a uoči samog Ivanja veliko je slavlje.

Daleko od Pepite smirujem se i vjerujem da je taj početak ljubavi možda bio samo iskušenje.

Svih ovih noći puno sam se molio, bdio, trazio se.

Ova ustrajnost u molitvama i kajanje iz dna srca našli su milost u Svevišnjega, koji mi je zaista pokazao svoje veliko milosrđe.

Jest, Svevišnji je, kako veli prorok, ulio žar u najkrepkiji dio moga duha, prosvijetlio mi pamet, osnažio mi oslabljenu volju i svrnuo me na put vrline.

Dah ljubavi božanske, koji je uvijek u vrhovnoj volji, uzdigao me, bez moje zasluge, do one uzvišene molitve koja istinski daje mir i spokoj. Niže snage moje duše oslobodio je svake slike, čak i slike one žene. I vjerujem, ako me ponos ne vara, da sam, s razborom i osjećajem, upoznao i da uživam ono najviše dobro što se nalazi u središtu, u dubini naše duše.

Pokraj toga dobra sve je drugo jad i bijeda, pokraj te ljepote sve je ružnoća, u usporedbi s tom srećom sve je drugo nesreća, pred tom uzvišenosti sve je prostota. Tko neće zaboraviti i prezreti za ljubav božansku sve druge ljubavi?

Da, profana slika te žene konačno će se i zauvijek izbrisati iz moje duše. Svojim molitvama i kajanjem načinit ću žestok bič i njime je odande odagnati, kao što je Krist izagnao iz hrama grešne trgovce.

18. lipnja

Ovo će biti posljednje pismo koje vam pišem, jer dana 25. neizostavno odlazim odavde. Ubrzo ću imati zadovoljstvo da vas zagrlim.

Pokraj vas bit će mi bolje. Vi ćete mi uliti hrabrosti i dat ćete mi snagu koja mi nedostaje.

Čitava oluja različitih i suprotnih osjećanja uskomešala se sada u meni.

Nesređenost mojih misli vidjet će se po nesređenosti čitava ovog pisma.

Dvaput sam išao u Pepitinu kuću. Bio sam hladan, strog, kako i treba. Ali, koliko me to stajalo!

Jučer mi je otac rekao da je Pepita neraspoložena i da nikog ne prima.

Odmah sam pomislio da bi neuzvrćena ljubav mogla biti uzrokom njezine bolesti.

Zašto sam je gledao istim žarkim pogledima kao što me ona gledala? Zašto sam je podlo prevario? Zašto sam se ponašao tako te je mogla misliti da je volim? Zašto su moja nečasna usta tražila njezina i upalila sebe i njena usta ognjem paklenim?

Ali ne! Moj grijeh ne mora neizbježno izazvati drugi grijeh.

Ono što se dogodilo ne može biti kao da se nije dogodilo, ali može se i treba se ispraviti.

Dana 25, kako rekoh, odlazim odavde.

Drška Antoñona upravo je me došla posjetiti.

Sakrio sam ovo pismo, kao da je kakvo zlo što vam pišem.

Ostala je ovdje samo časak.

Ustao sam sa stolice da govorim s njom stojeći, kako bi posjet bio kratak.

U malo vremena stigla mi je iznizati tisuću gluposti koje me duboko ojađuju.

Na kraju, odlazeći, reče mi u svome napol ciganskom žargonu:

— Hajde, hajde, varalice u ljubavi, nevaljalče, proklet bio! Zbog tebe se razboljela moja mala, ubijaš mi je svojim izvrđavanjem.

Rekavši to, vražja me žena šest-sedam puta prostački uštinula pod pazusima, kao da će mi kožu zguliti. Zatim je otišla pucajući od bijesa.

Ne žalim se, zaslužio sam tu grubu šalu, ako je šala. Zaslužio sam i gore: da me demoni rastrgaju užarenim kliještima.

Bože dragi, učini da me Pepita zaboravi! Učini, ako je potrebno, da zavoli drugoga i da s njime bude sretna!

Mogu li te još moliti, Bože moj?

Moj otac ne zna ništa. I bolje tako.

Zbogom. Uskoro ćemo se vidjeti i zagrliti.

Kako li ćete me promijenjena vidjeti! Srca puna gorčine! Izgubljene bezazlenosti! Kako li ranjene i namučene duše!

II. DODACI

Nema više pisama don Luisa Vargasa osim onih što smo ih prepisali. Ne bismo nikad doznali kako je okrenula njegova ljubav i ne bi se ova jednostavna i strastvena priča završila, da netko, potpuno upućen u sve, nije pripovjedio ovo što slijedi.

*

Nitko se u mjestu nije začudio Pepitinu neraspoloženju niti je pomislio da toj boljetici traži uzrok što ga dosad znamo samo mi i ona, don Luis, gospodin dekan i mudra Antoñona.

Svakako su se mještani više čudili što je ona od nekog vremena provodila veseo život, što je svaki dan primala goste i odlazila na duge šetnje u polja. A što se vratila svome redovnom, povučenom životu, bijaše im sasvim prirodno.

Njezina ljubav prema don Luisu, tako tiha, smirena i pribrana, ostala je sakrivena ispitivačkim pogledima done Casilde, rođaka Currita i svih drugih mještana što se spominju u pismima don Luisa. Još je manje to mogao znati ostali svijet. Nikom nije prolazilo glavom da bi *Bogoslov*, *Svetac*, kako su zvali don Luisa, mogao biti suparnik svome ocu, i da bi on postigao ono što nije mogao postići strašni i moćni don Pedro de Vargas: da zadobije ljubav lijepe, otmjene, nepristupačne i neukrotive mlade udovice.

Unatoč povjerljivosti što je mjesne gospođe pokazuju prema svojim sluškinjama, Pepita nije nijednoj svojoj dala da išta nazre. Samo je Antoñona, koja bijaše lukava u svemu, a najviše u onome što se tiče »njezine male«, otkrila tajnu.

Antoñona nije prešutjela Pepiti svoje otkriće, a Pepita nije imala hrabrosti da zaniječe istinu ženi koja ju je odgojila, koja ju je obožavala i koja je, premda kao pravi ogovarač, uživala da otkriva i pripovijeda sve što se u mjestu događa, šutjela kao zalivena o svemu što se tiče njezine gospodarice.

Tako je Antoñona postala pouzdanica Pepiti, kojoj bijaše velikom utjehom što se može nekome povjeriti: sve ako je taj netko prost i nezgrapan u izrazu ili u jeziku, nije takav u osjećajima i mislima.

Time se objašnjavaju posjeti Antoñone don Luisu, njezine divlje riječi i njezino neukusno štipanje kad je posljednji put bila u njegovoj kući.

Pepita ne samo da nije potakla Antoñonu da ide don Luisu s porukama nego čak nije ni znala da je ona onamo išla.

Antoñona je to činila od svoje volje, na svoju ruku, i odigrala u tome ulogu, jer je tako htjela.

Kako je već rečeno, obavijestila se o svemu začudno pronicljivo.

Kad sama Pepita još nije bila načistu sa sobom voli li don Luisa, Antoñona je to već znala. Tek što mu je Pepita počela upućivati one nehotične i žarke poglede koji su toliko porazili mladićevo srce — poglede što ih nije zamijetio nitko od prisutnih — Antoñona, koja nije bila prisutna, govorila je Pepiti o njima. I tek što su pogledi naišli na slatki odjek, Antoñona je i opet znala.

Malo je dakle imala gospođa povjeriti sluškinji tako oštromnoj i tako pronicljivoj o onome što se zbiva u najskrovitijem kutu njezina srca.

*

Pet dana poslije nadnevka na posljednjem pismu što smo ga pročitali, počinje naša pripovijest.

Bijaše jedanaest prije podne. Pepita se nalazila u dvorani na katu, pokraj spavaonice i sobice za toaletu, kamo nitko, osim Antoñone, nije nikad ulazio a da ona ne bi znala.

Posoblje u dvorani bijaše male vrijednosti, ali udobno i dobro održavano. Zavjese i presvlake na stolicama, divanima i naslonjačima bijahu od pamučne tkanine s naslikanim cvijećem; na stoliću od mahagonija ležao papir i pribor za pisanje; u jednom ormaru, također od mahagonija, bilo dosta nabožnih i povijesnih knjiga. Po zidovima slike, uglavnom vjerski prizori; ali s dobrim ukusom — nečuveno, rijetko, gotovo nevjerojatno u jednom andaluškom kraju, gdje su inače takve slike neukusne francuske litografije; u Pepite pak bijahu španjolski bakrorezi, kao Zanos svete Cecilije, od Rafaella; Sveti Ildefonso i Djevica, Začeće, Sveti Bernard i dva bakropisa, od Murilla.

Na staru stolu od hrastovine, što ga podupiru salamonski stupovi, stajala kutija s intarzijama od školjke, sedefa, slonovače i bronce, s mnogim pregradama u kojima je Pepita čuvala račune i druge papire. Na istom stolu nalazile se dvije porculanske vaze sa mnogo cvijeća. Na zidu, naposljetku, visjelo nekoliko lonaca od majolike, izrađevine kartuzijanskog samostana u Sevilji: iz tih lonaca bujao

bršljan i druge biljke. Na zidu bile još tri pozlaćene krletke s kanarincima i češljugarima.

Ta dvorana bijaše Pepitino sklonište, kamo su danju ulazili samo liječnik i gospodin nadžupnik, a podvečer upravitelj da položi račune. Ta se dvorana zvala kabinet.

Pepita sjedila, gotovo zavaljena na divanu, pred kojim je stajao stolić s različitim knjigama.

Upravo je ustala i na sebi imala laku ljetnu kućnu haljinu. Svijetla joj kosa, još nepočešljana, kao da bijaše još ljepša onako neuređena. Lice joj, ponešto blijedo i s podočnjacima, iako puno mladosti, kreposti i svježine, bijaše kanda još ljepše u patnji što mu oduzimaše boju.

Pepita pokazivala nestrpljivost; nekoga je očekivala.

Najposlije stiže onaj koga je čekala — bijaše to otac nadžupnik. Ušao je ne najavljujući se.

Nakon uobičajenih pozdrava gospodin nadžupnik sjede u naslonjač blizu Pepite, i tako se poče razgovor.

*

— Drago mi je, kćeri, što si me zvala. I da se nisi trudila, ja bih ionako došao da te obiđem. Kako si blijeda! Što ti je? Imaš li mi što važno kazati?

Na taj niz ljubaznih pitanja Pepita poče odgovarati protisnuvši dubok uzdah. Zatim reče:

— Zar ne pogađate moju bolest? Zar ne otkrivete uzrok mome jadu?

Nadžupnik sleže ramenima i zagleda se u Pepitu sa stanovitim strahom, jer ništa nije znao, a čudio se žestini njezina glasa.

Pepita nastavi:

— Oče, nisam vas smjela zvati ovamo, nego je trebalo da idem u crkvu i razgovaram s vama u ispovjedaonici, i ondje da ispovjedim svoje grijehе. Na nesreću, nisam se pokajala, srce mi je otvrdlo u zlu, i nisam imala hrabrosti niti sam raspoložena da razgovaram s ispovjednikom nego s prijateljem.

— O kakvim to grijesima i o tvrdoći srca govoriš? Jesi li poludjela? Kakve grijehе možeš imati ti koja si toliko dobra?

— Ne, oče, nisam dobra, zla sam. Varala sam vas, varajući sebe i hoteći prevariti Boga.

— Hajde, umiri se, razvedri se. Govori nekim redom i s razborom, da ne nižeš nesklapnosti.

— Kako da ih ne nižem kad me se zloduh nadovezao?

— Ta ne luduj, za ime Božje, kćeri moja! Gledaj, kćerice: tri su najstrašnija zloduha što se mogu domoći ljudske duše, a siguran sam da ni jedan od njih nije dohvatio tvoju. Prvi je Levijatan, ili zloduh oholosti; drugi je Mamon, zloduh lakomosti; treći je Asmodej, zloduh nečiste ljubavi.

— Ja sam žrtva sve trojice, sva tri su ovladala mnome.

— Kakvu to strahotu čujem...! Velim ti, umiri se. Ono čega si ti žrtva, to je nekakvo ludilo.

— Kamo sreće da je tako! Naprotiv, sasvim je drukčije, i to mojom krivnjom. Škrta sam jer posjedujem poveliko imanje a ne činim dobra djela što bi ih morala činiti; ohola sam jer sam prezrela mnoge, ne zbog kreposti, ne zbog čestitosti, nego naprosto zato što sam smatrala da nisu dostojni moje ljubavi. Bog me kaznio: dopustio je da me se domogne taj treći zloduh o kojem govorite.

— Ma što veliš, kćeri moja? Kakva te đavolija snašla? Jesi li možda zaljubljena? Ako jesi, kakvo je zlo u tome? Zar nisi slobodna? Udaj se i okani se gluposti. Siguran sam da je moj prijatelj don Pedro de Vargas učinio čudo. Zloduh je dakle don Pedro! Velim ti da sam prilično začuđen. Nisam mislio da je dotle došlo.

— Ama nisam zaljubljena u don Pedra.

— Nego u koga?

Pepita je ustala sa svoga mjesta; krenula je prema vratima i otvorila ih; pogledala je van da vidi ne prisluškuje li tkogod; zatim je zatvorila vrata, prišla ocu nadžupniku i sva ojađena, drhtavim glasom, sa suzama u očima, rekla gotovo na uho dobrome starcu:

— Ludo sam zaljubljena u njegova sina.

— Kakva sina? — upade otac nadžupnik, koji još nije htio vjerovati.

— Kakva? Pa u don Luisa! Izgubljena sam, ludo sam u njega zaljubljena.

Zaprepaštenost, iznenađenje, bol javi se na licu prostodušnog i dobrog svećenika.

Načas je nastala tišina, a onda nadžupnik reče:

— Ali to je ljubav bez nade, ljubav nemoguća. Don Luis te neće zavoljeti.

Između suza što su naoblačile lijepe Pepitine oči sinula je vesela zraka svjetla; lijepa joj i svježja usta, stisnuta od tuge, blago se otvoriše i uz smiješak pokazашe biser njenih zuba.

— Voli me, voli — reče, slabo prikrivajući osjećaj zadovoljstva i pobjede što se uzdigao iznad njezine boli i savjesnosti.

Nije ni potrebno reći u kakvu je tjeskobu i prepast zapao otac nadžupnik. Ni da se njegov najobožavaniji svetac stropoštao s oltara, pao mu pred noge i razletio se u stotinu rbina, ne bi se nadžupnik toliko zaprepastio kao kad je čuo taj Pepitin odgovor. Još je gledao Pepitu ne vjerujući, kao da sumnja u istinu i kao da čuje opsjenu ženske taštine. Toliko je čvrsto vjerovao u svetost don Luisa i u njegov misticizam.

— Voli me! — ponovi Pepita odgovarajući na njegov pogled nevjerice.

— Žene su gore od samog sotone! — izusti nadžupnik. — I samog bi đavla smotale.

— Zar vam nisam rekla da sam zla i naopaka?

— Sve je u Božjim rukama. Hajde, umiri se. Beskrajno je Božje milosrđe. Pripovijedaj mi što se dogodilo.

— Što bi se imalo dogoditi? Da ga volim, da ga ljubim, da ga obožavam. Da i on mene voli, iako se bori da uguši ljubav, i možda u tome uspijeva. I da ste vi, i ne znajući, puno krivi svemu.

— Samo mi još to treba! Po čemu sam ja to kriv?

— U svojoj neizmjerljivoj dobroti neprestano ste me hvalili don Luisu, i znam posigurno da me don Luis još više hvalio vama, iako ne zaslužujem tih pohvala. Što se imalo dogoditi? Zar sam ja od bronce? Imam li više od dvadeset godina?

— Imaš pravo, i još kako. Ja sam glupan. Uvelike sam pridonio tome đavoljem djelu.

Otac nadžupnik bijaše tako dobar i tako skroman da je za tih riječi bio zbunjen i skrušen kao da je on krivac a Pepita sudac.

Pepita je odmah razabrala krutu sebičnost u kojoj je oca nadžupnika okrivila kao sukrivca i gotovo kao glavnog počinitelja njezina grijeha, pa mu je ovako govorila:

— Nemojte se žalostiti, oče, nemojte se žalostiti, za ime Božje! Vidite li koliko sam zla i naopaka! Počinjam teške grijehе i htjela bih da za njih bude odgovoran najbolji i najvrliji čovjek! Nisu me

upropastile vaše pohvale don Luisu, nego moje oči i moja nesmotrenost. I da mi nikad niste govorili o vrlinama don Luisa, o njegovu znanju i darovitosti i o njegovu zlatnom srcu, ja bih sve to otkrila slušajući ga dok govori, jer, napokon, nisam tako glupa ni neuka. Divila sam se, osim toga, njegovoj muškoj ljepoti, njegovoj prirodnoj i nenaučenoj otmjenosti, njegovim očima punim žara i razbora, ukratko, cijeloj njegovoj pojavi koja mi se čini tako ljupkom i poželjnom. Vaše pohvale samo su laskale mome osjećaju, ali ga nisu probudile. Bilo mi je drago slušati ih, jer su se poklapale s mojim sudom, i bijahu kao jeka što laska, blaga jeka onoga što sam ja mislila. Najveća pohvala koju ste mi izrekli o don Luisu nije ni izdaleka dostigla jačinu pohvale koju sam ja bez riječi izricala svakog časa u duši.

— Ne žesti se, kćeri moja — prekide je otac nadžupnik.

Pepita pak nastavi još žarče:

— Ali kolike li razlike između vaših pohvala i mojih misli! Vi ste u don Luisu vidjeli i zamišljali uzor svećenika, misionara, apostola; zamišljali ste ga kako propovijeda Evanđelje u dalekim krajevima i obraća nevjernike ili kako radi u Španjolskoj na podizanju vjere što je tako opala zbog bezbožnosti jednih i nedostatka kreposti, samilosti i savjesti drugih. Ja sam ga, naprotiv, zamišljala kao kavalira, zaljubljena, koji zaboravlja Boga zbog mene, koji mi posvećuje svoj život, daje mi svoju dušu postajući mojim uporištem i slatkim pratiocem. Sanjala sam o tome da počinim svetogrdnu krađu. Sanjala sam o tome da ga ukradem Bogu i njegovu hramu, kao što lopov, neprijatelj neba, krade najskupocjeniji dragulj u svetohraništu. I da provedem tu krađu, odbacila sam udovičko ruho te se odjenula u raskoš; ostavila sam svoju usamljenost te sam tražila i sebi zvala svijet u posjete; nastojala sam biti lijepa; njegovala sam s paklenom brižljivošću ovo moje jedno tijelo, koje će jednog dana sići u grob i pretvoriti se u neznatni prah, i naposljetku sam gledala don Luisa izazovnim pogledima i stiskom ruke htjela iz svojih žila u njegove prenijeti ovaj neugasivi oganj u kojem izgaram.

— Ah, kćeri, kćeri! Na kakvu mi je muku ovo što čujem! Tko bi ikada takvo što pomislio!

— Ali ima još toga — nadoveza Pepita. — Uspjela sam da me don Luis zavoli. Kazivao mi je to očima. Jest, njegova je ljubav bila tako

duboka, tako žarka kao i moja. Njegova krepost, njegova težnja vječnim dobrima, njegov muški napor nastojao je da pobijedi tu nezdravu strast. Ali ja sam nastojala da ga spriječim. Jedne večeri, pošto već mnogo dana nije dolazio, došao je u posjet i našao me samu. Dok sam mu pružala ruku, briznula sam u plač. Đavo mi je ulio prokletu riječitost bez riječi kojom sam don Luisu pokazala svoju žalost što me prezire, što me ne voli i što mojoj ljubavi pretpostavlja drugu ljubav, ljubav bez ljage. On tada nije mogao odoljeti napasti te je primakao svoja usta mome licu da otare moje suze. Usta su nam se spojila. Da Bog nije odredio da u taj čas dođete vi, što bi bilo od njene?

— Kakve li sramote, kćeri moja! Kakve li sramote! — reče otac nadžupnik.

Pepita je pokrila lice obadvjema rukama i počela jecati kao, Magdalena. Ruke joj zaista bijahu tako lijepe, ljepše nego što ih je don Luis opisao u svojim pismima. Njihova bjelina, njihova prozirnost, oni lijepo oblikovani prsti, oni ružičasti sjajni nokti kao od sedefa, sve to bijaše tako da čovjek poludi.

Časni je nadžupnik, i pokraj svojih osamdeset godina, razumio pad ili pokliznuće don Luisa.

— Ne idi u krajnosti, kćeri moja! — uzviknu naposljetku. — Nemoj mi srce kidati. Umiri se. Don Luis bez sumnje već se pokajao za svoj grijeh. Pokaj se i ti, i gotovo. Bog će vam oprostiti i dati vam mjesto u raj. Kad don Luis prekosutra odlazi, jasan je to znak da je krepost u njemu pobijedila: bježi od tebe, kako i treba, da bi vršio pokoru za svoj grijeh i da bi održao obećanje i vratio se svom pozivu.

— Dobro je to — uzvratila Pepita — održati obećanje... vratiti se svom pozivu... i najprije mene ubiti. Zašto me volio te sam se uznijela, zašto me prevario? Njegov je poljubac bio biljeg i znamen, usijano željezo kojim me obilježio kao svoju robinju. I sada kad sam obilježena i zarobljena, ostavlja, prodaje i ubija. Baš lijepo počinje njegovo djelo misionara, propovjednika i osvajača duša! Ali neće biti tako! Kunem se da neće!

Ta provala bijesa i ljubavnog očaja posve zbuni oca nadžupnika.

Pepita je ustala. Kretnjama i cijelom spodobom pokazivaše tragičnu uzbuđenost. Oči joj svjetlucale kao dva bodeža. Nadžupnik je šutio i

gledao ju gotovo u strahu. Velikim je koracima premjeravala dvoranu. Nije više bila plaha gazela nego ljuta lavica.

— Zar rugati se meni? — reče, okrenuvši se ponovno ocu nadžupniku. — zar raznijeti mi srce, poniziti ga i zgaziti pošto mi ga je prijevarom ugrabio? Sjećat će se mene, platit će mi! Ako je tako svet, ako je tako krepostan, zašto me gledao obećavajući mi sve svojim pogledima? Ako toliko voli Boga, zašto nanosi zlo jednome bijednom stvoru Božjem? Je li to ljubav? Je li to vjera? Ne, to je sebičnost bez milosrđa.

Pepitin bijes nije mogao dugo trajati. Pošto je izrekla posljednje riječi, bijaše kao da je hvata nesvjestica: spustila se u naslonjač, uplakana još više negoli prije, ojađena do dna duše.

Nadžupnik je osjećao nježnu sućut, ali se trže i osnaži videći gdje se neprijatelj predao.

— Pepita, kćeri moja — reče — priberi se, nemoj se tako mučiti. Pomisli koliko se on borio da pobijedi sebe, nije te obmanuo nego te voli svom dušom, ali je Bog i obaveza prije svega. Ovaj je život vrlo kratak i brzo prolazi. Na nebu ćete se sjediniti i voljet ćete se kao što se vole anđeli. Bog će prihvatiti vašu žrtvu i nagradit će vas obilno. Čak će i tvoje samoljublje biti zadovoljeno. Koliko li vrijediš kad si uspjela da se pokoleba čovjek kao što je don Luis! Koliku li si ranu nanijela njegovu srcu! To neka ti bude dovoljno. Budi plemenita, budi hrabra! Natječi se s njime u čvrstini. Pusti ga da otputuje. Ugasi u svojim grudima oganj nečiste ljubavi. Voli ga kao bližnjega svoga, za ljubav Božju. Sačuvaj njegovu sliku u svome duhu, ali kao sliku osobe koja ti je draga, ostavljajući Tvorcu najplemenitiji dio duše. Ne znam što ti govorim, draga kćeri, jer sam jako smućen; ali ti imaš dara i razbora te ćeš me razumjeti i ovako kako govorim rastrgano. Sve da i nije don Luisa, ima i drugih, svjetovnih razloga što se protive toj besmislenoj ljubavi. Njegov te otac prosi, i voli te iako ti njega ne voliš. Zar bi valjalo da sada ispadne kako je sin suparnik ocu? Zar se otac ne bi naljutio na sina zbog tvoje ljubavi? Vidiš li kako je strašno sve to. Svladaj se, za ime raspetog Isusa i njegove blažene majke presvete Marije!

— Lako je davati savjete — dočeka Pepita, umirivši se malko. — A kako je teško slijediti ih, kad u glavi bjesni oluja! Strah me da ću poludjeti.

— Savjeti što ti ih dajem za tvoje su dobro. Pusti don Luisa da ode. Odsutnost je velika pomoć u ljubavnim jadima. On će ozdraviti od svoje strasti predajući se studijama i posvećujući se oltaru. A ti, daleko od don Luisa, polako ćeš se umiriti i razvedriti, i sačuvat ćeš o njemu dragu i sjetnu uspomenu koja ti neće štetiti. Bit će to kao lijepa poezija što će svojim sjajem pozlatiti tvoj život. Tko uostalom može reći da li bi se u toj ljubavi ispunile sve tvoje želje. Ljubavi na zemlji malo su trajne. Zadovoljstva što ih mašta dočarava, uživana i iscrpljena do dna, malo vrijede u usporedbi s gorkim okusom koji poslije ostaje. Koliko li je bolje da se vaša ljubav, jedva dodirnutu i jedva okaljano, izgubi i ispari sada, uzlazeći k nebu kao oblak od tamjana, nego da se ugasi zadovoljena od sitosti i dosade. Imaj hrabrosti odmaknuti čašu od usta tek što si okusila piće. Učini od tog pića žrtvu ljevanicu božanskom Otkupitelju. Zauzvrat on će ti dati onog pića što ga je ponudio Samarićanki — pića koje ne umara, koje gasi žeđ i koje daje život vječni.

— Oh, oče moj, kako ste dobri! Vaše svete riječi ulijevaju mi hrabrost. Svladat ću se, pobijedit ću sebe. Bilo bi ponižavajuće za me da se don Luis zna svladati i pobijediti sebe, a ja da ostanem nesuzdržljiva i da ne znam pobijediti samu sebe. Neka ide. Odlazi preksutra. Neka ode s Božjim blagoslovom. Evo njegove posjetnice. Jučer je s ocem dolazio da se oprost, i nisam ga primila. Neću ga više vidjeti. Ne želim sačuvati ni poetsku uspomenu o kojoj govorite. Ta je ljubav bila ružan san. Maknut ću je daleko od sebe.

— Dobro, vrlo dobro! Takvu te volim, jaku i hrabru.

— Oh, moj oče, Bog je tim udarcem srušio moju oholost. Moja je umišljenost bila preuzetna i trebalo je da me stigne prezir toga čovjeka da budem ponizna kao što treba da budem. Mogu li biti još više ponižena i još više pomirena sa sudbinom? Ima pravo don Luis: ja ga ne zaslužujem. Kako bih se ja, ma koliko se upinjala, mogla uzdići do njega i razumjeti ga, i svoj duh uskladiti s njegovim? Ja sam priprosta seljanka, neobrazovana, neznalica, a za njega nema toga znanja što ga on ne razumije, ni tajne koju on ne zna, ni duhovne visine koju nije dostigao. Na krilima svoga duha uzdiže se ne znam kamo, a mene, običnu i bijednu ženu, ostavlja ovdje, na ovome niskom tlu, nesposobnu da ga slijedi, bez najmanje nade samo s gorkim uzdasima.

— Ali, Pepita, za ime Kristovo, nemoj tako govoriti i misliti. Don Luis te ne prezire zato što bi ti bila priprosta ni što je on učen, a ti ga ne možeš razumjeti, ni zbog svih drugih gluposti što ih nižeš. On odlazi jer mora izvršiti obavezu prema Bogu, a ti se trebaš radovati što odlazi, jer ćeš ozdraviti od ljubavi, i Bog će te nagraditi za tu veliku žrtvu.

Pepita više nije plakala; otrla je suze rupčićem i mirno odgovorila:

— Dobro je, oče, radovat ću se. Gotovo se već radujem što odlazi. Želim da prođe sutrašnji dan, a kad prođe, da dođe Antoñona i kaže mi kad se probudim: »Otišao je don Luis.« Vidjet ćete kako će opet nastati mir i vedrina u mome srcu.

— Neka bude tako — reče otac nadžupnik.

Uvjeren da je učinio čudo i da je gotovo izliječio Pepitinu boljku, pozdravi se čestiti starina i krenu kući, ponešto tašt pri pomisli na utjecaj što ga vrši na plemeniti duh ove dragocjene žene.

Pepita, koja je ustala da se pozdravi s ocem nadžupnikom, tek što je zatvorila vrata i ostala sama, na nogama, nasred prostorije, ostala je časak nepokretna, ukočena pogleda koji nije bio ni u što uprt, s očima bez suza. Pjesnika ili umjetnika podsjetila bi na Arijadnu, kako je opisuje Katul, kad ju je Tezej ostavio na otoku Naksosu. Odjednom, kao da je uspjela razvezati čvor što joj je stezao vrat, kao da je rastrgla konop što ju je gušio, provali u tužne jecaje, briznu u plač i svojim lijepim i nježnim tijelom pade na hladne ploče poda. Tu, zakrivši lice rukama, raspletene kose i neuredne odjeće, nastavi uzdisati i jecati.

Tko zna koliko bi tako trajalo da nije došla Antoñona. Čula je jecaje i požurila se u dvoranu. Kad je vidjela Pepitu opruženu na podu, okrenula je da izlijeva svoj bijes.

— Ma jeste li ga vidjeli — povika — onog truta, besposličara, ishlapjelog starca, kako on lijepo tješi svoju prijateljicu! ZSacijelo je istresao hrpu budalaština, uvreda i pogrda ovome stvorenju, duši mojoj, i ovdje mi jadnicu ostavio napol mrtvu, a onda mirno otišao u crkvu da pripremi sve za opijelo, i da je poškropi škropilom i bez premišljanja sahrani.

Antoñoni mogaše biti kakvih četrdeset godina; bijaše očvrsla u poslu, žustra i snažnija od mnogih kopača. Često je u jedan mah podizala mješinu sa trideset ili četrdeset litara ulja ili vina te je

tovarila na leđa mazgi, ili bi se pak zametnula vrećom žita te je odnijela sve gore do tavana gdje bijaše žitnica. Iako Pepita nije bila baš slamčica, Antoñona ju je podigla rukama kao da jest slamka i pažljivo je spustila na divan kao što se spušta lomna i skupocjena posuda pazeći da se ne razbije.

— Kakva je to nesvjestica? — upita Antoñona. — Kladam se u što hoćeš da ti je onaj besposlenjak nadžupnik održao gorku propovijed i dušu ti razorio.

Pepita je i dalje plakala i jecala, i nije ništa odgovorila.

— Hajde — prestani — reče Antoñona. — Nemoj plakati nego mi reci što ti je. Što je kazao nadžupnik?

— Nije mi kazao ništa što bi me moglo uvrijediti — odgovori naposljetku Pepita.

Videći kako Antoñona sa zanimanjem očekuje njezine riječi, i želeći se povjeriti duši koja suosjeća s njome te je ljudski razumije, Pepita reče:

— Otac nadžupnik ljubazno mi savjetuje da se pokajem za grijeh; da pustim da don Luis u miru oputuje; da se radujem njegovu odlasku; da ga zaboravim. Na sve sam rekla da. Obećala sam da ću se radovati što don Luis odlazi. Htjela sam ga zaboraviti i čak mrziti. Ali, Antoñona, evo, ne mogu: to nadilazi moje snage. Kad je nadžupnik bio ovdje, činilo mi se da imam snage za sve, a tek što je otišao, kao da me Bog pustio iz svoje ruke, izgubila sam svu hrabrost i pala u nesvijest. Zamišljala sam sretan život pokraj toga čovjeka u koga sam se zaljubila; već sam vidjela kako sam uzdignuta do njega čudom ljubavi; moj jadni duh vidjela sam ujedinjen s njegovim uzvišenim; svoju volju s njegovom; oboje s istom mišlju; usklađenih srdaca. Bog mi ga oduzima i odvodi, a ja ostajem sama, bez nade i utjehe. Zar nije strašno? Prigovori oca nadžupnika posve su na mjestu... Odmah su me uvjerali. Ali je on otišao, i vrijednost onih riječi potpuno se isparila. Pusta igra riječima: laži, zbrka, nadmudrivanje. Volim don Luisa, i to je najmoćnije u svemu. Ako i on mene voli, zašto ne ostavi sve i ne potraži me, zašto ne razvrgne obećanje i dogovore? Nisam znala što je ljubav. Sada znam: nema ništa jače na zemlji i na nebu. Što sve ne bih učinila za don Luisa? A on ništa za mene ne čini. Možda me i ne voli. Ne, ne voli me don Luis. Prevarila sam se. Taština me zaslijepila. Kad bi me

volio, žrtvovao bi za me namjere, zavjete, glas i težnje da postane svetac i svjetlonoša Crkve: sve bi žrtvovao za me. Bog neka mi oprost... strašno je ovo što ću reći, ali osjećam to ovdje, usred grudi, ovdje me peče, u grozničavu čelu: ja bih za njega dala i spas svoje duše.

— Isuse i Marijo! — upade Antoñona.

— Jest, Sveta Djevice od Sedam Žalosti, oprost mi... luda sam, ne znam što govorim, hulim!

— Da, kćerice, malko si zločesta! Bogme ti je zavrtio mozgom taj fićfirić bogoslovski! Da sam na tvome mjestu, ne bih se ljutila na nebo, koje nije ništa krivo, nego na onog žgolju sjemeništara, i bogme bi mi on platio ili se ja ne zvala Antoñona. Dolazi mi volja da ga potražim i da ti ga ovamo dovedem vukući ga za uho, i da ga natjeram da traži od tebe oprostjenje i da ti klečeći poljubi noge.

— Ne, Antoñuela. Vidim da je moja ludost prijelazna i da i ti luduješ. Nema druge nego učiniti onako kako savjetuje otac nadžupnik. Učinit ću tako sve ako me i života stajalo. Ako umrem radi njega, on će me voljeti i sačuvati će moju sliku u sjećanju i moju ljubav u srcu. A Bog je tako dobar te će dopustiti da ga vidim na nebu, očima duše, i da se ondje naše duše vole i sjedine.

Antoñona, tvrdokorna i nimalo osjećajna, i sama je briznula u plač kad je to čula.

— Tristo mu jada, djevojko — reče Antoñona — i mene ćeš rasplakati te ću zamukati poput govečeta. Smiri se i ne misli na smrt ni u šali. Vidim da su ti živci danas jako napeti. Hoćeš li da ti donesem šalicu lipova čaja?

— Neću, hvala. Ostavi me... evo vidiš, smirila sam se.

— Zatvorit ću ti prozore, možda ćeš zaspati. Već je toliko dana što ne spavaš, što će biti od tebe? Dobijesa i don Luis i njegova ludost da postane pop. Vidiš koliko te sve to stoji!

Pepita je zaklopila oči. Bila je mirna i tiha, sita već razgovora s Antoñonom. Ova pak, misleći da joj je gospodarica zaspala, ili želeći da zaspi, nježno je poljubi u blijedo čelo, dotjera odjeću na njoj, pritvori prozore te iziđe na vršcima prstiju i zatvori za sobom vrata bez i najmanjeg šuma.

Dok se to događalo u Pepitinoj kući, ništa mirniji u svojoj nije bio don Luis de Vargas.

Njegov otac, koji nije propuštao ni jedan dan a da ne odjaše u polje, htio je povesti i sina, ali se don Luis ispričao da ga boli glava, te je don Pedro otišao bez njega. Čitavo je jutro don Luis proveo sam, prepustivši se svojim sjetnim mislima, čvršći od stijene u svojoj odluci da iz duše izbriše sliku Pepitinu i da se sasvim posveti Bogu.

Ipak, ne treba misliti da nije volio mladu udovicu. Već smo vidjeli po pismima jačinu njegove ljubavi, ali ju je on i dalje zauzdavao istim osjećajem pobožnosti i uzvišenim razmatranjima o kojima u pismima daje dovoljno primjera, a koje ovdje možemo ispustiti, da ne budemo preopširni.

Možda ćemo, zalazeći dublje i ozbiljnije u samu stvar, zapaziti da se protiv ljubavi prema Pepiti u duši don Luisa borio ne samo učinjeni zavjet iako ne i potvrđeni, zatim ljubav prema Bogu, pa poštovanje prema ocu, kojemu nije htio biti suparnik, i naposljetku izabrani poziv. Bilo je i drugih poticaja, iako manje plemenitih.

Don Luis bijaše tvrdokoran, tvrdoglav: imao je ono što se, kad je dobro upravljeno, naziva čvrstinom karaktera, i ništa ga u vlastitim očima nije toliko ponižavalo kao mijenjanje mišljenja i vladanja. Namjera čitava njegova života, ono čega se držao i što je izjavljivao pred tolikim svijetom, njegova moralna figura, riječju, da postane svećenikom, čovjekom posvećenim Bogu, lik u kojem se stječu najuzvišenije vjerske filozofije — sve to nije moglo samo tako pasti u vodu kao što bi palo kad bi pustio da njime upravlja ljubav prema Pepiti. Iako je cijena bila bez usporedbe kudikamo viša, don Luisu se činilo da bi, kad bi popustio, oponašao Ezava i prodao svoje prvorodstvo i potamnio svoju slavu.

Uglavnom, ljudi su igračke prilika; puštamo da nas nosi struja, i bez kolebanja upravljamo se jednom cilju. Ne biramo ulogu nego uzimamo onu koja nas zapadne, onu koju nam sudbina priskrbi. Zvanje, politička stranka, sav život mnogih ljudi ovisi o slučajnostima, o nenadanom hiru sudbine.

Tomu se protivio ponos don Luisa titanski snažno. Što bi se reklo o njemu i pogotovu što bi on sam mislio o sebi, iako bi se ideal njegova života, novi čovjek što ga je stvorio u svojoj duši, kad bi se sve njegove osnove vrline, časti i čak sve te ambicije odjednom raspršile, kad bi se rastopile na toplini jednog pogleda, na prolaznom

plamenu jednih lijepih očiju, kao što se inje raščinja na tankoj zruci jutarnjeg sunca?

Ta i takva sebična razmišljanja također su se borila protiv udovice istodobno s opravdanim i bitnim razmišljanjima; ali su se sva zaodijevala istom vjerskom haljom, tako te ni sam don Luis nije uspijevaao da ih prepozna i razlikuje. Sjećao se, primjerice, života mnogih svetaca što su odolijevali većim napastima nego što su njegove, i nije htio da bude manji od njih. Osobito se sjećao postojanosti svetog Ivana Zlatoustog, koji je znao prezreti umiljavajuću ljubav jedne dobre i predane majke, i njezin plač, i njezino jadanje i molbe, sve osjećajne riječi koje mu je izrekla da je ne ostavi i da ne ide u svećenike. Pošto je razmislio o svemu, don Luis se čudio kako se dosad nije uspio oduprijeti molbi jedne čudne žene koju poznaje tako malo vremena i kako se još koleba između svoje dužnosti i privlačnosti mlade žene, možda više namiguše negoli zaljubljene.

Mislio je i na uzvišeni svećenički poziv i vidio da je taj iznad svih zakona i iznad svake bijedne slave na zemlji. Jer svećenstvo nije osnovao čovjek smrtnik, ni hir prevrtljive i povodljive svjetine, ni provala ili poplava barbara, ni silina pobunjene i gramzljive vojske, ni anđeo ni arhandeo, niti ikakva zemaljska moć — nego sam Paraklit. I onda? Zar zbog ludog hira jedne žene, zbog suzice možda lažne, prezreti to uzvišeno dostojanstvo, tu moć što je Bog nije dao ni arhandelima koji su bliže njegovu prijestolju? Kako sići i pomiješati se s mračnim mnoštvom, biti jedan u stadu, kad je već sanjao o tome da bude pastir, jedan od onih koji vezuju i razvezuju na zemlji da bi Bog vezao i razvezao na nebu, opraštaju grijehe, preporučuju ljude vodom i duhom, poučavaju ih u ime nepogrešivog autoriteta, izriču presude koje višnji na nebu potvrđuje?

Kad je don Luis razmišljao o svemu tome, uzdizao se njegov duh, peo se nad oblake, a jedna Pepita Jiménez ostajala daleko dolje, i jedva da ju je i vidio.

Ali ubrzo se obarao let njegove mašte, i duša se don Luisa spuštala na zemlju te opet vidjela Pepitu, tako ljupku, tako prostodušnu i tako zaljubljenju, a njezina slika u njegovu srcu borila se protiv njegovih najjačih i najuzvišenijih namjera, i don Luis se bojavao da će sve upropastiti.

*

Tako se don Luis mučio oprečnim mislima što se među sobom sudarahu, kad u njegovu sobu uđe Currito bez riječi.

Currito nije cijenio svog rođaka dok ovaj bijaše bogoslov, ali otkad ga je vidio kako izvrsno jaše *Lucera*, promijenio je mišljenje te mu se divio i stvorio o njemu nadljudski pojam.

Znati teologiju a ne znati jahati bijaše nešto što je don Luisa umanjivalo u očima Curritovim; ali kad je Currito zapazio kako je iznad nauke i iznad svega onoga što on ne razumije, a što smatra da je teško i zamršeno, don Luis kadar držati se na leđima jedne životinje kao što je *Lucero*, njegovo divljenje i njegove simpatije prema don Luisu nisu imale granica. Currito je bio besposličar, izgubljen, pravi dokoličar, ali je imao zlatno srce. Don Luisu, koji bijaše Curritov idol, događalo se kao i svim superiornim prirodama s inferiornim bićima koja ih vole. Don Luis je puštao da bude voljen, to znači, Currito je njime despotski vladao u svim nevažnim poslovima. I kako za čovjeka kao što je don Luis gotovo nema poslova koji bi ga držali u vulgarnom i svakodnevnom životu, izlazilo je da je Currito vodio don Luisa tamo-amo.

— Došao sam — reče — da ideš sa mnom u Casino, koji je danas pun svijeta. Što ćeš tu sam kao kakva budala?

Don Luis, gotovo i ne odgovarajući, i kao da je dobio nalog, uze šešir i štap.

— Hajdemo kamo hoćeš — i pođe za Curritom, koji je krenuo zadovoljan što tako utječe na rođaka.

Casino doista bijaše pun svijeta, zbog sutrašnje svetkovine Ivanja. Osim mještana došli su i drugi iz okolnih općina da sudjeluju u slavlju i u noćnoj zabavi uoči svetkovine.

Većina je zaposjela *patio*, popločan mramorom, sa zdencem i vodoskokom u sredini i s mnogim cvijećem u loncima, s ružama, karanfilima i bosiljkom. Krov od dvostruke jedrenine pokrivao dvorište i zaklanjao ga od sunca. Hodnik ili galerija, na mramornim stupovima, tekla unaokolo. Na galeriji i u različitim dvoranama u koje se ulazilo s galerije stajali mnogi stolovi: jedni bijahu za kartanje, na drugima ležale novine, za trećima se služila kava i piće. Svuda bile stolice, klupe, naslonjači. Zidovi se bijeljeli kao snijeg od čistog krečenja, a nije nedostajalo ni slika koje su ih ukrašavale. Bijahu to

francuske litografije u boji što su dolje nosile dvojezična objašnjenja. Jedne prikazivahu Napoleona, od Toulona do Svete Helene, druge, pustolovine Matilde i Malek-Adela, neke prikazivaju ljubavne i ratne zgode Templara, Rebeke, Lady Rowena i Ivanhoea, ostale udvaranja, nestašnosti, pad i pokajanje Luja XIV i gospođice De la Valliere.

Currito povede don Luisa, a ovaj se pusti voditi, u dvoranu gdje se nalazio cvijet i skorup otmjenosti, *dandies* iz mjesta i cijelog kraja. Među svima isticao se grof de Genazahar iz susjednog grada... Bijaše to osoba sjajna i poštovana. Dugo je živio u Madridu i u Sevilji, odijevao se kod najboljih krojača, i podjednako je nosio pokrajinsku nošnju kao i večernje odijelo. Dvapat je biran za narodnog zastupnika, i još se sjećaju njegove interpelacije kod vlade o samovolji jednog načelnika.

Grofu od Genazahara mogaše biti trideset i nekoliko godina, bio je zgodan momak, i to je znao, i pravio se važan i strašan u miru i u zadjevicama, u izazovima i ljubavima. Iako je bio jedan od najnajupornijih prosaca Pepitinih, lijepo je odbijen.

Rana od onoga gorkog odbijanja još nije zarasla u njegovu oholom srcu. Ljubav se preobratala u mržnju, i grof je sebi često davao oduška grdeći Pepitu.

Baš je bio u tome svom zabavnom poslu kad zla sreća htjede da u taj čas skupini priđe don Luis i Currito; skupina se razmaknu da ih propusti. Don Luis, kao da je sam đavo tako odredio, nađe se licem u lice s grofom, koji govoraše:

— Lukava je ona Pepita Jiménez. Sa više mašte i umišljenosti negoli princeza Micomicona^[6] želi da zaboravimo da se rodila i živjela u bijedi dok se nije udala za onoga ishlapjelog starca, za onoga prokletog lihvara, te mu pokupila novac. Jedina dobra stvar što ju je u životu učinila ta udovica u tome je što se spandala s đavlom da brzo u pakao otpremi onog lupeža svog muža i da oslobodi zemlju te kuge. A sada je ona sama krepost i vrlina! Tko bi mislio! Bog zna nije li se potajno splela s kakvim seljakom i sprda se sa svijetom kao da je kraljica Artemizija.

Povučene ljude, koji ne prisustvuju sastancima samih muškaraca, bez sumnje će sablazniti ovaj jezik, činit će im se prostim i surovim do nevjerojatnosti; ali oni koji poznaju svijet neće se čuditi; znaju da i

najčestitije žene postaju meta najprostijeg ogovaranja ako imaju neprijatelja, pa čak i kada ga nemaju, jer se često ogovara i kleveće da bi se pokazala duhovitost i neusiljenost.

Don Luis, koji je u djetinjstvu navikao oko sebe gledati umjerene i pristojne ljude, a isto tako kasnije u sjemeništu, osjetio je neobičnu utučenost, bijaše mu kao da ga je munja smjerila, kad je vidio kako drski grof po tlu vuče i blati čast žene koju on voli.

A ipak, kako je braniti? Nije joj ni muž, ni brat, ni rođak, no mogao bi svejedno viteški nastupiti, ali je vidio kakva bi sablazan nastala da je upravo on brani dok svi drugi miruju i čak se smiju grofovoj dosjetki. On, gotovo sluga jednoga miroljubivog Boga, nije mogao u laž natjerati ogovarača i izložiti se svađi s bezobraznikom.

Don Luis odluči da šuti i da ode, ali mu srce nije dopustilo. Upinjući se da se zaodjene autoritetom koji mu ne mogahu dati ni njegove mlade godine, ni lice, na kojemu bijaše više malja nego dlaka, ni njegova prisutnost na onome mjestu, počeo je rječito govoriti protiv ogovarača i predbacivati grofu, kršćanski otvoreno i sa strogim naglaskom, ružnoću njegova djela.

Bijaše to propovijedati u pustinji, i još gore. Grof na ukor odgovori zajedljivim i pakosnim šalama, a ljudi, među kojima bijaše i nemali broj stranaca, stadoše na stranu porugljivca, uza sve to što je don Luis bio sin poglavarov; i sam Currito, koji nije valjao ni za što i koji bijaše povodljiv, bez vlastitog mišljenja, iako se nije smijao, nije ni branio svoga prijatelja, i ovome ne preostade ništa drugo nego da se povuče, mučen i ponižen pod težinom muke i smijeha.

*

»Samo mi je još to trebalo!« mrsio među zubima jadni don Luis kad je došao kući te ušao u svoju sobu, utučen zbog onog izrugivanja koje je on preuveličavao i smatrao ga nepodnošljivim. Bacio se u naslonjač, neraspoložen i obeshrabren, i tisuća mu je suprotnih misli prolazilo mozgom.

Krv njegova oca što je vrela u njegovim žilama izazivala je u njemu bijes i tjerala ga da objesi mantiju o klin, kako su mu u početku savjetovali u mjestu, i da onda dade gospodinu grofu što ga ide. Ali onda ode sva budućnost što ju je gradio; vidio je već dekana kako ga se odriče; pomislio je na papu koji je dao dopuštenje da se zaredi prije vremena; pomislio je na biskupskog prelata, koji je podupro

molbu, uvjeren u njegovu pripremljenost i njegovu želju za izabranim pozivom: činilo mu se da ga svi oni prekoravaju.

Pomislio je zatim na šaljivu očevu teoriju o sredstvu uvjeravanja kojim su se služili apostol sveti Jakov, biskupi srednjeg vijeka, don Ignacije Loyola i drugi, i nije mu se činila tako besmislenom ta teorija, i gotovo se kajao što je nije proveo.

Sjetio se potom običaja što ga je imao neki učeni doktor, čuveni suvremeni perzijski filozof, običaja spomenuta u knjizi što je nedavno objavljena u toj zemlji. Taj je filozof običavao grubim riječima kažnjavati đake i slušatelje kad bi se smijali predavanjima ili kada ih ne bi razumjeli, a ako ne bi dostajalo, silazio bi s katedre sa sabljom u ruci i dijelio udarce. Taj je postupak bio uspješan, poglavito u kontroverzijama, iako je rečeni filozof naišao jednom na drugog suparnika svoga kova koji mu je ostavio neobičan ožiljak na licu.

Don Luis, usred svog neraspoloženja, smijao se tome komičnom sjećanju; smatrao je da i u Španjolskoj zacijelo ima filozofa koji bi rado prihvatili perzijski postupak, a što ga i on nije upotrijebio, nije bilo u strahu od ožiljka nego zbog viših i plemenitijih razmatranja.

Na kraju su nailazile bolje misli, i one ga unekoliko utješiše.

»Loše sam učinio«, govoraše u sebi, »što sam ondje propovijedao. Zar možda nije naš Gospodin govorio: 'Ne dajte svetinje psima. Ne bacajte biserje pred svinje, da se, pošto ga pogaze, ne okrenu te vas rastrgaju.' Ali ne, zašto bih se žalio? I zašto bih uvredu uzvraćao uvredom? Zašto da pustim da srdžba mnome ovlada? Mnogi su sveti oci rekli: 'Srdžba je kod svećenika još gora od putenosti.' Srdžba svećenička mnogo je suza prolila i prouzrokovala strašna zla. Srdžba je opak savjetnik. Ah, ne, Bože moj! Bit ću tvoj sluga, a ti si Bog mira, i moja prva vrlina treba biti krotkost. Što je naučavao tvoj sin u Besjedi na gori treba biti moj zakon. Ne oko za oko, ni zub za zub, nego voljeti svoje neprijatelje.«

U tim i takvim razmatranjima prolazili sati dok nisu odbila tri, i don Pedro, koji je upravo došao s obilaska poljima, ušao u sobu svoga sina da ga pozove na jelo. Vedra očeva srdačnost, njegove dosjetke, njegovi dokazi ljubavi, nisu mogli trgnuti don Luisa iz sjete ni otvoriti mu tek. Jedva da je štogod pojeo; jedva da je govorio za stolom.

Iako neraspoložen zbog tihe sjete svoga sina (krepak je momak ali mu možda zdravlje slabi), don Pedro, koji se rano dizao i odvaljivao

puno posla tokom dana, čim je poslije jela popušio svoju *Havanu*, poprativši je šalicom kave i čašicom anisovca, osjetio se umornim i pospanim i po običaju otišao odspavati svoja dva-tri sata *sieste*.

Don Luis je dobro pazio da ocu ništa ne spomene o uvredi koju mu je nanio grof de Genazahar. Otac nije bio strpljive ćudi: odmah bi krenuo onamo da se osveti za uvredu za koju se sin nije osvetio.

Don Luis, ostavši sam, ode iz blagovaonice da nikoga ne vidi, i vrati se u svoju sobu da još dublje utone u misli.

*

Dugo je tako prebirao u glavi, sjedeći za pisaćim stolom, nalakćen na nj i podnimivši obraz desnom rukom, kad u blizini začuje šum. Podiže oči i vidje pokraj sebe nametljivicu Antoñonu, koja je ušla kao sjena, iako onako čvrsta, i eto je sada gdje ga gleda s izvjesnom mješavinom poštovanja i bijesa.

Antoñona je kliznula unutra a da je nitko nije opazio; ulučila je zgodu kad je posluga pri jelu, a don Pedro spava, i otvorila je vrata i za sobom zatvorila tako tiho da je don Luis, sve da se i nije zagnao u misli, ne bi čuo.

Antoñona je došla odlučna da se ozbiljno porazgovara sa don Luisom, ali nije točno znala što će mu reći. Ipak, molila je, ne zna se da li nebo ili pakao, da joj odriješi jezik i dade joj govor, ne prost i zbrkan kakvim se redovito služila, nego učen i prikladan za plemenite misli i lijepe stvari što ih kani izgovoriti.

Kad je don Luis vidio Antoñonu, namrštio se i kretnjom pokazao kako mu nije po volji taj posjet; odsječeno joj reče:

— Što ćeš ovdje? Odlazi!

— Došla sam tražiti račun za moju djevojku — odgovori ona ne zbunjujući se — i ne odlazim dok mi ga ne položiš.

Odmah je stolu prinijela jednu stolicu i sjela sučelice don Luisu, samosvjesna i drska.

Videći da nema druge, don Luis ublaži ljutnju, naoruža se strpljenjem i već blaže reče:

— Kazuj što imaš reći.

— Imam reći — nastavi Antoñona — da je lupeštvo ono što smjeraš s mojom djevojkom. Ponašaš se kao mangup. Začarao si je; dao si joj čarobni napitak. Umrijet će, anđelak. Ne jede, ne spava, nema više mira, tvojom krivnjom. Danas je dvaput-triput pala u nesvijest

samo pri pomisli da odlaziš. Lijepa djela ostavljaš za sobom prije nego što ćeš se zapopiti. Reci mi, prokletniče: zašto si došao ovamo? Zašto nisi ostao sa stricem? Ona, tako slobodna, tako gospodar svoje volje, zapala je u tvoje izdajničke mreže. Ta je lažna svetost zacijelo bila mamac kojim si se okoristio. S tom svojom teologijom i nebeskim prenemaganjem bio si kao lupež i bezdušan lovac koji zviždukom mami glupe drozdove da se lijepe na šipku.

— Antoñona — odgovori don Luis — ostavi me na miru. Nemoj me mučiti, za ime Božje. Nitkov sam, priznajem. Nisam trebao gledati tvoju gospodaricu. Nisam smio pokazati da je volim. Ali sam je volio, i još je volim svim srcem, i nisam joj dao nikakav napitak, nego ljubav koju osjećam. Treba, ipak, da se razvrgne i zaboravi ta ljubav. Bog mi tako određuje. Zar misliš da nije velika žrtva koju prinosim? I Pepita treba uprijeti sve snage da prinese istu žrtvu.

— Barem zadrži za sebe taj savjet, nesretniče — uzvratila Antoñona. — Ti dragovoljno žrtvuješ tu ženu koja te voli, koja je već tvoja, i koja je tvojom žrtvom. A ona, gdje da te dostigne i da te žrtvuje? Kakav dragulj baca kroz prozor, kakvu drugu ljepotu baca na lomaču nego slabo uzvraćenu ljubav? Kako da dade Bogu ono što ne posjeduje? Zar će prevariti Boga i reći mu: »Bože moj, jer me on ne voli, ja ti ga žrtvujem«?

Don Luis, smeten, nije znao kako da Antoñoni uzvratila na njezino umovanje. Osim toga, protivio se da s njom zađe u metafiziku ljubavi.

— Ostavimo po strani taj prazni govor — reče on. — Ja ne mogu popraviti zlo tvoje gospodarice. Što da radim?

— Što da radiš? — preuze Antoñona, već blaža. — Ja ću ti reći što da radiš. Ako ne popraviš zlo mojoj djevojci, barem ćeš ga olakšati. Zar nisi toliko svet? Pa sveci su samilosni i osim toga hrabri. Nemoj bježati kao kukavica a da se ne oprostiš. Posjeti moju djevojku, bolesna je. Učini to djelo milosrđa.

— I što ću postići tim posjetom? Pogoršati zlo umjesto da ga izliječim.

— Nije tako. Nisi shvatio. Ići ćeš onamo i tom rječitošću što je imaš ulit ćeš joj pomirenje sa sudbinom i ostavit ćeš je utješenu. Ako kažeš da je voliš i da je samo Boga radi ostavljaš, barem neće biti ponižena njezina ženska taština.

— To što mi predlažeš znači kušati Boga; opasno je i za mene i za nju.

— Zašto bi to bilo kušati Boga? Kad Bog vidi tvoju čestitost i čistoću tvojih namjera, zašto ti neće pružiti svoju pomoć i iskazati milost? Zar ti nije dužnost da izbaviš moju djevojku iz očajja i da je upraviš na pravi put? Ako umre od muke što je tako prezrena, ili ako u bijesu dohvati konop pa se objesi o gredu, vjeruj mi, tvoja grižnja savjesti bit će gora negoli plamen smole i sumpora u Luciferovim kotlovima.

— Kakve li strahote. Ne želim da očajava. Sabrat ću svoju snagu, idem je vidijeti.

— Blagoslovljen bio! Govorilo je moje srce, dobar si ti!

— Kad želiš da idem?

— Večeras, u deset točno. Ja ću biti na uličnim vratima, ondje ću te čekati i odvesti njoj.

— Zna li ona da si došla ovamo?

— Ne zna. Sve sam ja smislila na svoju ruku. Ali ću je lijepo pripremiti da od neočekivanog događaja ne padne u nesvijest. Obećavaš li da ćeš ići?

— Ići ću.

— Zbogom. Nemoj izostati. Točno večeras u deset. Bit ću na vratima.

I Antoñona odbrza niza stube sve preskačući dvije po dvije, i nađe se na ulici.

*

Ne može se nijekati da je Antoñona bila više negoli diskretna u ovoj prilici, i jezik joj je bio prikladan i na mjestu, te bi ga tkogod mogao smatrati za nevjerodostojan kad se ne bi znalo da je čista istina sve što se ondje pripovijeda. I što da se kaže o čudima za koja je sposoban duh jedne žene kad ga potiče interes ili velika strast?

Velika je, bez sumnje, bila ljubav Antoñone prema svojoj djevojci; videći je onako zaljublvenu i onako očajnu, morala je potražiti lijeka njezinu zlu. Sastanak koji je uspjela dogovoriti sa don Luisom bijaše neočekivana pobjeda. A da bi iz pobjede izbila korist, sve je, iako na brzinu, mudro uredila.

Naznačila je za sastanak deseti sat uvečer, jer je to bilo vrijeme starog a sada dokinutog posijela na kojem su se don Luis i Pepita obično viđali. Naznačila ga je, osim toga, da bi se izbjegla brbljanja i

da ne bi bilo nikakve bruke, jer je od nekog propovjednika čula kako, prema Evanđelju, nema ništa gore nego kad pukne bruka, a one što je izazivaju treba baciti u more s mlinskim kamenom vezanim o vrat.

Zatim se Antoñona vratila kući svoje gospodarice, vrlo zadovoljna sobom i vrlo odlučna da sve rasporedi kako treba, da lijek što ga je potražila ne bude beskoristan ili da ne uveća Pepitino zlo umjesto da ga popravi.

Odlučila je da Pepitu upozori u posljednji čas, kazujući joj kako je don Luis sam zatražio da dođe u oproštajni posjet, a ona mu je označila deseti sat.

Da ne bi nastala govorkanja ako vide gdje don Luis ulazi u kuću, naumila je učiniti tako da ga i ne vide, a onaj je sat za to najbolji. U deset bit će ulica puna svijeta koji slavi, pa tako neće nikom zapasti za oko kad vide don Luisa kako onuda prolazi. A skrenuti u kućnu vežu trajat će samo časak; ona, koja će ondje čekati, odvest će don Luisa gore a da ga nitko ne vidi.

Sve ili najveći dio kuća mjesnih bogataša u Andaluziji nekako je kao da su dvije kuće umjesto jedne, a takva je bila i Pepitina kuća. Iz glavne ulazi se u *patio*, popločan i sa stupovima, u dvorane i ostale gospodske sobe; iz druge se ulazi u stražnja dvorišta, u staju i spremište za kola, u kuhinje, mlin za masline ili grožde, u žitnicu, u spremišta za masline, ulje, mošt, rakiju i ocat u velikim zemljanim vrčevima i u konobu gdje su bačve s vinom. Ta druga kuća ili dio kuće, iako se nalazi u središtu mjesta od dvadeset ili dvadeset i pet tisuća stanovnika, zove se poljska kuća. Upravitelj, nadglednici, mazgar, glavni radnici i ostali u službi gospodarevoj, stječu se ondje uvečer, zimi oko golemog ognjišta velike kuhinje, a ljeti na otvorenu ili u kojoj dobro zračenoj i svježoj prostoriji, i tu se zadržavaju odmarajući se i sijeleći dok se gospoštija ne povuče na počinak.

Antoñona je zamislila da razgovor i objašnjenje između njene djevojke i don Luisa zahtijevaju mir, da ih nitko ne prekida, pa je tako odredila da tu večer, bdjenje uoči Ivanja, djevojke koje služe Pepitu budu oslobođene od svih poslova i dužnosti i da se zabavljaju u poljskoj kući, da plešu s poljskim radnicima fandango, da udaraju kastanjetama i da se igraju različitih igara.

Tako bi gospodska kuća ostala gotovo pusta, utonula u tišinu, bez drugih ukućana osim Antoñone i Pepite, baš kao što treba biti u

prilici kao što je ova koju je ona pripremila i o kojoj možda ili zacijelo ovisi sudbina dviju tako vrijednih osoba.

Dok je Antoñona sve to prebirala u glavi, don Luis, tek što je ostao sam, pokajao se što je postupio tako olako i što je bio tako slab da je pristao na sastanak što ga je Antoñona tražila.

Don Luis zastade da promisli o ulozi Antoñone; činila mu se lupeškijom negoli uloga Enone i Celestine^[7]. Vidio je pred sobom svu opasnost u koju se dragovoljno upušta, i nije vidio nikakve koristi od toga da potajno posjeti lijepu udovicu.

Ići joj u posjet da popusti i padne u njezine mreže, rugajući se svojim zavjetima, izdati biskupa koji mu je potkrijepio molbu, i čak papu koji ju je usvojio, činilo mu se velikom ljagom na časti. Bila je to izdaja rođenog oca, koji je volio Pepitu i želio se njome oženiti. Ići joj u posjet da je još jednom prevari činilo mu se prepredenijom okrutnosti negoli otputovati bez riječi.

Potaknut tim mislima, najprije je pomislio da ne ode na sastanak, bez isprike ili kakve obavijesti, i neka ga Antoñona uzalud čeka u kućnoj veži, ali će Antoñona svakako obavijestiti gospodaricu o posjetu, pa kad bi izostao, prevario bi i Antoñonu i Pepitu i pokazao se krajnje neodgojen.

Zatim je mislio da Pepiti napiše ljubazno i razborito pismo, ispričavajući se što ne dolazi, opravdavajući svoje ponašanje, tješeći je, pokazujući nježne osjećaje prema njoj, a ipak iznoseći kako je njemu dužnost iznad svega, nastojeći ohrabriti Pepitu da učini istu žrtvu kao on.

Četiri je ili pet puta počeo pisati to pismo. Ispisao je mnogo papira, zatim ga poderao, a pismo nikako da ispadne po njegovu ukusu. Sad je bilo suho, hladno, pedantno, kao slaba propovijed ili kao lekcija dosadna učitelja; sad se u sadržaju pokazivao smiješnim djetinji strah, kao da je Pepita čudovište koje će ga razderati, sad se opet pokazivali drugi nedostaci, ništa manje žalobni. Sve u svemu, pismo nije napisano, iako je u pokušajima utrošio nekoliko araka.

»Nema druge«, reče u sebi don Luis, »sudbina je određena. Skupimo hrabrost i hajdemo onamo.«

Don Luis tješio je svoj duh nadom da će mu um biti vedar i da će mu Bog staviti u usta bujicu riječitosti kojom će uvjeriti Pepitu, koja je tako dobra, da ga ona sama potakne da održi svoje obećanje i svoj

poziv, žrtvujući zemaljsku ljubav i postajući slična svetim ženama o kojima govori povijest koje su ne samo odbile da se svedine sa zaručnikom nego čak i sa suprugom, živeći s njime kao s bratom, kako se pripovijeda, primjerice, u životu svetog Edvarda, kralja Engleske. Nakon tih i takvih misli don Luis osjećao se utješnijim i hrabrijim, i već je zamišljao kako će i on biti kao sveti Edvard, i kako je Pepita kao kraljica Edita, njegova žena. Zamišljajući je kao takvu kraljicu, djevicu a ujedno ženu, činila mu se Pepita, ako se tako može reći, kudikamo plemenitijom, otmjenijom i poetičnijom.

Nije don Luis, ipak, bio posve siguran i miran kao što bi trebao biti pošto je odlučio da nasljeđuje svetog Edvarda. Još je nalazio nešto grešno u onom posjetu što će ga učiniti a da njegov otac o tome ne zna, i htio je da ga probudi i prekine mu *siestu* i sve mu otkrije. Dva-tri puta ustao je iz naslonjača i krenuo da potraži oca; ali se odmah zaustavio: smatrao je da je to otkriće nedostojno, smatrao ga je za sramotnu djetinjariju.

On je mogao otkriti svoje tajne; ali otkriti Pepitine da za sebe pridobije oca, bilo je prilično ružno. Ružnoća, smiješnost i bijeda tog položaja gomilala se jedna na drugu; vidio je da ga na djelo pokreće strah da neće biti dovoljno jak da se odupre. Naposljetku je don Luis ušutio i nije ništa otkrio ocu.

Još više: nije osjećao neusiljenosti i sigurnosti da bi izašao pred oca, sada kad je posrijedi taj sastanak. Bio je tako uzbuđen i toliko izvan sebe, pod onim sudarom osjećaja, da nije više mogao ostati miran u sobi; kao podboden šetao je po sobi, mjerio ju u tri-četiri koraka iako bijaše velika i umalo što nije udarao glavom o zid. Najposlije, iako je držao balkon otvoren jer bijaše ljeto, činilo mu se da nema zraka i da će se ugušiti, i da mu strop pritišće glavu, i da za disanje potrebuje svu atmosferu, a za hodanje sav beskrajni prostor, i da uzdigne čelo i misli, treba nad sobom imati samo nebeski svod.

Potaknut tom potrebom, uzeo je šešir i štap te izašao na ulicu. Odatle, bježeći od svakog poznanika i tražeći samoću, krenuo je u polje i zavukao se u najgušći i najosamljeniji dio šetališta zasađena topolama, zašao u vrtove i na staze što okružuju mjesto i od njegove okolice prave raj u krugu širem od pola milje.

Malo smo dosad rekli o liku don Luisa. Znajmo da je bio dobar momak u svoj širini te riječi: visok, žustar, crnokos, crnook, s očima punim ognja i slatkoće; tamnopus, bijelih zuba, finih usana, iako ponešto jakih, što mu je davalo izgled čovjeka prezriva. U svem njegovu držanju bijaše nešto smiono i muško unatoč svećeničkoj krotkosti i pribranosti. U njegovu izgledu, držanju i ponašanju bijaše onaj neopisivi biljeg otmjenosti i plemenitosti što se čini, iako to nije uvijek, isključivim svojstvom i povlasticom aristokratskih obitelji.

Kad čovjek vidi don Luisa, mora priznati da je Pepita imala po instinktu znatno estetsko osjećanje.

Trčao je don Luis više nego što je išao onim stazama, preskačući preko potoka, i jedva da je i gledao ono što ga okružuje, gotovo kao bik kad ga ubode obad. Seljaci što ih je susretao, vrtlari koji su ga vidjeli kako prolazi, možda su ga smatrali ludim.

Umoran već od hodanja, sjeo je podno jednoga kamenog križa, uz ruševine drevnog samostana Svetog Franje Paulskog što se nalazi više od tri kilometra udaljen od mjesta, i ondje utonu u nova razmatranja, ali tako smušena da ni sam nije mario što mu prolazi glavom.

Zvonjava zvona što je, prolazeći zrakom, dopirala u onu osamu, zovući vjernike na molitvu i sjećajući ih pozdravljenja Arhandela Presvetoj Djevici, dozvala je don Luisa iz zanosa te se opet našao u svijetu stvarnosti.

Sunce se upravo zaklonilo za goleme vrhunce obližnjih planina, stvarajući piramide, šiljke i slomljene obeliske što se ističu na pozadini purpura i topaza u koje se pretvorilo nebo, pozlačeno suncem na zapadu. Sjene počele laziti po plodnoj dolini, a na planinama suprotnim od onih za kojima sunce sjeda sjale se najviše hridi, kao da su od zlata ili od kristala pretvorena u žeravu.

Stakla na prozorima i bijeli zidovi udaljenog svetišta Blažene Djevice, zaštitnice mjesta, što se nalazi navrh jednog brda, i druga, manja crkvice što je na drugom bližem brodu, koje zovu Kalvarija, još sjali kao dva spasonosna svjetionika zahvaćena posljednjim zrakama sunca u smiraju.

Sva priroda bijaše sjetna poezija, nečujna glazba što je samo duh čuje, reklo bi se da sve pjeva himnu Stvoritelju. Polagani zvuk zvona, napol izgubljen u daljini, jedva da je remetio mir zemlje: pozivao je

na molitvu ne smetajući osjetilima svojim brujem. Don Luis snimio šešir, spustio se na koljena pod križem čije mu je podnožje služilo kao sjedalo, te je u dubokoj pobožnosti izmolio *Angelus Domini*.

Plazile noćne sjene i ubrzo presvojile tlo, ali je noć, šireći svoj plašt i zakrivajući sve naokolo, resila svoj pokrivač sjajnim zvijezdama i jasnim mjesecom.

Plavi nebeski svod nije svoju boju pretvorio u crnu; ostao je plav, premda tamniji. Zrak je bio tako providan i blag da su se vidjele tisuće i tisuće zvijezda što blistaju u beskrajnom eteru. Mjesec posrebrivao vršike drveća i ogledao se u potocima što bijahu kao sjajna i prozirna tekućina u kojoj se prelijevahu sve dugine boje. U guštiku granja pjevali slavuji. Trava i cvijeće ispuštali najslađi miris. Po obalama kanala za natapanje, u sitnoj travi i divljem cvijeću poput dragog kamenja blistalo mnoštvo krijesnica. Mnoge voćke ovdje-ondje još u cvatu. Bagremi i ružini grmovi natapali zrak miomirisom.

Don Luis osjećao se preplavljen, zaveden, pobijeđen razbludnom prirodom, te je sumnjao u sebe. A ipak, trebalo je održati obećanje i otići na sastanak.

Iako široko obilazeći, iako hodeći drugim stazama, iako se na časove skanjivao da ode na izvor rijeke, gdje podno brda iz žive stijene izbija kristalno obilje što navodnjava vrtove i stvara ubav kutak, don Luis se laganim korakom uputi prema mjestu.

Što se više bližio, to se uvećavao strah od onoga što je odlučio učiniti. Probijao se kroz najtamnije guštike, u želji da vidi kakvo zastrašno čudo, kakav znak koji bi ga zaustavio. Sjećao se studenta Lisarda i želio vidjeti vlastiti pogreb. Ali se nebo smiješilo sa tisućama svjetala i nukalo na ljubav; zvijezde s ljubavlju gledale jedne u druge; slavuji bili zaljubljeni, čak i zrikavci zaljubljeno micali svoja pokrila, kao trubaduri trzalicu kad priređuju serenadu; sva zemlja bijaše kao predana ljubavi u toj mirnoj i lijepoj noći. Nikakva znaka, ništa od pogreba: sav život, mir i radost. Gdje je anđeo čuvar? Ostavio je don Luisa kao izgublenu stvar, ili pak, računajući da nema neke opasnosti, nije mario da ga odvoji od njegove namjere? Tko zna? Možda će se ta opasnost okrenuti u pobjedničko slavlje. Sveti Edvard i kraljica Edita opet se javiše u mašti don Luisa jačajući njegovu volju.

Izgubljen u tim razmišljanjima, otezao don Luis povratak, i još se nalazio u nekoj udaljenosti od mjesta kad odbi deseta, ura sastanka, na satu župne crkve. Deset udaraca zvonom bijaše kao deset udaraca što mu srce ranjavaju. Zaista su mu izazvali tjelesni bol, pomiješan s varljivim nemirod i s blagom slatkoćom.

Don Luis pruži korak da previše ne okasni i ubrzo se nađe u mjestu.

Mjesto bijaše puno života. Djevojke dolazile na studenac umiti lice, da bude vjeran zaručnik onoj koja ga ima, a da ga stekne koja ga nema. Žene i djeca vraćali se iz okolice gdje su brali lišće sporiša, grane ružmarina ili drugo bilje da prirede mirisne vodice. Gitare se čule s raznih strana. Svaki čas viđali se i čuli sretni ljubavni parovi. Svetoivanjska noć i jutro, premda katolička svetkovina, zadržavaju i sad nešto od drevnog poganstva i naturalizma. Možda je sve odatle što u to doba, približno, pada i dugodnevica. Sve je profano, a ne vjersko. Sve ljubav i udvaranje. U našim starim romansama i legendama uvijek Maur grabi lijepu kršćansku kraljevnu i uvijek kršćanski vitez utišava svoju strast s maurskom princezom u svetoivanjskoj noći ili toga jutro; i u mjestu su, čini se, očuvali tradiciju starih romansa.

Ulice bijahu pune svijeta. Cijelo mjesto sjatilo se na ulice, a uz to i stranci. Teško se onuda prolazilo zbog mnogih tezgi za kojima se prodavao bademnjak, medovina i uštipci, zbog prodavaonica voća, zbog šatora s igračkama i pečenjarnica gdje su mlade i stare Ciganke pržile tijesto, ispunjujući zrak mirisom ulja, mjerile i služile uštipke, odgovarale na laske što bi ih dobacivali mladići, ili pak gatale u karte.

Don Luis nastojao da ne sretne prijatelje, i kad bi ih ugledao izdaleka, krenuo bi na drugu stranu. Tako je malo-pomalo, ne zadržavajući se i ne razgovarajući ni s kim, stigao blizu Pepitine kuće. Srce mu je počelo jako udarati, i načas je zastao da se pribere. Pogledao je na sat: bijaše blizu deset i pol.

»Za ime Božje«, reče, »već me gotovo pola sata čeka.«

Požurio se te ušao u kućnu vežu. Svjetiljka što je osvijetljivaše danju davala je te noći vrlo malo svjetlosti.

Tek što je ušao u vežu, neka ga ruka, bolje reći pandža, uhvati za desnu mišku. Bila je to Antoñona, koja će mu potiho:

— Đavole sjemenišarski, nezahvalniče, nehajniče, skitnico! Već sam mislila da nećeš doći. Gdje si bio, ništarijo? Kako se usuđuješ zakasniti, nesrećo, kad te čeka sunce ljepote?

Dok je Antoñona nizala te jadikovke, nije zastala nego je išla naprijed vodeći za sobom, držeći ga sveudilj za mišku, tihog i zbunjenog sjemenišarca.

Prošli su cancelu^[8], i Antoñona je zatvori oprezno i bez šuma; prođoše patio, uspeše se stubama, prođoše hodnike i dvije dvorane i naposljetku stigoše pred vrata Pepitine sobe koja bijahu zatvorena.

Na svu kuću legla divna tišina. Pepitina soba nalazila se u unutrašnjosti kuće i nisu do nje dopirali šumovi s ulice. Dosezao onamo samo nejasan klepet kastanjeta i zvuk gitare, i lagan bruj što je dolazio od Pepitine posluge što je plesala u poljskoj kući.

Antoñona otvori vrata, gurnu don Luisa da uđe, i u isto vrijeme najavi ga govoreći:

— Djevojko, evo ti don Luisa koji dolazi da se s tobom pozdravi.

Pošto je uredno izgovorila najavu, diskretna se Antoñona povuče i zatvori vrata, ostavivši njih dvoje njihovoj sudbini.

Kad smo već došli dovde, ne možemo a da ne zabilježimo karakter vjerodostojnosti ove pripovijesti, diveći se savjesnoj točnosti osobe koja ju je sastavila. Jer ako u ovim *Dodacima* ima što izmišljeno, kao u romanu, nema sumnje da bi tako važan i konačan sastanak kao što je između Pepite i don Luisa morao biti odlučan i opisan sredstvima manje vulgarnim nego što su ovdje uzeta. Možda bi naši junaci, odlazeći na novi izlet u prirodu, bili iznenađeni strašnom i neočekivanom olujom pa se morali skloniti među ruševine kakva starog dvorca ili maurske kule, o kojima se govori da se ondje javljaju duhovi ili štogod slično. Možda bi naši junaci dopali u ruke kakve razbojničke družbe, iz čijih bi se pandža oslobodili dovitljivošću i junaštvom don Luisa, a onda, kad bi zanoćalo, sklonilo bi se njih dvoje, neizbježno, u kakvu pećinu. I možda bi, na kraju, pisac sve uredio tako da Pepita i njezin neodlučni obožavatelj moraju na putovanje morem, pa premda sada nema alžirskih gusara, nije teško izmisliti brodolom u kojem bi don Luis spasio Pepitu te bi doplovili na kakav pusti otok ili na drugo kakvo poetično i odvojeno mjesto.

Zahvaljujući jednoj ili drugoj od ovih mogućnosti, pisac bi pripremio s više umijeća strastveni razgovor među dvoma mladim i bolje bi opravdao don Luisa. Vjerujemo, ipak, da ne treba zamjerati piscu što se ne hvata takvih zamršaja, nego mu treba zahvaliti zbog njegove savjesnosti što vjernosti žrtvuje izvanredni učinak što bi ga postigao kad bi se hrabro odlučio da pripovijest iskiti i uljepša takvim zgodama izvađenim iz mašte.

Kad sasvim dostaje revnost i spretnost Antoñone i slabost koju je don Luis pokazao pristajući na sastanak koji ga dovodi u nepriliku — čemu izmišljati laži i dovoditi dvoje zaljubljenih kao vučenih zlom kobi da se vide i nasamo razgovore u prilici gdje jednome i drugome prijeti opasnost? Ništa od toga. Ako se don Luis vlada dobro ili loše time što odlazi na sastanak, te ako Pepita, kojoj je Antoñona već rekla da don Luis dolazi svojevolumno u posjet, čini dobro ili loše da se raduje tome susretu koji je ponešto tajanstven i dolazi izvan uobičajenog vremena, nećemo krivnju prebaciti na slučajnost nego na same osobe koje se javljaju u ovoj pripovijesti i na strasti koje osjećaju.

Jako volimo Pepitu, ali istina dolazi prije svega, i moramo je reći iako na štetu naše junakinje. U osami joj je Antoñona rekla da će don Luis doći, i Pepita, koja je govorila da će umrijeti, koja je imala upaljene oči od plača, i koja je bila prilično raščješljana, nije od toga časa mislila ni na što drugo nego da se pribere i uredi kako bi primila don Luisa. Oprala je lice u mlakoj vodi da nestanu tragovi plača, uzdjenula je kosu ali je nije potpuno začješljala nego ju je ostavila malko u neredu, u slikovitu i ljupku nehaju; usjajila je nokte, a kako nije pristojno dočekati don Luisa u kućnoj halji, odjenula je skromnu haljinu. Ukratko, gledala je da sve pojedinosti upravi na to da se pojavi ljepša i dotjeranija a da se ne vidi ni trag nastojanja, brižnosti i vremena utrošena na te poslice, nego, naprotiv, da sve ispadne prirodno i jednostavno, kao nešto što je u njoj, nešto njoj svojstveno, unatoč nehaju prema sebi, nehaju prouzrokovanu jačinom osjećaja.

Koliko smo uspjeli provjeriti, Pepita je utrošila više od sat vremena na dotjerivanje. Zatim je učinila posljednji potez i pogledala se u ogledalu, zadovoljna. Na kraju, uzevši mali svijećnjak, sišla je u dvoranu u kojoj se nalazio Mali Isus. Upalila je svijeće na malom oltaru koje bijahu ugašene. Sa žalošću je vidjela kako cvijeće leži

uvelo. Zatražila je oprost od svete slike što ju je tako dugo zanemarivala. Zatim je klekla i pomolila se. Molila je Boga da joj ostavi don Luisa.

Pošto je izvršila sve te pripreme, koje možemo svrstati u kozmetičke, odjevne i molitvene, sjela je u svojoj sobi, očekujući dolazak don Luisa s grozničavim nestrpljenjem.

*

Posjet je počeo ozbiljno i svečano. Pozdravi se izrekli makinalno s jedne i s druge strane. Pozvan, don Luis sjede u jedan od naslonjača, ne odloživši šešir i štap, i ne na malu udaljenost od Pepite. Pepita je sjedila na divanu. Pokraj nje stajao okrugao stolić s knjigama i s malim svijećnjakom čija je svjetlost osvjetljivala njezino lice. Jedna je svjetiljka gorjela na pisaćem stolu. Oba su posvjeta ipak, kako soba bijaše velika, najveći dio prostorije ostavljala u polusjeni. Velik prozor što je gledao na unutarnji vrtić bijaše otvoren zbog vrućine; iako su njegove željezne rešetke služile kao potka tkanju ruža penjačica i jasmína, ipak je između zelenog lišća i cvijeća ulazila mjesečina kao da se želi boriti sa svjetiljkom i malim svijećnjakom. Kroz taj prozor-cvjetnjak dopirali nejasni zvuci plesa iz poljske kuće, koja se nalazila na drugom kraju, jednolik žubor zdenca u vrtiću i miris jasmína i ruža što su prepletali prozor, pomiješan s mirisom bosiljka i drugog cvijeća što je resilo gredice podno prozora.

Nastala duga stanka, tišina teška da se podnese koliko i da se prekine. Ni jedno od njih dvoje nije se usudilo da govori. Bijaše, zaista, neugodno. I za njih da se izraze, i za nas da sada zabilježimo što su jedno drugome rekli, težak je pothvat, ali nema druge nego početi. Pustimo njih same da se objasne, a mi doslovno prepíšimo njihove riječi.

*

— Naposljetku ste se udostojili doći da se pozdravite prije odlaska — reče Pepita. — Već sam bila izgubila nadu.

Uloga što je zapala don Luisa bijaše vrlo obavezna; s druge strane, i ljudi vrloiskusni u ovakvim razgovorima znaju u početku upasti u gluposti. Nemojmo stoga osuđivati don Luisa što je počeo odgovarajući gluposti.

— Vaše jadanje nije opravdano — odgovori on.

— Bio sam ovdje s ocem da se oprostim s vama, i kako nismo imali zadovoljstvo da nas primite, ostavili smo posjetnice. Rekli su nam da ste nešto slabo sa zdravljem, i svaki smo se dan raspitivali o vama. Veliko nam je zadovoljstvo bilo čuti da ste opet dobro. Je li vam sada bolje?

— Gotovo bih vam rekla da mi nije bolje — uzvratila Pepita. — Ali kako vidim da dolazite kao izaslanik svoga oca, a ne želim ražalostiti tako vrsnog prijatelja, pravo će biti da vam kažem, i da vi prenesete ocu, da se osjećam bolje. Neobično je što ste došli sami. Mnogo posla zacijelo ima don Pedro kad vas nije dopratio.

— Otac me, gospođo, nije dopratio jer ne zna da sam vam u posjetu. Došao sam sam jer moj oproštaj treba biti svečan, ozbiljan, možda zauvijek, a njegov je posve drukčiji. Moj će se otac navratiti ovamo za koji tjedan, a ja možda nikad, a ako se navratim, bit će to posve drukčije nego sada.

Pepita se nije mogla suzdržati. Sretna budućnost o kojoj je sanjala evo se raspršuje kao sjena. Njezina nesalomljiva odluka da pošto-poto pobijedi toga čovjeka bila je beskorisna odluka. Don Luis eto odlazi. Pepitina mladost, ljupkost, ljepota, ljubav — sve to ništa ne vrijedi. Osuđena je, sa dvadeset godina i s tolikom ljepotom, na vječno udovištvo, na samoću, da voli onoga koji nju ne voli. Svaka je druga ljubav nemoguća za nju. Pepitin značaj, u kojem su se zapreke uveličavale i želje raspirivale; u kojem je neka odluka, jednom donesena, sve gazila dok se ne bi ostvarila, pokazao se tada u punoj silini, kidajući svaku uzdu. Trebalo je umrijeti ili pobijediti. Društveni obziri, ukorijenjeni običaj da se osjećaji prikrivaju, što se stječe u velikom svijetu, i koji postavlja branu bijesu strasti i zavija u svilu i koprenu i rastače u perifrazama i dvosmislenostima najsilniji prasak slabo suzbijanih afekata — ništa to nije moglo kod Pepite, koja je imala malo dodira sa svijetom i nije poznavala polovičnosti; koja nije znala nego slijepo slušati majku i svoga prvog muža, i poslije despotski vladati svim ostalim ljudskim stvorovima.

Tako je Pepita govorila u onoj prilici i pokazala se kakva jest. Njezina duša, sa svim onim što u njoj bijaše strastveno, uzimalo je u govoru one riječi koje ne služe za to da uviju osjećaj i misao nego da im dade pravi oblik. Nije govorila kao što bi govorila kakva dama u našim salonima, s izvjesnom usrdnosti i ublažavanjem izraza, nego s

idiličnom zgoljnosti s kojom je govorila Hloja Dafnisu i sa čednošću i potpunim prepuštanjem s kojim se Boozu ponudila Noemina snaha.

Pepita je govorila:

— Ostajete li još pri svojoj namjeri? Jeste li sigurni u svoj poziv? Ne bojite li se da ćete postati loš svećenik? Don Luis, nastojat ću da začas zaboravim da sam neuka djevojka, ispustit ću svaki osjećaj i govorit ću hladno, kao da se radi o nečemu što mi je posve strano. Ima tu činjenica što se mogu dvojako tumačiti. Koji god način da izaberemo, loše izlazi. Izložit ću svoju misao. Ako žena koja svojom koketerijom, dakako, ne suviše otvorenom, gotovo ne kazujući vam riječi, u malo dana što ste je viđali i s njom dolazili u dodir, uspije da vas izazove, da vas pokrene da je gledate pogledima što obećavaju profanu ljubav, i čak uspije da joj date dokaz ljubavi, a to je grijeh u svakoga, a pogotovu u svećenika; ako je ta žena, kao što u stvari jest, obična mještanka, neuka, bez nadarenosti i finoće — što li će istom s vama biti sutra, kad u velikim gradovima dođete u dodir s drugim ženama tisuću puta opasnijim?

Naprsto ćete poludjeti kad budete u dodiru s velikim damama koje žive u palačama, hodaju po mekim sagovima, sjaju od dijamanta i bisera, odijevaju se u svilu i čipke, a ne u obične pamučne haljine; koje otkrivaju snježnobijeli i lijepo oblikovani vrat, a ne pokrivaju ga skromnim pučkim rupcem; koje su spretnije u gledanju i osvajanju; koje samim raskošem, pratnjom i sjajem oko sebe postaju poželjnije iako su prividno nedostupne; koje raspravljaju o politici, o filozofiji, o vjeri i književnosti, koje pjevaju kao kanarinci i koje su kao uvijene u oblake mirisa, obožavanja i odanosti, na pijedestalu slavlja i pobjede, nenadmašne po slavim imenima, uzvišene u zlatnim salonima ili povučene u raskošne kabinete, kamo ulaze sami sretnici; pune naslova, za prisne samo s imenom Pepita, Antonita ili Angelita, a za ostale presvijetla gospođa vojvotkinja ili preuzvišena gospođa markiza.

Ako ste popustili priprosto seljanki, uoči zaređenja, sa svim prirodnim oduševljenjem, potaknuti prolaznim hirom, zar nemam onda pravo predviđati da ćete biti loš svećenik, nečista srca, frivolan i zlokoban, i da ćete popuštati na svakom koraku? S tom pretpostavkom, vjerujte mi, don Luis, i nemojte se uvrijediti, ne biste valjali ni kao muž jedne časne žene.

Ako ste stegli ruku jedne žene sa zanosom i nježnosti kao najmahnitiji ljubavnik; ako ste je pogledali pogledima što obećavaju nebo, vječnu ljubav; ako ste... poljubili ženu koja vam nije ulijevala nikakav osjećaj, nego samo nešto čemu ne znam imena, onda, hajte zbogom, nemojte se oženiti tom ženom. Ako je dobra, neće vas htjeti za muža, čak ni za ljubavnika; ali za ime Božje, nemojte biti ni svećenik. Crkvi su potrebni drugi ljudi, ozbiljniji i sposobniji za vrlinu da budu sluge Svevišnjega.

Naprotiv, ako ste osjetili veliku ljubav prema ženi o kojoj govorimo, iako je malo dostojna, čemu je ostaviti i prevariti je tako okrutno? Ma kako bila nedostojna, ako vam je nadahnula tu veliku ljubav — ne mislite li da će je podijeliti s vama i biti njezina žrtva? Jer kad je ljubav doista velika, uzvišena i silna, zar mislite da neće pobijediti? Zar neodoljivo ne tiranizira i podvrgava ljubljenoga? Po stupnju svoje ljubavi trebate mjeriti ljubav svoje ljubljene. I kako se ne bojati za nju ako je ostavljate? Ima li ona mušku snagu, postojanost koju ulijeva mudrost što se nalazi u knjigama, draž slave, mnoštvo velikih osnova, i sve ono što se nalazi u vašem kultiviranom i uzvišenom duhu? Zar ne shvaćate da će ona umrijeti od boli, a vi bezdušno žrtvovati onu koja vas najviše voli?

— Gospođo — odgovori don Luis, upinjući se da prikrije emociju i zbunjenost što mu se odražavala u drhtavom glasu. — Gospođo, i ja se moram jako svladavati da bih odgovorio s hladnoćom onoga koji suprotstavlja argumente argumentima kao u razilaženju mišljenja. Ali vaša optužba tako je razumna i, oprostite što vam to kažem, tako je spretno sofistička da me tjera da je s pravom otklonim. Nisam mislio da ovdje raspravljam i da oštirim svoj kratki um. No, vi me silite na to, ako ne želim da ostanem čudovište. Odgovorit ću na okrutnu dilemu što ste je izrekli na moju štetu. Iako sam odgojen kod strica i u sjemeništu, gdje nisam viđao žene, nemojte misliti da sam takva neznanica ni tako siromašan maštom da ne bih znao kakvu ljepotu i zavodljivost imaju. Moja je mašta, naprotiv, nadilazila stvarnost u svemu tome. Potaknuta čitanjem biblijskih pjesnika i profanih poeta, zamišljala je žene kao otmjenije, ljupkije, pametnije nego što se obično nalaze u stvarnome svijetu. Znao sam cijenu žrtve što je prinosim, i čak sam je preuveličavao, kad sam se odrekao ljubavi tih žena, misleći da se uzdignem u dostojanstvo svećenika.

Dobro sam znao što može i mora povećati ushit jednom ženom kad je odjevena bogatom tkaninom i ukrašena sjajnim draguljima, okružena vrsnoćom najrafiniranije kulture i svim bogatstvom što ga stvara neumorna ruka i um čovjekov. Dobro sam znao koliko se uvećava prirodni dar, koliko oživljuje i ističe inteligenciju jedne žene dodir sa slavnim ljudima, čitanje dobrih knjiga i sam izgled cvatućih gradova sa svim spomenicima i ljepotama. Sve sam to zamišljao tako živo, te kad jednom dođem u dodir s tim ženama o kojima govorite, neću zapasti ni u obožavanje niti ću poludjeti kako mi proričete, nego ću se razočarati kad vidim kolika je razlika između sanjanog i stvarnog i između živog i slikanog.

— To su pogrešni zaključci! — prekine ga Pepita. — Kako nešto što ste naslikali u mašti može biti ljepše nego ono što uistinu postoji? Neodređeno, neprirodno priviđenje, ma kako lijepo bilo, ne može se takmičiti s onim što stvarno pokreće osjetila. Shvaćam da su protiv mondenih snova u vašoj duši pobijedile pobožne slike, ali se bojim da neće pobijediti i mondenu stvarnost.

— Ne bojte se, gospođo — odgovori don Luis.

— Moja je mašta djelotvornija u onome što stvara nego što mi sav univerzum, osim vas, preko osjetila daje.

— A zašto osim mene? To me dovodi u drugu sumnju. Je li i pojam koji imate o meni isto tako tvorba vaše mašte, iluzija koja se ne poklapa sa mnom u stvarnosti?

— Ne, nije; vjerujem da je taj pojam posve u skladu s vama; ali je možda urođen, spontan u mojoj duši; možda je u njoj otkad ju je Bog stvorio; možda je dio njezine biti; možda je najčistiji i najbogatiji dio njezina bića, kao miris u cvijeću.

— Toga sam se i bojala! Sad mi to potvrđujete. Vi me ne volite. To što vi volite jest bit, aroma, najčistiji dio vaše duše koja je uzela oblik sličan mojoj.

— Ne, Pepita, nemojte se zabavljati mučeći me. To što ja volim, to ste vi, vi takvi kakvi jeste. Ali je tako lijepo, tako čisto, tako fino to što ja volim da zapravo ne znam sebi objasniti kako uopće može proći kroz moja osjetila i doseći moj duh. Pretpostavljam dakle, i vjerujem, i uzimam za sigurno, da je bilo otprije u meni. To je kao pojam o Bogu, koji već bijaše u meni, koji se razvio u meni, i koji, ipak, ima svoj stvarni objekt, viši, neizmjereno viši od samog pojma. Kako

vjerujem da Bog postoji, vjerujem da postojite i vi i da vrijedite tisuću puta više od pojma koji sam o vama stvorio.

— Još mi ostaje jedna sumnja. Da vam taj pojam, tu ideju, nije pobudila žena uopće, a ne ja posebno i isključivo?

— Nije, Pepita. Magija, čarolija jedne žene, lijepe dušom i obličjem, prodrila je u moju maštu prije nego što sam vidio vas. Nema vojvotkinje ni markize u Madridu, ni carice, ni kraljice, ni kraljevine u svem svijetu, koje bi mogle uz bok stati idealnim i fantastičnim tvorevinama s kojima sam živio, jer se pojavljivahu u blistavilu i raskošju, u dvorcima i sjajnim odajama, koje sam gradio u svojim imaginarnim prostorima otkad sam ušao u mladićku dob, i koje sam davao kao nastan svojim Laurama, Beatricama, Julijetama, Margaritama i Eleonorama, ili pak svojim Cintijama, Glicerama i Lezbijama. Krunio sam ih u svome duhu istočnjačkim dijademama i mitrama, i uvijao ih u plašteve od purpura i zlata, i okruživao ih kraljevskim sjajem, kao Esteru i Vasti, pridavao sam im pastirsku jednostavnost iz patrijarhalnog doba, kao Rebeki i Sulamiti, davao sam im slatku poniznost i pobožnost Rutinu, slušao sam ih kako raspravljaju kao Aspazija i Hipatija, učiteljice rječitosti; uzdizao sam ih na prijestolje i davao im odraze slavni rodova, kao da su najponosnije i najplemenitije patricije drevnog Rima; vidio sam ih lagane, koketne, vesele, pune aristokratske neusiljenosti, kao dame iz vremena Luja XIV u Versaillesu...

Otkad živim, otkad sam muškarac, a već je nekoliko godina što nisam više dječak, naučio sam da prezirem sve te sjene, sve te odraze užitka i ljepote, zaljubljen u jednu idealnu ljepotu, željan jednog najvišeg zadovoljstva. Tražio sam da umrem u sebi da bih živio u voljenom objektu; da razgolitim ne samo osjetila nego čak unutarnje snage svoje duše — da ih razgolitim od svjetovnih sklonosti, od slika i prilika, kako bih s pravom mogao reći da nisam ja onaj koji živi nego da Krist živi u meni. Zacijelo sam griješio kao drzak i umišljen, i Bog me htio kazniti. Vi ste se onda postavili na moj put i skrenuli me s njega. A sada mi spočitavate, rugate mi se i optužujete me da sam lagan i puten; i spočitavajući mi i rugajući mi se, vrijeđate sami sebe, pretpostavljajući da je moju pogrešku prouzrokovala bilo koja žena. Ne želim, kada trebam biti krotak, griješiti s ponosa braneći se. Ako me Bog, za kaznu zbog moje

oholosti, ostavio bez svoje milosti, sasvim je moguće da sam i s najmanjeg razloga pokleknuo i pao. Sve u svemu, reći ću vam da moj duh, možda haluciniran, to shvaća sasvim drukčije. Ne uspijevam uvjeriti sebe da ima niskosti u onome što je bio razlog moga pada. Nad sve snove moje mladenačke mašte nadnijela se i nametnula stvarnost koju sam vidio u vama; nad svima mojim nimfama, kraljicama i boginjama izdigli ste se vi; nad mojim idealnim tvorevinama, oborenim, razbijenim, rastočenim za ljubav Božju, uzdigla se u mojoj duši vjerna slika, točna kopija žive ljepote koja ukrašava, koja je sama bit toga tijela i te duše. Nešto se tajanstveno, natprirodno, možda uplelo u to, jer sam vas zavolio čim sam vas vidio, gotovo i prije nego što sam vas vidio. Puno prije nego što sam bio svjestan da vas volim, već sam vas volio. Reklo bi se da je u tome bilo nešto kobno; da je bilo zapisano; da je bilo predodređenje.

— Ako je predodređenje, ako je bilo zapisano — prekide Pepita — zašto se onda ne podvrgnuti, čemu se još opirati? Žrtvujte svoje namjere našoj ljubavi. Zar možda ja nisam mnogo žrtvovala? I evo sada, dok molim, nastojeći da pobijedim vaš nehaj, zar ne žrtvujem svoj ponos, svoje dostojanstvo i svoju razboritost? I ja vjerujem da sam vas voljela prije nego što sam vas vidjela. Sada vas volim svim srcem i bez vas mi nema sreće. Sigurno je da u mojoj skromnoj pameti ne možete naći moćne takmace. Ni umom, ni voljom, ni ljubavlju ne mogu da se uzdignem Bogu. Ni po prirodi ni po milosti ne usuđujem se uzdizati u tako visoke sfere. Puna mi je duša, ipak, pobožnosti; i poznajem i volim Boga i klanjam mu se; vidim njegovu svemoć i divim se njegovoj dobroti u djelima što su izišla iz njegovih ruku. Ni u mašti ne uspijevam kovati snove o kojima ste mi govorili. Ipak, o nekom ljepšem, pametnijem, poetičnijem i zaljubljenijem nego što su ljudi koji su mi dosad udvarali sanjala sam da me voli i da ja njega volim i da mu podložim svoju volju. Taj netko bijaste vi. Predosjetila sam ga kad su mi rekli da ste vi stigli u mjesto; prepoznala sam ga kad sam vas prvi put vidjela. Ali kako mi je mašta jalova, slika koju sam o vama stvorila nije ni izdaleka vrijedila ono što vi vrijedite. I ja sam čitala neke pjesme i priče, ali od sastojaka što sam ih u sjećanju zadržala nisam nikad uspjela sastaviti sliku koja ne bi bila lošija po vrijednosti koju vidim u vama otkad vas poznajem. I tako sam predana i pobijeđena još od prvog dana.

Ako je ljubav ono što vi velite, ako ona znači umrijeti u sebi da bi se živjelo u voljenom biću, onda je moja ljubav istinska i prava, jer sam umrla u sebi i samo živim u vama i za vas. Željela sam istrgnuti tu ljubav iz sebe, smatrajući da je loše uzvraćena, i nije mi bilo moguće. Molila sam Boga neka me oslobodi te ljubavi ili me ubije, i Bog me nije uslišao. Molila sam se Presvetoj Mariji da mi izbriše vašu sliku iz duše, i molitva bijaše uzalud. Zavjetovala sam se svecu imenjaku da ne bih mislila na vas nego samo onako kako je on mislio na blaženu Zaručnicu, i svetac mi nije pomogao. Videći to, imala sam smjelosti da molim nebo da ne postanete svećenikom, da se u vašem srcu rodi tako duboka ljubav kao što je u mome. Don Luis, recite mi otvoreno: je li se nebo oglušilo o ovu posljednju molitvu? Ili možda da podvrgne jednu malu dušu, plašljivu i slabu kao što je moja, dostaje jedna mala ljubav, a da podloži vašu, kad je tako visoke i snažne misli čuvaju, treba moćnija ljubav, koju ja nisam dostojna nadahnuti, ni kadra podijeliti, možda ni sposobna razumjeti?

— Pepita — uzvratiti don Luis — nije vaša duša manja od moje, nego je slobodna od obaveza, a moja nije. Ljubav koju ste mi nadahnuli golema je, ali se protiv nje bori moja obveza, moji zavjeti, namjere svega mog života koje su blizu ostvarenju. Zašto vam ne bih rekao bez straha da vas uvrijedim? Ako vi dajete svu svoju ljubav meni, ne znači da se ponizujete. Ali ako se ja pokorim vašoj ljubavi, ponizujem se. Ostavljam stvoritelja radi stvorenja, razaram djelo svoje neprestane volje, razbijam sliku Krista koja je bila u mojim grudima, i novi čovjek, što sam ga po takvu cijenu stvorio u sebi, nestaje da se rodi stari čovjek. Zašto se ne bismo voljeli bez sramote, bez grijeha i bez ljage? Bog, čistim i sjajnim ognjem svoje ljubavi, prodire u svete duše, ispunja ih takvom ljepotom te kao što kovina izlazi iz kovačkog ognjišta sjajna, sva u ognju, tako se i duše ispunjavu Bogom i u svemu su Bog, prožete Bogom, njegovom ljubavi. Te se duše vole kao što bi voljele samog Boga, jer Bog je u njima. Popnimo se, zajedno u duhu, tom mističnom i teškom stepenicom; neka naše duše zajedno uziđu u to blaženstvo koje je i u smrtnom životu moguće; ali za to se naša tijela trebaju odvojiti; trebam otići tamo kamo me dužnost zove, moje obećanje i glas Svevišnjeg, koji raspolaže svojim slugom i određuje ga da služi oltaru.

— Aj, don Luis! — dočeka Pepita, sva očajna i ucviljena. — Sada vidim kakva je loša kovina od koje sam skovana i kako nedostojna da je prožme božanski oganj. Reći ću vam sve, odbacujući sav sram. Paklena sam grešnica. Moj duh, grub i neuk, ne dostiže tih suptilnosti, tih razlikovanja, tih prefinjenosti ljubavi. Moja neposlušna volja odbija to što vi predlažete. Ja vas čak i ne poimam bez vas. Za mene vi ste vaša usta, vaše oči, vaša crna kosa, koju želim milovati svojim rukama, vaš slatki glas i nježni govor što ranjavaju i očaravaju moje uši, sav vaš lik, naposljetku, koji me zavodi i po kojem mi se pokazuje vaš nevidljivi duh, neodređen i pun tajni. Moja duša, samovoljna i nesposobna za te divne ushite, neće vas moći nikad slijediti u regije u koje je želite voditi. Ako se vi uzdignete do njih, ja ću ostati sama, napuštena, u najvećoj žalosti. Radije ću umrijeti. Zaslužujem smrt, želim je. U smrti možda, kad se moja duša oslobodi strašnih lanaca koji je sapinju, bit će sposobna za tu ljubav kojom želite da se volimo. Najprije me ubijte da bismo se voljeli tako, ubijte me najprije, i moj će vas duh, slobodan, slijediti svim regijama i lutati nevidljiv pokraj vas, bdeći nad vašim snom, promatrajući vas ushićeno, prodirući u vaše najtajnije misli, gledajući u stvarnosti vašu dušu, bez posredovanja osjetila. Ali dok sam živa, to ne može biti. Volim na vama ne samo dušu nego i tijelo, i sjenu tijela, i odraz tijela u ogledalima i na vodi, i ime i prezime, i krv, i sve ono što vas određuje kao don Luisa de Vargasa, vaš metalni glas, kretnje, hod i ne znam više što da još kažem. Ponavljam da me treba ubiti. Ubijte me bez milosti. Ne, nisam ja kršćanka, nego materijalistički idolopoklonik.

Tu je Pepita poduže zastala. Don Luis nije znao što da kaže, pa je šutio. Pepiti tekle suze niz obraze. Nastavila je uzdišući:

— Vidim, vidim, vi me prezirete, i dobro je tako. Tim pravednim prezirom ubit ćete me bolje nego nožem, te nećete krvlju umazati ni ruku ni savjest. Zbogom. Želim da vas odmah oslobodim svoje mrske prisutnosti. Zbogom zauvijek.

Rekavši to, Pepita ustade i ne okrenuvši lice obliveno suzama, sva izvan sebe, brzim koracima krenu prema vratima što vode u unutrašnjost kuće. Don Luis osjeti nepobjedivu nježnost, tužnu samilost. Pošao je za njom da je zadrži, ali nije stigao na vrijeme. Njezin se lik izgubi u tami. Povučena kao nekom nadljudskom silom,

pokrenut kao nekom nevidljivom rukom, don Luis pođe za Pepitom u tamnu prostoriju.

*

Pepitina soba ostade prazna.

Ples posluge zacijelo se završio, jer se nije čuo ni najmanji šum odande. Samo je žuborila voda na zdencu u malom vrtu.

Ni dašak vjetra nije prekidao tišinu noći i mir u okolišu. Kroz prozor prodirao miris cvijeća i sjaj mjesečine.

Nakon nekog vremena don Luis pojavi se ponovno izlazeći iz tame. Na licu mu se vidio strah; nešto kao Judin očaj.

Spustio se na stolicu; objema je šakama podupro lice, a lakte upro na koljena, i tako je ostao više od pol sata, utonuo u more gorkih misli.

Tko god bi ga vidio, pomislio bi da je upravo ubio Pepitu.

Pepita se kasnije ipak pojavila. Polagana koraka, s dubokom sjetom u držanju, lica i pogleda oborena prema podu, prišla je blizu don Luisa i rekla:

— Sada, iako kasno, poznajem svu bezočnost svoga srca i svu nepravednost svoga ponašanja. Nemam ništa reći u svoju obranu, ali ne želim da misliš da sam izopačenija nego što jesam. Nemoj misliti da sam imala neki osnov ili račun da te izgubim. Jest, bila je strašna stvar, ali ne namjerna; možda me potakao pakleni duh koji me drži u svojim rukama. Nemoj očajavati i žalostiti se, za ljubav Božju. Ni za što nisi odgovoran. Bilo je bunilo: nenadano ludilo zahvatilo je tvoju plemenitu dušu. Počinio si mali grijeh, a moj je golem, strašan, sramotan. Sada te zaslužujem manje nego ikada. Idi: sada ti ja velim da ideš. Idi i kaj se. Bog će ti oprostiti. Idi: svećenik te određuje. Ponovno čist od grijeha, izvrši svoju volju i budi službenik Svevišnjega. Svojim radinim i svetim životom ne samo da ćeš izbrisati i posljednje znakove ovog pada, nego ćeš, pošto mi oprostiš zlo koje sam ti nanijela, postignuti od neba oprost i za, me. Nema veze koja te uza me drži, a ako je ima, ja ću je raskinuti. Slobodan si. Vidim, sudim po tvome držanju, sada me prezireš više nego prije, i imaš pravo. Nema u meni časti, ni vrline, ni srama.

Govoreći to, Pepita je klekla na oba koljena i sagnula se dok nije čelom dotakla pod. Don Luis i dalje sjedio kao i prije. Tako su ostali nekoliko časaka u očajničkom miru.

Prigušenim glasom, ne dižući lice s poda, na kraju nastavi Pepita:

— Hajde sada, Luis, nemoj zbog samilosti ostajati duže s ovom jadnom ženom. Imat ću hrabrosti da podnesem tvoje otklanjanje, tvoj zaborav i čak tvoj prezir što ga tako zaslužujem. Bit ću uvijek tvoja robinja, ali daleko od tebe, vrlo daleko od tebe, da ti ne bih dozivala u sjećanje sramotu ove noći.

Jecaji zagušiše Pepiti glas kad je izrekla te riječi.

Don Luis nije mogao više izdržati. Ustao je, prišao Pepiti, te je podigao u naručju, stišćući je na svoje srce, blago odmičući s njezina lica svijetle uvojke što su u neredu padali i pokrivajući je strastvenim poljupcima.

— Dušo moja — na kraju će don Luis — živote moj, voljena moja, svjetlo mojih očiju, podigni spuštено čelo, i nemoj mi se više bacati pred noge. Grešnik, slabić, jadnik, glup i smiješan, to sam ja, a ne ti. Anđeli i zlodusi trebaju mi se smijati i ne uzimati me ozbiljno. Bio sam lažan svetac koji se nije znao oprijeti i razočarati te još od početka, kako bi bilo pravo, a sada ne uspijevam ni da budem vitez, da budem uljudan i fin zaljubljenik koji zna cijeniti koliko vrijede milošte njegove odabranice. Ne razumijem što si vidjela na meni da se tako zaneseš. Nikad u meni nije bilo čvrste vrline, nego sve same trice i pedanterije sjemeništara koji je čitao svete knjige kao romane, i na njima je skovao svoj glupi roman o misijama i razmatranjima. Da je bilo čvrste vrline u meni, na vrijeme bih te razočarao, i ne bismo sagriješili ni ti ni ja. Prava vrлина ne pada tako lako. Unatoč svoj tvojoj krasoti, unatoč tvojoj ljubavi prema meni, da sam uistinu bio kreposnik, da sam imao pravi poziv u sebi, Bog koji sve može pokazao bi mi svoju milost. Čudo, bez sumnje, nešto natprirodno traži se da bi čovjek odolio tvojoj ljubavi; i Bog bi učinio čudo da sam ja bio dostojan toga. Činiš loše što mi savjetuješ da budem svećenik. Spoznajem svoju nedostojnost. Samo me ponos poticao. Bila je to svjetovna slavičnost kao svaka druga. Što velim: kao svaka druga! Bijaše još gore: licemjerna slavičnost, svetogrdna, simonijska.

— Zašto se sudiš tako strogo — uzvratila Pepita, već vedra i smiješeći se kroz suze. — Ne želim da se sudiš tako ni da me ne nalaziš tako nedostojnu da budem tvoja druga; želim da me odabereš iz ljubavi, slobodno, ne da se popravi jedna greška, ne jer

si pao u zamku za koju možeš sumnjati da sam ti je podmuklo postavila. Idi ako me ne voliš, ako sumnjaš u me, ako me ne poštuješ. Neće moja usta izustiti ni jednu jadikovku ako me zauvijek ostaviš i nikad me se više ne sjetiš.

Odgovor don Luisa ne staje u usko i jedno jezično tkanje ljudsko. Don Luis prekide Pepitine riječi pritisnuvši svoje usne na njezine i zagrlivši je ponovno.

Dobrano kasnije, nakašljavši se i udarajući nogama, uđe Antoñona kazujući:

— Uh, kakva li duga razgovora! Ta prodika sjemeništaračeva nije bila od sedam riječi nego malne od četrdeset sati. Vrijeme je da ideš, don Luis. Već je blizu dva sata ujutro.

— Dobro je — reče Pepita — ici će odmah.

Antoñona iziđe i pričeka vani.

Pepita se preobrazila. Radosti koje su joj nedostajale u djetinjstvu, zadovoljstva i zabave kojih nije uživala u prvim godinama mladosti, bučna živost i nestašnost što su ih stroga majka i stari muž dotad suzbijali i potiskivali u njoj, odjednom su, reklo bi se, izbili u njezinoj duši, kao što mlado lišće izbije na drveću kad snijeg i led duge oštre zime usporuje njegovo pupanje.

Jedna gradska gospođa, koja poznaje ono što zovemo »društveni obziri«, smatrat će čudnim i čak prijekornim ovo što ću reći o Pepiti; ali Pepita, premda je po naravi fina, bijaše prirodan, jednostavan stvor, nije marila za lažnu suzdržljivost i svu smotrenost što je u upotrebi u velikom svijetu. I tako, kad su maknute zapreke što su se protivile njezinoj sreći, videći gdje se don Luis predao, obećavajući da će je uzeti za zakonitu ženu, i vjerujući s pravom da je voljena, obožavana od onoga koga je ona voljela i obožavala, skakala je i smijala se i pokazivala druge znakove razdraganosti, koji su, usred svega, imali mnogo toga djetinjeg i nedužnog.

Bijaše potrebno da don Luis pođe. Pepita je donijela češalj te mu s ljubavlju zagladila kosu i zatim je poljubila:

— Zbogom, dragi — reče mu. — Zbogom gospodaru i kralju moje duše. Sama ću sve reći tvome ocu ako ti nemaš hrabrosti. Dobar je on, oprostiti će nam.

I u tome se rastadoše.

Kad je Pepita ostala sama, njezino se bučno veselje rasprši, i lice joj poprimi ozbiljan i zamišljen izraz.

Pepita pomisli na dvije stvari, podjednako ozbiljne, jednu profanog obilježja, a drugu od više vrijednosti. Prvo na što je pomislila bijaše da bi joj njezino vladanje te noći, pošto je prošla opojnost ljubavi, moglo štetiti u očima don Luisa. Ali je strogo ispitala svoju savjest; uvidjevši da s njene strane nije bilo nikakve zlonamjernosti ni predumišljaja i da se ono što je učinila rodilo iz neodoljive ljubavi i plemenitosti poticaja, uvjerala se da je don Luis ne može prezirati, i tako se umirila. Ipak, iako njezina jednostavna ispovijed da ne razumije čistu ljubav duhova, te iako je njezin bijeg u mračnu spavaonicu bio najneviniji čin instinkta, u kojem se posljedak nije predviđao, Pepita nije sebi nijekala da tu postoji grijeh protiv Boga, i u tom nije nalazila oprostaja. Preporučila se zatim od sveg srca Bogorodici da joj oprost, obećala je slici Žalosne Gospe, što stoji u samostanu časnih sestara, da će kupiti sedam lijepih pozlaćenih mačeva, osobito fine izrade, kojima će ukrasiti njezine grudi; osim toga, odlučila je da se sutradan ispovjedi nadžupniku i da se podvrgne najkrućoj pokori da zasluži oprostjenje od onih grijeha zahvaljujući kojima je pobijedila onu upornost don Luisa, koji je inače nepovratno bio određen da postane svećenikom.

Dok je Pepita tako razglabala u glavi i tako spretno razrešavala stvari svoje duše, don Luis je sišao u vežu, praćen Antoňonom.

Prije nego što se oprostio, upitao je bez pripreme i obilaženja:

— Antoňona, ti koja sve znaš, reci mi tko je grof Genezahar i kakve je odnose imao s tvojom gospodaricom.

— Rano se pokazuješ ljubomornim — odvrnu ona.

— Nije ljubomora nego samo radoznanost.

— Tako je već bolje. Ništa mukotrpnije od ljubomore. Udovoljit ću tvojoj radoznanosti. Taj je grof prilično istrošen. Izgubljenik, kockar i prostak. Ima više taštine nego sam đavo. Jednog dana uvertio sebi u glavu da bi ga moja mala mogla zavoljeti i udati se za nj, a kako mu je mala dala tisuću puta košaru, razljutio se. To ga ne priječi da zadržava više od tisuću *dura* koje mu je prije više godina uzajmio don Gumersindo, bez drugog jamstva, osim papirića, sve dobrotom Pepite, koja je dobra kao kruh. Glupi je grof zacijelo pomislio da će Pepita, koja je kao udata bila tako dobra te je uredila da dobije

novac, kao udovica biti još bolja te ga uzeti za muža. Ali je došlo razočaranje, i grof se naljutio.

— Zbogom, Antoñona — reče don Luis te iziđe na ulicu, već tihu i tamnu.

Svjetla dućana ugasla i sajamske tezge opustjele, svijet se povlačio na počinak, i samo su još vlasnici prodavaonice igračaka i drugi siromašni torbari bdjeli pokraj svoje robe.

Pod prozorskom rešetkom još tu i tamo poneki mladić, uvijen u svoj plašt, udvarao svojoj zaručnici. Većina ih se već povukla.

Na ulici, daleko od Antoñonina pogleda, don Luis pustio uzde svojim mislima. Njegova je odluka donesena, i sve je u njegovu mozgu potvrđivalo tu odluku. Iskrenost i žar Pepitine ljubavi, njena ljepota, svjež a dražest onog tijela i proljetna živahnost njezine duše izlazile mu pred oči i činile ga sretnim.

Don Luis razmišljao o promjeni koja se u njemu zbila. Što će misliti dekan? Kako će se prestraviti biskup? I iznad svega, što će reći otac? Kakve li neugodnosti, kakve li ljutine kad dozna za ono što se dogodilo između don Luisa i Pepite!

Što se tiče onoga što je don Luis nazivao padom prije pada, valja priznati da mu se činio malo dubokim i malo zastrašnim pošto je pao. Njegov misticizam, gledan u novom svjetlu, činio mu se da nije imao čvrstoće; da je bio umjetan i isprazan proizvod njegove načitanosti, njegove dječ ačke umišljenosti i površnosti. Kad se sjećao kako je kadikad vjerovao da prima nadnaravne milosti i nadahnuća, i da je čuo mistična šaputanja, i da je vodio unutarne razgovore, i gotovo pokročio putem koji sjedinjuje, ponirući u dubinu duše i izlazeći na vrh duha, don Luis se smiješio i sumnjao da je tada bio sasvim pri sebi. Sve bijaše njegova umišljenost. Niti je vršio pokoru niti je dugo godina živio u razmatranju, niti je imao dovoljno zasluga da bi ga Bog tako visoko nagradio. Ništa mu od toga prijašnjeg nije duši godilo kao jedan Pepitin *volim te*, kao dodir njezine ruke po njegovoj kosi.

Don Luis se obraćao drugoj vrsti kršćanske smjernosti da u svojim očima opravda ono što nije htio nazvati padom nego promjenom života. Priznavao je sebi da nije dostojan da bude svećenik i prilagođavao se da bude laik, oženjen, dobar mješt anin koji će se

brinuti za vinograde i maslinike, odgajati djecu, jer ih je već želio, i biti uzoran muž pokraj svoje Pepite.

*

Evo me opet. Kao odgovoran za objavljivanje i širenje ove pripovijesti, osjećam zaista potrebu da dodam neke svoje misli i objašnjenja.

Rekoh u početku da sam sklon vjerovati da ovaj pripovjedni dio ili *Dodaci* jesu djelo gospodina dekana, kako bi se upotpunila slika i završilo pripovijedanje događaja što ih pisma ne iznose; ali onda još nisam pažljivo pročitao rukopis. Sada pak, kad vidim s kolikom su slobodom ispričani pojedini prizori i kako je autor široke ruke prešao preko nekih omaški, sumnjam da je gospodin dekan, čiju strogost pouzdano znam, sam napisao što je čitatelj pročitao. Ipak, nema dovoljno razloga da se niječe da je gospodin dekan pisac ovih *Dodataka*.

Sumnja ostaje, jer u biti nema u njima ništa što bi se protivilo katoličkoj istini ni kršćanskom moralu. Naprotiv, ako se dobro pogleda, vidjet će se da iz svega izlazi lekcija protiv ponosnih i gordih, s primjernom poukom u osobi don Luisa. Ova pripovijest mogla bi lako služiti kao dodatak *Mističnim razočaranjima* oca Arbiola.

Što se tiče onoga što tvrde dva-tri moja razborita prijatelja da bi gospodin dekan, kad bi zaista bio autor ovih strana, pripovjedio događaje drukčije, da bi umjesto don Luis kazivao moj sinovac, i kadikad unosio svoja moralna razmatranja — ne čini mi se argumentom od velike vrijednosti. Gospodin dekan nakanio je pripovjediti događaje i ne iznositi nikakvu tezu, te nije zalazio u komentare ni izvlačio moralne pouke.

Isto tako, mislim, nije učinio loše što je sakrio svoju ličnost i što nije isticao svoj ja, a to pokazuje ne samo njegovu skromnost nego i dobar književni ukus, jer epski pjesnici i pripovjedači, koji trebaju služiti kao uzor, ne kažu *ja* iako govore o sebi samima te iako su sami junaci i glumci slučajeva što ih pripovijedaju. Ksenofont Atenski, na primjer, ne kazuje *ja* u svojoj Anabazi, nego se imenuje u trećoj osobi, kada treba, kao da je jedno onaj koji piše, a drugo onaj koji je izvršio one junačke pothvate. Uza sve to nije malo poglavlja u djelu da se Ksenofont uopće ne pojavljuje. Samo nešto prije čuvene

bitke u kojoj je poginuo mladi Kir, kad je ovaj knez vršio smotru Grka i barbara koji su tvorili njegovu vojsku, i nalazeći se već blizu svoga brata Atakserksa, koji je bio viđen izdaleka, na golemoj ravni bez drveća, ponajprije kao maleni bijeli oblak, kasnije kao velika crna mrlja i na kraju jasno, s njiskom konja, škripom ratnih kola, oboružanih nesmiljenim srpovima, s rikom slonova i zveketom ratnih instrumenata, kad se vidio odsjaj bronce i zlata oružja što plamte na suncu; samo u taj čas, velim, a ne prije, pokazuje se Ksenofont te govori s Kirom, izlazeći iz redova i objašnjavajući mu mrmor među Grcima, koji nije bio drugo nego što danas zovemo lozinkom dana, a koja u onoj prilici bijaše: »Jupiter spasitelj i pobjeda«.

Gospodin dekan, koji je bio čovjek od ukusa i vrlo upućen u klasike, nije mogao pasti u grešku i umiješati se u pripovijest samo zato što je stric i odgojitelj junakov, i zamarati čitatelja uzvikujući na svakom težem i kliskom koraku: *Stani, Što radiš, Pazi da ne padneš nesretniče!* ili slične opomene. I ni guknuti ni oprijeti se u neku ruku, a biti prisutan, barem u duhu, u nekim od ovih događaja što su pripovjedeni. Po svemu sudeći, ostaje izvan sumnje da je gospodin dekan, diskretan kakav bijaše, mogao napisati ove *Dodatke*, ne otkrivajući se, kako rekosmo.

Ali je zato stavio poneku napomenu ili komentar u odgojne svrhe, kad je ovaj ili onaj odsječak to zahtijevao; ovdje ih pak izostavljam, jer nisu u modi romani s napomenama i jer bi bilo podebelo ovo djelce kad bi se tiskalo sa spomenutim bilješkama i objašnjenjima.

Na ovome ću mjestu, ipak, kao jedinu iznimku, uključujući je u tekst, staviti bilješku gospodina dekana o brznoj promjeni don Luisa od mistika u nemistika. Ta je bilješka zanimljiva i baca mnogo svjetla na sve.

»Ova promjena moga sinovca — veli — nije me razočarala. Predviđao sam je otkad mi je napisao prva pisma. Luisito me opsjenio u početku. Mišljah da osjeća pravi poziv, ali sam kasnije razabrao da je on samo pjesnički duh; misticizam bijaše pokretač njegovih poema, dok se nije pojavio drugi pokretač, koji mu bolje odgovara.

Bogu slava što je htio da Luisovo razočaranje dođe na vrijeme. Bio bi loš svećenik sve da se i nije pojavila ta Pepita Jiménez. I ona njegova nestrpljivost da postigne savršenstvo trebala me zabrinuti

da me stričevska ljubav nije zaslijepila. Pa zar se nebeske milosti postižu učas? Zar samo doći i pobijediti? Pripovijedao je jedan moj prijatelj, pomorac, kako je vrlo mlad bio u Americi, pa kad je prebrzo udvarao damama, one bi mu odgovorile: Gle, istom stigao a već zaljubljen! Najprije se pokažite zaslužnim ako možete! Ako su tako mogle govoriti one gospođe — što li neće reći nebo smionima što bi da se onamo popnu bez zasluga i u tren oka? Puno se valja namučiti, hoće se mnogo pročišćenja, traži se mnoga pokora da se stigne do Boga i da se uživaju njegovi darovi.

I u pustim i lažnim filozofijama, koje imaju štogod mistično, nema vrhunarnog dara i milosti bez velikih napora i teških žrtava. Učeni Jamblih nije imao moći da zazove duhove ljubavi da iziđu iz vrutka Edgadare a da nije najprije spalio obrve velikim učenjem i da nije trapio tijelo uskraćivanjem i suzdržljivošću. Apolonije iz Tijane mnogo se, vele, trapio prije nego što je činio svoja lažna čuda. I u naše dane krausisti, koji, kako tvrde, vide Boga svojim tjelesnim očima, moraju najprije mnogo čitati i dobro naučiti *Analitiku* Sanza del Rio, a to je teže i zahtijeva više strpljenja i patnje nego šibati tijelo da mu meso bude kao zrela smokva. Moj je sinovac htio na brzinu biti savršen, i... eto što je ispalo! Važno je sada da bude dobar muž i da, kad već ne služi za velike stvari, služi za manje i domaće, čineći sretnom tu djevojku, koja, naposljetku, nema drugog grijeha doli toga da se *zaljubila* u njega kao luda, bezazleno i nagonski kao divljakinja.«

*

Toliko bilješka gospodina dekana, napisana u prisnoj iskrenosti, kao za sebe, jer je bio, siromah, daleko od pomisli da ću ja nedolično postupiti objavljujući je.

Vratimo se sada pripovijesti.

*

Don Luis, nasred ulice, u dva sata noću, razmišljao, kako rekosmo, kako mu se život, o kojem je on dotad sanjao da je dostojan *Zlatne legende*, preobratio u slatku i stalnu idilu. Nije znao odoljeti varkama zemaljske ljubavi; nije se ponio kao toliki i toliki sveci, među njima sveti Vicent Ferrer s jednom putenom gospođom iz Valencije; ali ni slučaj nije bio isti; bijeg od te žene obuzete zloduhom bio je u svetom Vicentu čin junačke vrline, dok bi u njemu bio bijeg od privrženosti, od prostodušnosti i umiljatosti Pepite — nešto tako

čudovišno i okrutno kao kad bi se Ruta prostrla po zemlji do nogu Boaza kazujući mu: *Tvoja sam robinja, razastri svoj plašt nad svojom sluškinjom*, a Boaz bi je nogom gurnuo od sebe. Don Luisu, kad mu se Pepita predavala, ostalo je da oponaša Boaza i da uzvikne: *Blagoslovio te Bog, kćeri moja, jer ovaj drugi tvoj čin milosti još je vredniji od prvoga*.

Tako se ispričavao don Luis što nije nasljedovao svetog Vicenta i druge svece ne manje stroge i nepristupačne. Što se pak tiče loša ishoda što ga je imalo zasnovano nasljedovanje svetog Edvarda, također ga je nastojao zataškati i ispričati. Sveti Edvard oženio se s državnih razloga, jer su tako zahtijevali velikaši kraljevine, i bez naklonosti prema kraljici Editi; ali kod njega i Pepite Jiménez nije bilo nikakva državnog razloga, nego samo najnježnija ljubav na obje strane.

U svakom slučaju, jedno je sjetom prekrivalo njegovu radost: to da je razorio vlastiti ideal i da je pobijeđen. Oni što nemaju ideala i nikad ih nisu imali, ne vode brigu o tome i ne pate zbog toga. Ali je don Luis o tome vodio računa i patio. Namislio je svejednako da zamijeni stari i uzvišeni ideal drugim, skromnijim i lakšim. Sjetio se don Quijotea, kada ga je pobijedio vitez od Bijelog mjeseca; pobijeđeni je vitez namjerio da postane pastikom kako bi umanjio posljedak poruge; tako je i on namislio da s Pepitom Jiménez, u ovo naše prozaično i bezvjerničko doba, obnovi sretno doba i pobožni primjer Filemona i Baukide, tkajući *uzor* patrijarhalnog života u ovim ljupkim poljima, osnivajući u rodnom mjestu domaće ognjište puno vjere, koje bi ujedno bilo sklonište potrebitima, središte kulture i prijateljskoga zajedničkog života i čisto ogledalo u kojem se mogu ogledati obitelji; i sjedinjujući, naposljetku, bračnu ljubav s ljubavlju božanskom, da Bog posveti i pohodi njihov nastan, pretvarajući ga u hram u kojem će njih dvoje biti sluge i svećenici dok nebo ne odredi da ih oboje prenese u bolji život.

Tom cilju ispriječile su se dvije prepreke koje prije valja poravnati, i don Luis spremio se da ih poravna.

Jedna bijaše nezadovoljstvo, možda srdžba njegova oca, koga je prevario u njegovim najdražim nadama. Druga bijaše sasvim druge vrste i u neku ruku teža.

Don Luis, još klerik, nije znao drukčije braniti Pepitu od prostih napadaja grofa Genazahara nego moralnom prodikom, ne osvećujući se zbog ruganja i prezira s kojima se takve prodike dočekuju. Ali sada, kad je svećeničku halju objesio o klin, i kad treba odmah svima reći da je Pepita njegova zaručnica i da će se njome oženiti, don Luis, unatoč svojoj miroljubivosti, svojim snovima o bratstvu među ljudima i svojim vjerovanjima što su u njegovoj duši ostala netaknuta i što zaziru od svakog nasilnog čina, nije mogao da se pomiri s činjenicom kako njegovo dostojanstvo traži da ne razbije glavu bestidnom grofu. Dobro je znao da je dvoboj barbarski običaj; da Pepiti ne treba grofova krv da bi ostala čista od svih mrlja klevete, i da je i sam grof, loše odgojen i grub, a ne što bi vjerovao, ni možda zbog pretjerane kivnje, izrekao tolike uvrede.

Ipak, uza sva ta razmišljanja, don Luis dobro je znao da ne bi podnosio samoga sebe čitav svoj život i da, naravno, ne bi nikad uspio biti savršeni Filemon ako prije ne bi bio Fierabrás^[9], dajući grofu što je zaslužio, premda moleći Boga da ga opet ne dovede u sličnu priliku.

Odlučivši se na djelo, riješio je da ne gubi ni časak. Činilo mu se ružnim i smiješnim slati sekundante, da po ustima valjaju Pepitinu čast, pa je našao da je razumnije tražiti svađu uz kakvu drugu izliku.

Pretpostavio je, osim toga, da se grof, stranac i poročan kartaš, možda još nalazi u *Casinu* i strastveno karta, iako je noć već dobro poodmakla, i don Luis krenu pravo u *Casino*.

Casino bijaše otvoren, ali svjetla na dvorištu i u salonima bijahu gotovo sva pogašena. Samo u jednom salonu gorjelo je još svjetlo. Onamo krenu don Luis, i već s vrata vidje grofa Genazahara, koji je igrao *monte*, a bio *bankar*. Osim njega nalazila se ondje još samo petorica: dva stranca kao i grof, a ostala trojica bijahu konjički kapetan, zadužen za nabavu konja za vojsku, Currito i liječnik. Bolju priliku nije don Luis mogao ni poželjeti.

Neopažen, jer oni bijahu zaneseni u igru, don Luis dobro ih vidje, a tek što ih je vidio, već je izišao iz *Casina* i brzo usmjerio kući. Jedan sluga otvori mu vrata; don Luis upita za oca, i kad je čuo da spava, don Luis, da ga ne probudi, polako iziđe na prstima u svoju sobu noseći posvjet, uze tri tisuće *reala* od svoje ušteđevine, u zlatu, i strpa ih u džep. Reče zatim slugi neka mu otvori te ode u *Casino*.

Sad je don Luis ušao u kartaški salon, snažno udarajući petama, bučno i razmetljivo. Kartaši se zapanjiše kad ga vidješe.

— Ti ovamo u ovaj sat! — reče Currito.

— Odakle vi, popiću? — upita liječnik.

— Jeste li došli da mi održite drugu prodiku? — uzviknu grof.

— Nikakvih prodika — odgovori don Luis vrlo mirno. — Loš ishod posljednje pokazao mi je da me Višnji ne zove tim putem, i već sam izabrao drugi. Vi ste, gospodine grofe, izazvali tu promjenu. Odbacio sam halju; hoću se zabavljati, u cvijetu sam mladosti i želim je uživati.

— Lijepo, radujem se — upade grof. — Ali oprez, dječaće, jer ako je cvijet nježan, može uvenuti i rano izgubiti latice.

— Za to ću se pobrinuti ja — uzvratilo don Luis. — Vidim da se kartate. Osjećam se nadahnutim. Vi dijelite. Zna li, gospodine grofe, da osjećam želju da vas zamijenim.

— Želju, eh? Vi ste večeras puno jeli i pili!

— Večerao sam ono što me bila volja.

— Ponešto ste drski, momčiću.

— Činim što me volja.

— Stotinu mu... — odsiječe grof.

Osjećala se oluja u zraku, pa se umiješa kapetan, te se mir opet uspostavi.

— U redu, da vidimo — reče grof, mirno i ljubazno. — Nasrijedu novac pa okušajte sreću.

Don Luis sjede za stol te izvadi iz džepa sve svoje zlatnike. Kad ih vidje, grof se razvedri, jer je svota gotovo prelazila ono što je *bankar* držao pred sobom, i već je mislio kako će je dići pridošlome.

— Ne mora čovjek mnogo glavu razbijati u ovoj igri — reče don Luis. — Već mi se čini da je razumijem. Stavljam novac na jednu kartu, pa ako iziđe, dobivam; ako iziđe druga, dobivate vi.

— Tako je, mladi prijatelju; zaista vam je jak mozak.

— Imam jak mozak, ali i jaku volju. Uza sve to, daleko sam od toga da budem hvastavac, kao što ih toliko ima ovuda.

— Postali ste blebetavac i lukavac!

Don Luis nije uzvratio. Šutio je i zaigrao nekoliko puta; sreća ga je služila te je gotovo uvijek dobivao.

Grof se počeo raspaljivati.

— Zar da me dječak operuša? — reče. — Bog štiti bezazlenost.

Dok se grof sve više ljutio, don Luis osjećao umor i dosadu i htio završiti.

— Na kraju svega ovog — reče — valja vidjeti hoću li ja odnijeti ovaj novac ili ćete vi odnijeti moj. Nije li tako, gospodine grofe?

— Tako je.

— Pa čemu da ovdje ostanemo svu noć? Već je dobrano kasno, i držeći se vašeg savjeta, moram na počinak, da ne uvene cvijet moje mladosti.

— Što to znači? Želite li uzmaknuti? Želite li podbrusiti pete?

— Ne podbrušujem ja nikakve pete. Naprotiv, Curro, reci mi: u ovoj hrpi novaca nema li više nego u *banki*?

Currito odmjeri i reče:

— Svakako je tvoja hrpa veća.

— Kako da objasnim — upita don Luis — da želim jednim potezom zaigrati za sav novac?

— Kaže se tada: stavljam sve.

— Onda stavljam sve — reče don Luis obraćajući se grofu. — Na ovoga kralja od mačeva. Neće valjda naići trica.

Grof, koji je sav svoj pokretni kapital imao u *banki*, prepao se videći ga izvrgnuta pogibli; ali nije bilo druge nego prihvatiti.

Pučka je izreka da je onaj tko je sretan u ljubavi nesretan u kartama; ali se sigurnijom čini suprotna tvrdnja. Kad sreća hoće, sreća je u svemu, a isto važi i za nesreću.

Grof vukao karte i nije izišla nijedna trica. Njegova je uzrujanost bila velika, iako ju je znao dobro prikriti. Na kraju vidje kralja od mačeva i zastade.

— Vucite — reče kapetan.

— Nema zašto. Kralja od mačeva. Proklet bio! Popić me operušao. Pokupite novac.

Grof ljutito baci snop karata na stol.

Don Luis mirno i ravnodušno pokupi novac.

Nakon kraće stanke u kojoj su svi šutjeli reče grof:

— Popiću, trebate mi dati revanš.

— Ne vidim potrebe.

— Čini mi se da među gospodom...

— Po tome pravilu igra se ne bi nikad završila — kaza don Luis. — Po tome pravilu bolje bi bilo uštedjeti si trud i ne igrati.

— Dajte mi revanš — opet će grof, ne mareći za razloge.

— Dobro, neka bude — prihvati don Luis. — Bit ću plemenit.

Grof opet uze slog karata i spremi se da nanovo dijeli.

— Stanite — reče don Luis. — Najprije da se sporazumijemo. Gdje je novac za novu banku.

Grof se smeo.

— Ovdje nemam novaca — odgovori — ali mi se čini da je dovoljna moja riječ.

Don Luis na to ozbiljno i mirno reče:

— Gospodine grofe, ne bih se protivio da se uzdam u vašu riječ i da postanem vaš vjerovnik kad se ne bih bojao da ću izgubiti vaše prijateljstvo koje sam umalo stekao; ali otkad sam jutros vidio kako ste se ponijeli prema nekim mojim prijateljima koji su vaši vjerovnici, ne želim zapasti u isti položaj. Samo bi mi to trebalo da svojevolumno uđem u vašu zlovolju uzajmljujući vam novac, koji mi nećete vratiti kao što niste vratiti nego uvredama onaj koji dugujete Pepiti Jiménez.

Jer bijahu istinite, te riječi bijahu najdublja uvreda. Grof je probljedio od ljutine, i već na nogama, spreman da se potuče sa sjemeništarcem, reče promijenjenim glasom:

— Lažeš, brbljavče! Ugušit ću te ovim rukama, sine jedne...!

Ova posljednja uvreda, koja je pala na čast osobe koje mu uspomena bijaše najdraža i najsvetija, nije se dovršila, nije stigla do njegovih ušiju.

Don Luis, preko stola što se nalazio između njega i grofa, začudno spretno i snažno, pruži desnu ruku, oboružanu savitljivim prutom, te ošinu neprijatelja preko lica i ostavi na njemu plavu masnicu.

Ne bijaše ni krika, ni uvrede, ni buke. Kad počinju ruke, jezik šuti. Grof se spremio skočiti na don Luisa da ga raskomada ako može; ali se mišljenje jako okrenulo od tog jutra, i tada je bilo u korist don Luisa. Kapetan, liječnik, i čak Currito, već hrabriji, zadržase grofa, koji je razmahivao i bijesno se otimao da se oslobodi.

— Pustite me, pustite me da ga ubijem — govoraše.

— Ja ne želim da se izbjegne dvoboj — reče kapetan. — Dvoboj je neizbježan. Samo nastojim da se ovdje ne tučete kao dva prostaka.

Nije mi čast da prisustvujem ovakvoj tuči.

— Ovamo oružje — reče grof. — Ne želim ni časka časiti... Odmah... Ovdje.

— Želite li se boriti sabljom? — upita kapetan.

— Dobro — dočeka don Luis.

— Ovamo sablje — procijedi grof.

Svi su govorili tiho da se ništa ne čuje na ulici. Ni sama posluga nije se probudila: spavali su na stolicama, u kuhinji i na dvorištu.

Don Luis odabra za svjedoke kapetana i Currita. Grof dvojicu stranaca. Liječnik je ostao da vrši svoj posao, te je istaknuo zastavu Crvenog križa.

Još je trajala noć. Dogovorili su se da dvoboj bude u onom istom salonu pošto zatvore vrata.

Kapetan je otišao kući po sablje; brzo ih je donio skrivene pod plaštem.

Već znamo da don Luis nikad u životu nije dirnuo oružje. Srećom, ni grof nije bio puno spretniji u mačevanju, iako nikad nije studirao teologiju ni mislio postati svećenikom.

Uvjeti dvoboja sveli se na malo: kad jednom imadnu sablju u ruci, svaki od njih dvojice neka čini što mu Bog kazuje.

Zatvorili su vrata na dvorani.

Stolove i stolice odgurnuli su u kut da bude više prostora. Svjetla postaviše kako je najpovoljnije. Don Luis i grof skidoše kapute i prsluke, ostadoše u košulji te uzeše oružje. Svjedoci stadoše na jednu stranu. Na kapetanov znak poče borba.

Među dvojicom što ne znaju parirati ni braniti se, borba je imala biti kratka, te je i bila.

Grofov bijes, suzdržavan nekoliko minuta, ponovno izbi te ga zaslijepi. Bio je čvrst, imao je šake; ispalio je čitavu kišu udaraca bez reda i cilja. Četiri je puta dohvatio don Luisa, srećom ploštimize. Pogodio je njegovo rame, ali ga nije ranio. Mladom teologu valjalo skupiti svu snagu da ne padne pod onim strašnim udarcima i od bolnih uboja. Peti put pogodi grof don Luisa u lijevu mišku. Ovaj put rana bijaše od oštrice, premda ukoso. Don Luisu obilno poteče krv. Daleko od toga da se malko suzdrži, grof je navalio još bješnje da ga ponovno rani: gotovo se podvukao pod sablju don Luisa. Ovaj, umjesto da se pripravi da parira, pustio je sablju da snažno padne te

pogodi grofa u glavu. Krv snažno poteče, raširi se po čelu i po očima. Omamljen udarcem, grof pade na pod.

Sva je borba protekla u nekoliko sekundi.

Don Luis ostao pribran kao stojički filozof, koga kruti zakon potrebe sili da uđe u takav sukob, tako suprotan njegovim običajima i načinu mišljenja; ali tek što je ugledao svoga protivnika na tlu, okupana u krvi i kao mrtva, don Luis osjeti veliku tjeskobu i poboja se da neće izdržati. On, koji nije vjerovao da može ubiti i vrapca, možda je ubio čovjeka. On, koji još bijaše nakan da postane svećenikom, misionarom, da bude sluga i vjernik Evandjelja prije pet-šest sati, počinio je, ili se optuživao da je počinio, u malo vremena tolike prijestupe, i da je prekršio tolike zapovijedi Božjeg zakona. Nema toga smrtnog grijeha kojim se nije ukaljao. Najprije su nestale namjere herojske svetosti. Zatim su nestale namjere lakše svetosti, komotnije, građanske. Đavo mu je mrsio osnove. Činilo mu se da više ne može biti ni kršćanski Filomen, jer nije dobar početak za vječnu idilu to što je udarcem sablje razbio glavu svome bližnjemu.

Stanje don Luisa, nakon svih uzbuđenja cijelog toga dana, bijaše stanje čovjeka koji ima cerebralnu groznicu.

Currito i kapetan uhvatiše ga svaki s jedne strane te ga odvedoše kući.

*

Don Pedro de Vargas ustade zapanjen kad mu rekoše da mu sin dolazi ranjen. Potrčao je da vidi, pregledao je uboje i ranu na miški, i vidio da nisu teški; ali je pustio krik u nebo govoreći kako će se osvetiti za onu uvredu, i nije se umirio dok nije saznao za sukob i da se don Luis znao osvetiti unatoč svojoj teologiji.

Liječnik je malo kasnije došao liječiti don Luisa; rekao je da će u tri-četiri dana don Luis biti sposoban da izađe iz kuće i da će sve biti u redu. Grofu, naprotiv, trebat će i mjeseci. Život mu nije u pogibli. Došao je k sebi iz nesvijesti i zamolio da ga prenesu u njegov kraj, koji je samo milju udaljen od mjesta dvoboja. Uzeli su u najam kočiju te ga odvezli u pratnji njegova sluga i dvojice stranaca koji bijahu svjedoci.

Nakon četiri dana od dvoboja bijaše onako kako je liječnik predvidio, i don Luis, iako s ubojima od udaraca i s ranom još

otvorenom, bijaše kadar izići; za koji dan, kako reče liječnik, potpuno će ozdraviti.

Čim je prizdravio, don Luisu prva dužnost bijaše da ocu kaže o svojoj ljubavi prema Pepiti i da mu izjavi kako se kani njome oženiti.

Don Pedro nije išao u polje niti je što drugo radio nego se bavio sinom za njegove bolesti. Gotovo je uvijek bio kraj njega i brižno ga pazio.

Ujutro 27. lipnja, pošto je liječnik otišao, don Pedro ostao sam sa sinom, i tada je na red došla ispovijed, tako teška don Luisu.

— Oče — reče don Luis — ne mogu te i dalje varati. Danas ću ti priznati svoje greške i maknuti pretvaranje.

— Ako je ispovijed to što mi kaniš reći, bolje onda da pozovemo oca nadžupnika. Znaš da je moj sud širok, i odriješit ću te od svega, premda ti moje odrešenje ničem ne služi. Ali ako mi želiš povjeriti kakvu duboku tajnu kao svome najboljem prijatelju, počni, slušam te.

— Ono što ti imam povjeriti teška je moja greška, i stidim se...

— Ne trebaš se stidjeti pred ocem, reci bez izmotavanja.

Pocrvenio i vidljivo smućen, don Luis nastavi:

— Moja je tajna u tome što sam zaljubljen u Pepitu Jiménez, i što ona...

Don Pedro prekine sina u riječi nasmijavši se grohotom te nastavi njegovu rečenicu:

— I što je ona zaljubljena u tebe, i što si noć uoči Ivanja proveo s njom u slatkom razgovoru do dva sata ujutro, i što si zbog nje tražio sukob s grofom Genazaharom, kome si razbio glavu. Veliku si mi tajnu htio povjeriti. Nema psa ni mačke u mjestu da ne bi znali sve to. Jedino što se činilo mogućim sakriti bijaše trajanje razgovora do dva ujutro, ali su te neke Ciganke, prodavačice uštipaka, vidjele gdje izlaziš iz kuće, i nisu zastale dok nisu rastrubile na sve strane. Pepita ništa ne prikriva, i dobro čini, jer je sve zapravo javna tajna... Otkad si bolestan dolazi Pepita ovamo dvaput na dan, a još dvaput-triput šalje Antoñonu da se raspita za tvoje zdravlje; a što nisu ušle da te vide odatle je što sam se ja usprotivio, da te ne uznemire.

Zavrnuo se don Luis u neprilici kad je čuo kako otac kazuje svu pripovijest u sažetu pregledu.

— Kakva li iznenađenja! — reče. — Kakva li čuda!

— Ni čudo ni iznenađenje, momče, Istom su tri-četiri dana kako se zna za priču; da kažem po istini, tvoja promjena jako se ovdje dojmila. Osobito je otac nadžupnik zapanjen. Još se i sad krsti. Mene te novosti nisu prestrašile, osim tvoje rane. Ne može pile prevariti trgovca peradi.

— Istina je, htio sam te prevariti. Bio sam licemjer.

— Ne budali: ne kažem to da ti prebacujem. Kažem zato da me ti ne bi smatrao glupim. Ali govorimo otvoreno: ja se hvalim bez razloga. Ja znam kako je iz sata u sat napredovala tvoja ljubav s Pepitom, znam to više od dva mjeseca. Znam odatle što mi je tvoj stric dekan, kome si pisao o svojim dojmovima, sve priopćio. Čuj evo optužno pismo tvoga strica, i čuj odgovor koji sam mu poslao. Od ovoga potonjeg imam kopiju.

Don Pedro izvadi iz džepa neke papire, i poče čitati.

Dekanovo pismo:

»Dragi brate, žao mi je što ti moram javiti lošu vijest. Ali se uzdam u Boga da će ti dati dobrano strpljenje i pomirenje sa sudbinom, da se puno ne ljutiš i ne trpiš. Od nekog vremena Luis mi piše čudna pisma, u kojima otkrivam, uza sav njegov mistički zanos, zemaljsku i grešnu naklonost prema stanovitoj udovici, lijepoj, nestašnoj i koketnoj što je u tome mjestu.

Ja sam se dosad varao vjerujući da je Luisov poziv čvrst, i laskalo mi je što u njemu mogu crkvi dati svećenika učena, kreposna i uzorna; ali rečena pisma razorila su moje iluzije. Luisito se u njima pokazuje više pjesnikom nego pobožnim čovjekom, a udovica, koja je zacijelo od rase Barabina, učinit će od njega što joj volja. Iako pišem Luisitu opominjući ga da bježi od napasti, uzimam za sigurno da će u nju upasti. Ne bi trebalo da me to žalosti, jer ako ima postati svjetovni čovjek i ljubitelj žena, bolje je da se ta njegova loša strana na vrijeme otkrije, da ne postane svećenikom.

Ne bih dakle vidio neke smetnje da Luis produži boravak tamo, neka bude na kamenu kušnje takvih ljubavi, da mlada udovica bude reagens s pomoću kojega će se otkriti čisto zlato njegovih svećeničkih vrlina ili, naprotiv, niska smjesa s kojom je zlato pomiješano; ali nailazimo na podvodnu stijenu: ta udovica koja bi nam imala služiti kao kamen kušnje zapravo je žena kojoj ti udvaraš ili možda tvoja zaručnica. U tom slučaju sve se zamršuje: tvoj sin tvoj

suparnik. Bila bi to golema bruka, i da se na vrijeme izbjegne, pišem ti danas: potraži izliku i pošalji ili dovedi Luisita ovamo, što prije.»

Don Luis slušao u tišini, oborenih očiju. Otac međuto nastavi:

— Na ovo dekanovo pismo odgovorio sam slijedeće:

Odgovor:

»Dragi brate i poštovani duhovni oče, puno ti zahvaljujem na vijestima koje mi šalješ i na tvojim upozorenjima i savjetima. Iako se smatram oštroumnim, priznajem svoju tupoglavost u ovom slučaju. Taština me zasljepljivala. Pepita Jiménez, otkad je došao moj sin, pokazivala se prema meni tako ljubaznom da sam se mogao nadati najboljem. Trebalo je doći tvoje pismo da mi otvori oči. Sada znam zašto je postala ljubaznijom i veselijom: sva ta srdačnost nije upućena meni nego ocu golobradog teologa.

Neću ti nijekati: to me razočaranje malko ponizilo i rastužilo u prvih mah. No, poslije sam o svemu razborito promislio, i moje se poniženje i žalost pretvorila u radost. Mali je izvrstan. I otkako je sa mnom još ga više volim. Odvojiti ću se od njega i predati ga tebi da ga odgojiš, jer moj život nije baš najuzorniji, a u ovome mjestu, zbog rečenog i drugih razloga, odgojio bi se kao divljak. Ti si nadmašio moje nade i moje želje i zamalo da mi nisi od njega napravio svećenika. Imati sina svećenika laskalo je mojoj taštini. Ali bih, da je postao svećenikom, ja ostao bez nasljednika koji bi mi dao lijepe unučice i koji bi poslije moje smrti uživao moja dobra, što su moja slava jer sam ih stekao svojom pameću i svojim radom, a ne smicalicama i lopovštinama. Možda je ta izvjesnost da će Luis ići poučavati u vjeri Kineze, Indijce i crnce u Kongu, odlučila da se ženim kako bih nastavio svoj rod. Naravno, bacio sam oko na Pepitu Jiménez, koja nije od roda Barabina, kako misliš, nego nadasve zgodno i ljupko stvorenje, dobra kao kruh i odana a ne koketna.

Imam tako dobro mišljenje o Pepiti te bih, kad bi se ona vratila u svoju šesnaestu godinu i imala oštru majku koja bi je tjerala, a meni kad bi bilo osamdeset kao don Gumersindu, to jest kad bih već vidio smrt na vratima, uzeo Pepitu za ženu da mi se smiješi na umoru kao da je anđeo čuvar koji je uzeo ljudski lik, i da joj ostavim svoje imanje, svoje blago i svoje ime. Ali Pepiti nije šesnaest nego dvadeset, niti je nad njom zmija od majke, niti je meni osamdeset nego pedeset i pet. U najgoroj sam dobi, jer se počinjem osjećati

loše, nešto zaduhe, mnogo kašlja, dosta reumatičnih bolova i drugih nevolja, a nemam nimalo volje umrijeti. Vjerujem da ću poživjeti još dvadesetak godina, a kako sam od Pepite stariji trideset i pet, možeš zamisliti strašnu budućnost koja bi je čekala uz takva starca. Nakon nekoliko godina života sa mnom morala bi me zamrziti iako je tako dobra. Jer je dobra i pametna, nije htjela, bez sumnje, prihvatiti me za muža, unatoč tome što sam ja neprestano navaljivao. Koliko joj sada zahvaljujem! I sama oštrica taštine, povrijeđene njezinim odbijanjem, otupila se čim sam saznao da umjesto mene voli moju krv: zaljubljena je u mog sina.

Ako se taj svježi i bujni bršljan neće oviti oko starog stabla, već crvotočnog, neka se penje oko mladog stabla, nježnog i zelenog. Bog ih blagoslovio oboje i neka napreduje njihova ljubav. Što se tiče maloga, nećeš ga imati više, zadržat ću ga ovdje, čak i silom, ako je potrebno. Odlučan sam da se oduprem njegovu pozivu. Već sanjam da ga vidim oženjena. Pomladit ću se gledajući plemeniti par spojen ljubavlju.

A tek kad mi dadu unučiće? Radije negoli da kao misionar ide u Australiju, na Madagaskar ili u Indiju, neće li biti bolje da Luisito propovijeda u kući i dade mi na svijet niz malih katekumena, plavih, rumenih, s očima kao u Pepite, što će biti kao kerubini bez krila, mališani koji će mi se penjati na koljena, igrati se sa mnom, ljubiti me i nazivati djedicom i pljeskati me po ćelavoj glavi. Što ćeš? Kad sam bio u snazi nisam mislio na domaće radosti; ali sada, gdje sam tako blizu starosti, ako već nisam u njoj, kako ne mislim biti monah, uživam u nadi da ću imati ulogu starješine obitelji. I nemoj misliti da ću skrštenih ruku čekati da se ostvare te zaruke: sve ću učiniti da ih ubrzam. Slijedeći tvoju usporedbu, kad Pepitu pretvaraš u kamen kušnje, a Luisa u kovinu, potražiti ću, ako već nisam potražio, mijeh koji će biti najbolji da se raspali oganj, jer kovinu treba brzo taliti. Taj je mijeh Antoñona, Pepitina dadilja, vrlo povjerljiva i vrlo odana svojoj gospodarici. Antoñona se sporazumijeva sa mnom, i od nje znam da je Pepita izludjela od ljubavi. Dogovorili smo se da bude tako kao da ja ništa ne vidim i ništa ne znam. Otac nadžupnik, Božja duša, uvijek negdje u oblacima, služi mi više nego Antoñona, a da od svega ništa ne opaža. Kad je s Pepitom, govori o Luisu, a kad je s Luisom, govori o Pepiti; tako se taj sjajni čovjek, sa pola stoljeća na svaku

nogu, pretvorio — oh, čuda li od ljubavi i bezazlenosti — u goluba pismošu po kojemu si dvoje zaljubljenih šalju komplimente i druge lijepe izjave a da i sami ništa ne znaju.

Taj moćni spoj prirodnih i umjetnih sredstava mora dati pouzdan posljedak. Javit ću ti ga kad ti pošaljem obavijest o svadbi, da dođeš ih vjenčati, ili da mladencima pošalješ svoj blagoslov i lijepi dar.»

Tako je don Pedro dočitao svoje pismo, i kad je pogledao don Luisa, vidje da je don Luis slušao očiju punih suza.

Otac se i sin čvrsto zagriše.

*

Točno mjesec dana nakon toga razgovora i čitanja slavila se svadba don Luisa de Vargasa i Pepite Jiménez.

Gospodin dekan, bojeći se da se brat odveć ne našali s njime što je Luisov misticizam izvjetrio, a znajući da će njegova uloga biti u mjestu predmet razgovora — ta reći će da nije sretne ruke za izvlačenje svetaca — ispričao se zauzetošću i nije htio doći iako je poslao svoj blagoslov i krasne naušnice kao dar Pepiti.

Otac nadžupnik imao je zadovoljstvo da vjenča zaručnike.

Mlada, dotjerana i nakićena, bila je vrlo lijepa svima i dostojna da zamijeni kostrijet i vjersku stegu.

Te noći priredio je don Pedro divan ples na dvorištu svoje kuće i u dvoranama što okružuju patio. Sluge i gospoda, gospodari i nadničari, gospođe i gospođice i djevojke iz mjesta, svi su sudjelovali u slavlju i slikovitoj zbrci, kao u sanjano prvo doba svijeta, što ga, ne znam zašto, nazivaju zlatnim. Četiri spretna gitarista, ako ne baš spretna a ono svakako neumorna, svirali fandango. Jedan Ciganin i Ciganka, slavni pjevači, pjevali ljubavne pjesme što su ih prilike tražile. Školski učitelj čitao svadbenu pjesmu sročenu u klasičnim stihovima.

Bilo je kolača od lisnatog tijesta, uštipaka, uzvojitih kolačića, medenjaka, i puno vina za običan svijet, a gospoda se častila voćem u šećernom sirupu, čokoladom, medom od narančina cvijeta, i različitim pićem.

Don Pedro bio veseo, bučan, udvoran, pun svakovrsne šale. Činilo se da nije istina ono što je pisao dekanu o reumi i o drugim nevoljama. Plesao je fandango s Pepitom, sa svojim najljupkijim sluškinjama i sa šest-sedam djevojaka. I svaku, vraćajući je na

njezino mjesto, već umornu, zagrlio bi na kraju, a one manje ozbiljne uštinuo, iako to nije dio ceremonijala. Vrhunac ljubaznosti pokazao je don Pedro kad je pozvao dođu Casildu da s njim pleše. Nije mogla odbiti, i sa svojih deset arroba na srpanjskoj vrućini vraški se znojila. Naposljetku je don Pedro toliko napio jadnog Currita, tjerajući ga da nazdravlja za sreću mladenaca, da ga je mazgar Dientes morao odvesti svojoj kući, prebacivši ga preko magarice kao da je vinska mješina.

Ples je potrajao do tri izjutra; ali su se mladenci prije jedanaest diskretno povukli i otišli Pepitinoj kući. Don Luis ušao je u punoj svjetlosti i sjaju, kao gospodar, u onu lijepu spavaonicu u koju je prije mjesec dana ušao u tami, pun nemira i strepnje.

Iako je u mjestu običaj, nikad prekinut, da se prve noći priredi paklena buka i zvonjava udovcu ili udovici koji su ušli u drugi brak, Pepita je bila tako simpatična, don Pedro tako poštovan, a don Luis tako drag, da nije bilo ni pokušaja da se diže buka i zvonjava te noći: rijedak slučaj koji se bilježi u ljetopisima toga mjesta.

III. EPILOG — PISMA MOGA BRATA

Pripovijest o Pepiti i Luisitu trebala bi se ovdje završiti. Ovaj je epilog suvišan; ali ga je gospodin dekan imao u svežnju, pa ako ga i nećemo objaviti u cijelosti, prenijet ćemo barem dio, uzorak.

Nikome ne treba ostanti ni najmanja sumnja u to da su don Luis i Pepita, vezani neodoljivom ljubavi, gotovo iste dobi, ona lijepa, on naočit i mio, oboje pametni i dobri, poživjeli mnogo godina, uživajući sreću i mir koliko jednog i drugog već ima na svijetu; ali ovo što je za većinu dijalektička posljedica koja se lako izvodi, pretvara se u izvjesnost za onoga koji čita ovaj epilog.

Epilog, osim toga, daje neke obavijesti o likovima drugog reda koji se pojavljuju u pripovijesti i kojih sudbina možda zanima čitatelja.

Svodi se epilog na niz pisama što ih je don Pedro uputio bratu, gospodinu dekanu, od dana svadbe svoga sina pa do četiri godine poslije.

Ne stavljajući datume, ali ipak držeći se vremenskog slijeda, prenijet ćemo ovdje male i kratke ulomke iz rečenih pisama i staviti točku.

*

Luis pokazuje najdublju zahvalnost Antoñoni: bez njezinih usluga ni bi imao Pepite. Ali ta žena, sukrivac jedine pogreške koju su on i Pepita počinili, tako prisna u kući i tako obaviještena o svemu, bijaše na smetnju. Da je se oslobode, Luis je, nagrađujući je, uspio da se ona vrati mužu, čije svakodnevno opijanje nije podnosila. Sin majstora Cienciasa obećao je da se neće opijati gotovo nikada; nije se usudio da izrekne jedno apsolutno i okruglo *nikada*. Ipak, vjerujući u to polovično obećanje, Antoñona je pristala da se vrati pod bračni krov. Kad su se jednom pomirili, Luis je smatrao da će tu koristiti homeopatska metoda da iz temelja izliječi majstorova sina, jer je čuo kako tvrde da slastičari ne vole slatkiše, pa je zaključio da krčmari ne vole vino ni rakiju, i poslao je Antoñonu i muža u glavni grad one pokrajine, gdje im je o svom trošku uredio krčmu. Njih dvoje žive ondje zadovoljni, imaju mnogo gostiju i sva je prilika da će se obogatiti. On se još koji put napije, ali Antoñona, koja je jača, običava da ga nalupa, da se već jednom popravi.

*

Currito, u želji da oponaša rođaka, kome se svaki dan sve viši divi, videći domaću sreću Pepite i Luisa i zavideći im, potražio je brzo zaručnicu i oženio se kćerju bogata ratara iz toga mjesta, zdravom, svježom, rumenom kao makov cvijet i koja obećava da uskoro poprimi zapreminu i obujam već nego u svekrve done Casilde.

*

Grof de Genazahar, nakon pet mjeseci što je proležao u postelji, izliječio je ranu i, kako vele, postao kudikamo manje drzak negoli prije. Nedavno je Pepiti isplatio više od polovine duga, i traži poček za ostalo.

*

Imali smo veliku žalost, iako smo je očekivali. Otac nadžupnik, pod teretom godina, prešao je u bolji život. Pepita mu je bila do uzglavlja do posljednjeg časa, i zatvorila mu je poluotvorena usta svojim lijepim rukama. Otac nadžupnik umro je smrću blagoslovljenoga sluge Božjeg. Više negoli smrt, bio je to sretni prijelaz u svjetlije regije. Pepita, ipak, i svi mi, istinski smo ga oplakali. Nije ostavio ništa do pet-šest dura i svoj namještaj, jer je sve izdijelio na milostinju. Njegovom smrću ovdje bi siromasi ostali siročad da nije Pepite.

*

Svi ovdje u mjestu puno žale za ocem nadžupnikom, a ima ih koji ga smatraju pravim svecem, koji zaslužuje da stoji na oltarima, i pripisuju mu čuda. Ne mogu ništa o tome reći ali znam da je bio izvrstan čovjek, i zacijelo je otišao pravo na nebo, gdje ćemo u njemu imati zagovornika. Uza sve to, njegova skromnost i poniznost, i njegov strah od Boga, bijahu takvi da je govorio o svojim grijesima u času smrti, kao da ih doista imaše, i molio nas da se za njega molimo Svevišnjem i Presvetoj Mariji.

Luisa se duboko dojmio taj uzorni život i ta uzorna smrt jednog čovjeka, valja priznati, zaista jednostavna i kratkih obzorja, ali svete volje, duboke vjere i žarkog milosrđa. Luis se uspoređuje s nadžupnikom i veli da se osjeća poniženim. Odatle mu u srcu gorka sjeta; ali ju Pepita, koja mnogo zna, raspršuje svojim osmjesima i ljubavlju.

*

Sve napreduje u kući. Luis i ja imamo vinske podrume da ih boljih nema u cijeloj Španjolskoj, ne brojimo li Jérez. Berba maslina bila je ove godine izvrsna. Možemo si dopustiti svakovrsni luksuz, i ja savjetujem Luisu i Pepiti da putuju u Njemačku, Francusku i Italiju, čim Pepita rodi te se oporavi. Njih dvoje mogu bez brige potrošiti koju tisuću dura na putu i na povratku donijeti knjiga, namještaja i umjetničkih predmeta da urese svoju kuću.

*

Čekali smo dva tjedna da bude krštenje u isti dan kad i godišnjica svadbe. Dijete je lijepo kao cvijet i zdravo kao dren. Ja sam bio kum i dali smo mu moje ime. Jedva čekam da mali Pedro progovori i počne čavrljati.

*

Da sve krene dobro ovim zaljubljenim supružnicima, iz pisama iz Havane izlazi da je Pepitin brat, čije su skitnje, bojali smo se, prijetile da osramote obitelj, sada joj je gotovo na čast, jer je postao netko i nešto. U toliko vremena što nismo o njemu ništa znali on je uspio svladati teškoće, i sreća mu se nasmiješila. Najprije je imao namještenje na carinarnici, zatim se bavio trgovinom i na kraju propao. Ali slom je za neke poslovne ljude kao dobro podrezivanje za drveće, koje poslije tjera mladice i još bolje raste. Puhnuo mu je vjetar u krmu, te je uspio ući u najbolju aristokraciju, priskrbivši si naslov markiza ili vojvode. Pepita se boji i užasava te iznenadne sreće bratove, ali joj ja velim neka ne bude glupa: ako joj brat ima svakako biti nevaljalac, zar nije onda bolje da bude pod sretnom zvijezdom.

*

Tako bismo mogli nastavljati izvatke kad ne bismo dotužili čitateljima. Završit ćemo prenoseći dio iz jednog od posljednjih pisama.

*

Moja su se djeca vratila s puta zdrava i s malim Pedrom, koji je postao nestašan i divan.

Luis i Pepita vraćaju se odlučni da više nikad ne odlaze iz mjesta sve ako požive i više godina nego Filemon i Baukida. Sve su više zaljubljeni jedno u drugo.

Dopremili su lijepa namještaja, mnogo knjiga, nekoliko slika i ne znam koliko lijepih sitnica što su ih kupili u svijetu, osobito u Parizu, Firenci i Beču.

Ljubazni, nježni, srdačni među sobom i s drugima, uspjeli su da zadobiju utjecaj na sve, pa čak i na mjesne običaje. Ukusno im uređena kuća bit će poticaj drugima da i sami prihvate što god od vanjske kulture.

Ljudi iz Madrida obično govore da smo mi iz pokrajine bez ukusa i priprosti, ali ostaju tamo i nikad se ne potrude doći da nas uglade; naprotiv, ako imamo koga tko zna i vrijedi, ne čini ništa da prenese tu kulturu drugima, nego bježi ako može i ostavlja naša mjesta i naša polja.

Pepita i Luis drže se sasvim suprotnog, i ja im odobravam od sveg srca.

Sve poboljšavaju i uljepšavaju da od svoga kutka naprave raj.

Pepitin bašča prestala je biti baščom: sad je to nadasve ugodan vrt sa svojim zimzelenim grmljem i drvećem, s indijskim smokvama što ovdje rastu na otvorenu, i s malim ali dobro uređenim staklenikom punim rijetkih biljaka.

Blagovaonica, gdje smo jeli jagode one večeri kad su se Pepita i Luis drugi put vidjeli i razgovarali, pretvorila se u otmjen mali hram, s trijemom i s lijepim stupovima od bijelog mramora. Unutra je prostrana dvorana s ugodnim namještajem. Rese je dvije lijepe slike: jedna prikazuje Psihu kad zanesena otkriva i promatra, na svjetlosti svoje svjetiljke, Amora kako spava u postelji; druga prikazuje Hloju kad joj se cvrčak što bježi sakriva u njedra, gdje, osjećajući se sigurnim, i u tako ugodnoj sjeni počinje cvrčati dok ga Dafnis nastoji odande izvući.

Jedna kopija, pažljivo učinjena u kararskom mramoru, prikazujući Veneru Medicejsku, zauzima istaknuto mjesto i njome kao da dominira. U podnožju su zlatnim slovima urezana ova dva Lukrecijeva stiha:

Nec sine te quidquam dias in luminis oras

Exoritur, neque fit laetum, neque amabile quidquam. ^[10]

Pogovor

Pjesnik i kritičar, esejist i pripovjedač, dramatičar i povjesničar, prevoditelj i filozof, diplomat i političar, Juan Valera y Alcalá Galiano počecima svoga književnog rada ide u ono doba kad je Europa ostala bez Goethea, Stendhala i Balzaca. Rodio se 18. listopada 1824. u mjestancu Cabri (okrug Cordoba, pokrajina Andaluzija). Otac mu bijaše admiral Don José Valera y Viana a majka Doña Dolores Alcalá y Pareja, markiza de la Paniega. Roditelji mu bijahu obrazovani, ugledni i imućni, pa su svojoj djeci mogli pružiti sjajan odgoj, kudikamo bolji nego što bijaše u običaju u ono doba i u onoj pokrajini. Djeca su u kući dobivala ne samo redovitu pouku, nego i posebnu (u jezicima, glazbi, slikanju). Juan Valera pohađa višu školu Instituto u Málaga i *Colegio del Sacro Monte* u Granadi, postaje doktor prava te 1846. odlazi u Madrid bez osobitog plana o daljem životu. Pravničko ga zvanje ne zanima. Čita i uči, prevodi englesku poeziju, piše pjesme i pripovijetke, sakuplja znanje. Dolazi u dodir s mnogim aristokratima, političarima i književnicima.

Prvi Valerini stihovi potječu iz vremena kad još nije maturirao; objavio ih je u svojoj sedamnaestoj godini u listu *El Guadalhorce* u Málaga 1840. I granadska *La Alhambra* ima njegovih pjesama 1841., 1842. i 1844.

Godine 1847. odlazi u diplomatsku službu u Napulj, kamo ga poziva njegov stric vojvoda de Rivas, španjolski ambasador. U Napulju puno čita; proučava povijest umjetnosti; bavi se filologijom (proučava veze između pelazgičkog i albanskog); čita grčke i latinske klasike i velike talijanske pjesnike. Tu se upoznaje sa svojim zemljakom, kojega kasnije spominje kao jednoga od svojih učitelja: to je književnik i političar Serafin Estébanez Calderón.

Godine 1850. odlazi u Lisabon, 1851. u Rio de Janeiro, 1854. u Dresden. Od 1855. do 1865. nalazi se sa službom u Madridu, i tu razvija književnu djelatnost. To je najbolje razdoblje njegova života, prekinuto jedino 1857. odlaskom u Petrograd. (Iz Petrograda svojim prijateljima, a poglavito Leopoldu Augustu Cuetu, piše pisma, u kojima se pokazuje izvrsnim kroničarom društva; mnoga su pisma objavljena u španjolskim novinama.) Još 1854. *Revista Española de Ambos Mundos* objavljuje mu studiju *Del romanticismo en España y de Espronceda* («O romantizmu u Španjolskoj i o Esproncedi«).

Marljivo surađuje u spomenutoj reviji, zatim u *Revista Peninsular*, *El Estado*, *El Mundo Pintoresco*, *América*, *La Malva*, *El Cócora* i drugdje, a najviše, od 1860, u *El Contemporáneo*, kojemu bijaše jedan od osnivača.

U godini 1858. objavljuje prvu knjigu pjesama, 1859. napušta službu i ulazi u politiku (izabran je za narodnog zastupnika, i to ostaje do 1865.). Godine 1860. objavljuje studiju *De la naturaleza y caracter de la novela* («O prirodi i karakteru romana»), koja je jedan od najboljih i najdubljih napisa o španjolskom romanu. Godine 1861. postaje članom Akademije, 1864. sabire svoje najbolje članke te ih u dvije knjige objavljuje pod naslovom *Estudios criticos*.

Godine 1865. odlazi kao poslanik u Frankfurt, iduće daje ostavku i vraća se u Madrid. Poslije revolucije od 1868. opet je u politici, ulazi u parlament kao narodni zastupnik, a kasnije kao senator. Član je liberalne stranke.

U godini 1868. osniva se čuvena *Revista de España* i Valera u njoj surađuje. Manje se bavi politikom, a sve više književnim radom. Završava prijevod Schackova djela »Arapsko pjesništvo i umjetnost u Španjolskoj i na Siciliji« (prvi svezak prijevoda objavljen 1867.) te se prihvaća romana.

Godine 1874. objavljuje roman *Pepita Jiménez*, što ga književna kritika naziva »djelom od kapitalne važnosti u povijesti španjolske književnosti«.

Slijedi, 1875, *Las ilusiones del Doctor Faustino*, *El Comendador Mendoza* 1877., *Doña Luz* 1879., zatim *Pasarse de listo*, a poslije manji radovi sakupljeni u jednom svesku pod naslovom *Cuentos, diálogos y fantasías* («Pripovijetke, razgovori i maštanja»).

Od 1881. do 1883. zastupa Španjolsku u Lisabonu, 1883. - 1886. u Washingtonu, 1886. - 1888. u Bruxellesu, i najposlije u Beču 1893. - 1895.

Godine 1883. objavljuje niz članaka pod naslovom *Metafísica a la ligera*, 1888. drugi niz pod naslovom *Apuntes sobre el nuevo arte de escribir novelas*, a 1889. čuvene *Cartas americanas*. Za boravka u Beču objavljuje različite priče i pripovijetke.

Godine 1895. povlači se iz javnog života; pati od progresivnog sljepila; zatvara se u svoju knjižnicu. God. 1896. izlazi mu *Juanita la Larga*, 1897. *Genio y figura*, 1898. *De varios colores*, 1899.

Morsamor. U vremenu od 1895. do 1905. napisao je mnoštvo dopisa za *La Nación* i za *El Correo* u Buenos Airesu, objavio niz političkih članaka u *El Mundo Naval*, napisao svu silu književnih kritika.

Njegova Sabrana djela iznose oko deset tisuća strana.

Umro je 18. travnja 1905. u Madridu, u osamdeset-prvoj godini života, a poslije šezdeset godina književnog rada.

*

Što je Flaubert u Francuskoj, to je u Španjolskoj Juan Valera: književnost svoje zemlje obogatio je djelima takve forme kakvu je malo tko dostigao. Za boravka u Njemačkoj, Rusiji, Austriji, Belgiji, Italiji, Portugalu, Brazilu i Sjedinjenim Državama imao je prilike da proširi svoju ionako opsežnu kulturu i da u svojim djelima ujedinjuje najrazličitije elemente, od akademizma u poeziji do najšire životne složenosti u romanima. Osim dvanaestak realističkih romana i nekoliko knjiga pripovijesti, napisao je dva sveska poezije, nekoliko drama i mnoštvo kritičkih studija, ocjenjujući kroz pedeset godina, širokim i oštromnim kriterijem, sva važnija djela što se pojavljivahu u Španjolskoj. Novija kritika cijeni mu pripovijesti, od kojih su neke filozofske, druge su prave bajke, a neke opet zabavne, pa i pikareskne.

Najvažniji su ipak njegovi romani, a među ovima *Pepita Jiménez*, psihološka studija kojoj se kao kontrapunkt postavlja *Doña Luz*, roman sa sličnim problemima, ali s drukčijim rješavanjem. *Las ilusiones del Doctor Faustino*, roman prožet Goetheovim duhom, ima u Španjolskoj ono značenje što ga u Francuskoj ima Flaubertov *Education sentimentale*. Roman *Juanita la Larga* preveden je na gotovo sve jezike kulturnog svijeta.

U romanima pokazuju se sve osobine Valere kao zrela pisca: jasnoća, istančan ukus, osjećanje mjere, elegantni stil, živo opisivanje, blaga ironija. Valerini su junaci jednostavni i skladni, prirodni i uvjerljivi; kreću se isto tako skladno, rade prirodno, njihovi čini ne iskaču iz životnog okvira. Valera je pisac koji ne bježi od života nego u nj vjeruje, razumije ga te u njemu i sam uživa. I zato se njegova djela i danas rado čitaju, jer su zdrava bez recepata i dogmatike, vedra bez niskosti, elegantna bez izvještačenosti, a uvijek svježa, jednostavna, klasična.

*

Plemenitaš po rodu, bogataš po imanju, počastima i obrazovanju, Valera putnik, diplomat i političar, ne traži svoje junake u salonima španjolskih i europskih gradova, među plemstvom koje je svakako bilo njegov prirodni životni okvir, nego s ljubavlju opisuje obične ljude španjolske provincije.

Andaluzija njegove mladosti, uspavana na ljetnom suncu, sa hladovitim kućama spuštenih rebrenica, s mirisom sijena, rzanjem konja i pjesmom mladeži i ptica, kao neki nostalgичni san upleće se u potku svih njegovih romana, pa tako i u *Pepiti* — Andaluzija njegove mladosti u kojoj vidi samo ljepotu, mir i sklad, i u kojoj, baš kao u nekom nostalgичnom snu, crpi ravnotežu za sebe i svoje junake.

Kad je napisao svoj prvi roman, *Pepitu Jiménez*, Valera je već zreo pedesetogodišnjak, uspješan diplomat i političar, pjesnik i esejist zavidne književne reputacije: već je izgradio svoj književni stil, već je u svojim kritikama opisao svoj kulturni i književni prostor — već je akademik.

Čekao ga je dakle samo taj andaluzijski san.

Ipak, da nije bio samo nostalgичni san govori nam njegov izbor teme, kojoj, očito, nije pristupio mladalački brzopleto, ni ponukan nekim časovitim ushitom — jer, sjetimo se, bijaše mu pedeset godina. Vjerovati je, dakle, da je temu za svoj prvi roman izabrao sa puno intimne i društvene odgovornosti čovjeka časti i položaja. Vjerovati je da je baš u svome prvom romanu htio ispovjediti svoj životni *Credo*, moralna načela, poimanje individualne i društvene slobode i svoje suprotstavljanje petrificiranim društvenim normama što ih je Crkva već stoljećima diktirala.

Današnjem će se čitatelju ljubav mladog sjemeništara Luisa činiti u najmanju ruku naivnom, ako ne i smiješnom. No nemojmo suditi Valeri sa stanovišta našeg poimanja individualnog integriteta — svaka oporba, pa i Valerina, nosi žig svoga vremena i prostora (pa i ustupke tome vremenu i prostoru), a Valerina je velika u tome što se 1874., u Španjolskoj katoličkijoj i od samog Vatikana, usudio odobriti i uzvisiti ljubav mladića namijenjena Crkvi — jasno, uz njegovu doličnu i ne tako laku borbu sa samim sobom — i okruniti je blagoslovom a ne prokletstvom.

Baš ta Luisova borba sa samim sobom svrstava ovaj roman u psihološki. Gotovo da u njemu nema stvarnog zbivanja — sve se

dogaća u izmjeni finog nijansiranja između »dužnosti« i ljubavi, vjerskog misticizma i prirodnog zanosa: poput otkucaja srca, i roman pulsira svojim vlastitim životom, posebno u onom dijelu koji je pisan omiljenom tehnikom onog vremena — u obliku pisama.

Nisu nam poznate službene društvene i crkvene kritike *Pepite Jiménez* — povijest književnosti ne govori o njima. No da se Valerinim romanom probudio neki dio društvene svijesti, da se negdje nešto pokrenulo, govori nam podatak da je roman pretiskan devet puta u četrnaest godina. Svim društvenim pokretima prethode tako mala zbivanja desetke pa i stotine godina prije — tisuće kamenčića potrebne su da se sastavi mozaik.

Josip Tabak, Zagreb, 1981.

Copyright
© Dubravko Deletis

e-izdanje pripravili:
Mirna Goacher i Dubravko Deletis

website: www.josiptabakknjige.org

10/11/2013

-
- [1] Maria de Agreda, čuvena redovnica iz 17. stoljeća, poznata po svojim ekstazama i vizijama. — *Prev.*
- [2] Junak španjolskoga viteškog romana *Amadís de Gaula* (1508.), jednoga od najboljih u svojoj vrsti. — *Prev.*
- [3] Kirka slavna čarobnica u Homerovoj *Odiseji*. — *Prev.*
- [4] Babioca, konj što ga je jahao španjolski narodni junak Cid; Bukefal, slavni konj Aleksandra Velikog. — *Prev.*
- [5] Biblijska lica. Joab, Davidov general, i sam je ubijen po nalogu Salamonovu. — *Prev.*
- [6] Izmišljena princeza u Don Quijoteu. — *Prev.*
- [7] Dva lica iz tragikomedije *La Celestina* što je pripisuju Fernandu de Rojasu (s kraja petnaestog stoljeća). Djelo je objavljeno i kod nas u znalačkom prijevodu V. Vinje. — *Prev.*
- [8] *Cancela*, rešetkasta željezna vrata, što razdvajaju vežu (*zaguán*) i *patio*. — *Prev.*
- [9] Fierabrás, borbeni div iz viteških romana. — *Prev.*
- [10] Bez tebe se ne rađa ništa u božanskom životu niti pak biva išta radosno i išta ljupko. (*De rerum natura*, II, 22.) — *Prev.*

Table of Contents

I. PISMA MOGA SINOVCA

22. ožujka

28. ožujka

4. travnja

8. travnja

14. travnja

20. travnja

4. svibnja

7. svibnja

12. svibnja

19. svibnja

23. svibnja

30. svibnja

6. lipnja

11. lipnja

18. lipnja

II. DODACI

III. EPILOG — PISMA MOGA BRATA

Pogovor

Copyright